

Prarodič nebo rodič? Příbuzenská pěstounská péče

Bc. Simona Babicová

Diplomová práce
2017

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Simona Babicová**

Osobní číslo: **H150022**

Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Prarodič nebo rodič? Příbuzenská pěstounská péče**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek vztahujících se k rodičovství a prarodičovství, náhradní rodinné péči a příbuzenské pěstounské péči.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu metodou rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HAUSEROVÁ SCHÖNEROVÁ, Isabella. Děti potřebují prarodiče. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-105-3.

MATĚJČEK, Zdeněk. Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATOUŠEK, Oldřich. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

PURVIS, Karyn B., CROSS, David R., SUNSHINE, Wendy L. Dítě v nové rodině. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4535-0.

ŠVARČÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

ZAKOUŘILOVÁ, Eva. Speciální techniky sociální terapie rodin. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0583-8.

ZEZULOVÁ, Dagmar. Pěstounská péče a adopce. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

Vedoucí diplomové práce: **doc. Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.**

Centrum výzkumu FHS

Datum zadání diplomové práce: **22. listopadu 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **20. dubna 2017**

Ve Zlíně dne 22. listopadu 2016

doc. Ing. Aněžka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 18. 4. 2017

.....
.....
.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávalečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Předložená diplomová práce se zabývá prarodičovskou pěstounskou péčí a skládá se z části teoretické a praktické. V teoretické části je definována náhradní rodinná péče, tento systém je ucelen v rámci České republiky a je vymezena charakteristika příbuzenské pěstounské péče vykonávané prarodiči. Praktická část je zaměřena na zjištění zkušeností prarodičů s výkonem pěstounské péče. Zakotvená teorie je výstupem výzkumného šetření a měla by pomoci uchopit tuto problematiku pro praktické využití, které spočívá zejména v podpoře a pomoci prarodičům i dětem v jejich péči. Nezanedbatelný je i přínos vzhledu do této formy péče o dítě.

Klíčová slova: prarodič, rodič, vnouče, pěstounská péče

ABSTRACT

This diploma thesis deals with grandparent kinship care. It consists of two parts, theoretical and practical. The theoretical part defines foster care, which is embedded in the legal system of the Czech Republic, and details characteristics of grandparent kinship care. The practical part researches experiences of grandparents providing kinship care. Findings resulting from the research should allow practical application, provide support and help both grandparents and grandchildren involved. An insight into this kind of foster care represents another valuable contribution.

Keywords: grandparent, parent, grandchild, foster care

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, bez jejichž podpory, pomoci a ochoty by nemohla tato diplomová práce vzniknout. Zejména děkuji doc. Mgr. Soni Vávrové Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, mému manželovi a dětem za obětavost a trpělivost po celou dobu mého studia. Poděkování patří také všem babičkám a dědečkům, kteří byli ochotni se účastnit výzkumného šetření.

Motto:

„Miluj mě, i když jsem špinavý, protože když jsem čistý, milovali by mě všichni.“

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 NÁHRADNÍ PÉČE O DÍTĚ A JEJÍ HISTORIE.....	11
1.1 NÁHRADNÍ PÉČE O DÍTĚ JAKO DŮSLEDEK PORUCHY RODIČOVSTVÍ	12
1.2 EXKURZ DO HISTORIE NÁHRADNÍ PÉČE O DĚTI.....	13
1.3 AKTUÁLNÍ TRENDY NÁHRADNÍ PÉČE O DĚTI	15
2 SYSTÉM NÁHRADNÍ PÉČE O DĚTI V ČESKÉ REPUBLICE	18
2.1 ÚSTAVNÍ PÉČE	18
2.2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE JAKO ZÁKLADNÍ FORMA NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	20
2.3 DALŠÍ FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE.....	26
3 PŘÍBUZENSKÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE	29
3.1 PRARODIČ JAKO ŽIVOTNÍ ROLE.....	30
3.2 PRARODIČ V ROLI PĚSTOUNA.....	31
3.3 VZTAHY A PŘÍBUZENSKÁ PRARODIČOVSKÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE	36
II PRAKTICKÁ ČÁST	42
4 METODOLOGIE VÝZKUMU.....	43
4.1 CÍL VÝZKUMU, VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	43
4.2 VÝZKUMNÝ PŘÍSTUP A TECHNIKA SBĚRU DAT	44
4.3 VÝBĚR INFORMANTŮ A ETIKA VÝZKUMU	45
4.4 VSTUP VÝZKUMNÍKA DO TERÉNU A ZPRACOVÁNÍ DAT	46
5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	49
5.1 OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ.....	50
5.2 AXIÁLNÍ A SELEKTIVNÍ KÓDOVÁNÍ	53
5.3 PARADIGMATICKÝ MODEL.....	78
5.4 DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	83
ZÁVĚR	85
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	86
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	91
SEZNAM OBRÁZKŮ	92
SEZNAM TABULEK.....	93
SEZNAM PŘÍLOH.....	94

ÚVOD

Když se narodí dítě, tak je to většinou tak, že máma s tátou jsou šťastní a pyšní, narodilo se jim jejich dítě, je jejich součástí, jeden z nich společných. A co teprve babička a dědeček, vnuče je dítě jejich dítěte, další pokračování rodu. Rodiče o své dítě pečují s nesmírnou láskou a trpělivostí, tak, jak to umí jen rodiče. Babička a dědeček přihlížejí, pomáhají, jsou pevnou součástí tohoto tajemství pokračování života. Někdy se však stane, že rodiče ve své základní roli selžou, nezvládnou ji, je pro ně příliš těžká. Pak nastává situace, která může být velmi rychlá, ale i plíživá, zároveň vždy zasáhne zásadním způsobem především do života tohoto dítěte. Kdo převezme jeho péči, výchovu, starosti, přítomnost a budoucnost? Kdo pomůže vyléčit minulost? V této kritické situaci se, pokud je to možné, hledají v první řadě příbuzní dítěte, kteří by byli ochotni a schopni se o dítě postarat. Z příbuzných jsou to právě nejčastěji babičky a dědečkové, kteří přebírají péči o své vnuče nebo vnučata. Stávají se pěstouny dětí svých vlastních dětí.

Pracovala jsem jako sociální pracovnice náhradní rodinné péče a příbuzenská pěstounská péče je jednou z nejčastějších forem náhradní péče o dítě. Pěstounské babičky, ale i dědečkové, se kterými jsem se potkávala, jsou obyčejnými a zároveň výjimečnými lidmi, jsou to speciální babičky a dědečkové právě z důvodu přeměny jejich prarodičovské role. Každý jejich příběh je silný a zároveň jiný právě tím, jak se k tomu postavili a jak to zvládají. Při návštěvách těchto rodin a z rozhovorů a sdílení s nimi, jsem si začala uvědomovat náročnost jejich poslání. To byly chvíle, které mě vedly k tomu, abych se tomuto tématu věnovala více.

Pěstounská péče je v dnešní době velmi běžným a často používaným pojmem. Prarodičovští pěstouni přitom tvoří velmi podstatnou skupinu této náhradní rodinné péče, ačkoli jsou velmi ve své roli opomíjeni. Do své role téměř vždy přichází nepřipraveni a jsou, na rozdíl od klasických pěstounů, kteří prošli přípravou pro výkon svého poslání, ohroženi emočním vypětím, zapojením do situace, vztahovým labyrintem mezi rodičem a svěřeným vnučetem a nedostatkem racionálního nadhledu nad situací. Přijetí vlastního vnučete do pěstounské péče, jeho výchova a starost o něj je nesnadná a ojedinělá zkušenost. V diplomové práci se právě zaměřím na prarodiče, kteří se ocitli v roli pěstounů svých vnučat. Cílem výzkumu bude pokusit se vyhodnotit autentické reflexe prarodičů, zachytit jejich zkušenosti, přínosy i obtíže, se kterými se při výchově svých vnučat setkávají. Zjistit, jestli jsou jejich zkušenosti obdobné a dají se vytvořit další východiska a přístupy při následné práci s touto cílovou skupinou.

Teoretická část práce se bude zabývat v obecné rovině náhradní péčí o dítě z pohledu poruch rodičovství, nahlédneme do historie a podíváme se i na aktuální vize budoucnosti. V další kapitole dojde k ujasnění systému náhradní péče o děti v České republice a podíváme se na jednotlivé instituty. Stěžejní kapitola definuje příbuzenskou pěstounskou péči vykonávanou prarodiči, podíváme se na její výhody i limity stejně jako na vztahové záležitosti této péče, včetně kontaktů dítěte se svým rodičem.

V praktické části bude proveden kvalitativní výzkum za využití polostrukturovaného rozhovoru s prarodiči, kteří se stali pěstouny svých vnoučat. Tito prarodiče budou z oblasti Vsetínska a jeho okolí. Součástí výstupu výzkumu jsou doporučení pro praxi.

Přínos mé práce bude především v zachycení osobní reflexe prarodičů při výkonu role pěstouna svých vnoučat, porozumění jejich vnímání toho, co je pro ně obtížné i co zvládají bez větších obtíží. Práce může také sloužit k přiblížení tohoto tématu sociálním pracovníkům, kteří s touto cílovou skupinou pracují nebo ji doprovází. Nahlédnutí do těchto autentických příběhů jim může pomoci dotknout se jejich zkušeností, chápat jejich chování či reakce a na tomto základě pak využít možnosti zacílit individuální podporu a pomoc přímo této specifické skupině biologických pěstounů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 NÁHRADNÍ PÉČE O DÍTĚ A JEJÍ HISTORIE

Problematika náhradní rodinné péče je široký pojem, proto považujeme za důležité nejprve vymezit základní pojmy, které tuto oblast charakterizují a postupně tak získávat vhléd do tohoto tématu.

Význam rodiny, do které se dítě narodí, je nenahraditelný a péče rodičů o dítě je zásadní a nejde od dítěte oddělit (Hudeková a Pukancová, 2009, s. 38). Vágnerová (2012, s. 21) hodnotí rodinu jako zdrojovou nejen po stránce zkušenostní, ale především jako zdrojem citového zázemí. Rodina se podle ní vysokou měrou podílí na rozvoji pocitů sebedůvěry, sebestjistoty a rodinné prostředí ovlivňuje rozvoj mnoha schopností a vlastností dítěte. Péče biologických rodičů však může selhávat, a to z nejrůznějších důvodů. Jak uvádí Hortová (2003, s. 2) tyto děti se pak dostávají do náhradní rodinné péče k náhradním rodičům. Slovo „náhradní“, které bylo pro institut náhradní rodinné péče vybráno, zní podle Matějčka (1994, s. 21) jako něco nepravého, zdánlivého a méně hodnotného, jako něco horšího. Toto náhradní rodičovství však může být stejně pravdivé, skutečné a autentické, jako rodičovství biologické. Hortová (2003, s. 2) uvádí, že děti, které se dostávají do náhradní rodinné péče, s ní zároveň dostávají další životní šanci, aby vyrůstaly ve funkční rodině, která má z hlediska jejich zdravého vývoje nezastupitelný význam. Rodina tak zůstává pro dítě prostředím, které jako jediné dokáže uspokojit jeho základní biologické, psychické i sociální potřeby.

Přijetí dítěte do náhradní rodinné péče je náročný úkol a bez opory náhradní rodiny to mají děti v životě mnohem složitější (Bubleová et al., 2014, s. 5). Pouze v prostředí, kde jsou vytvořeny pevné citové vazby, kde je dítě přijímáno bez výhrad, může dítě zažívat pocit jistoty a bezpečí a z tohoto základu pak vyrůstá vědomí jeho vlastní hodnoty, budoucí sebedůvěry a sebestjistoty, ale také důvěra k ostatním lidem a světa (Hortová, 2003, s. 2). Je nesporné, že náhradní rodičovství není stejné, jako rodičovství biologické. Podle Matějčka (1994, s. 21) jde však v náhradní rodině o záchranu nadějného lidského jedince a společnost tímto hodně získává. Mnoho dětí tedy nemůže vyrůst ve své vlastní rodině, a to z mnoha různých důvodů (Amalthea, 2013, s. 2). V následujících kapitolách se seznámíme s nejčastějšími důvody, které vedou k náhradní péči o dítě, podíváme se také do historie a zmíníme i současné tendence směru náhradní péče.

1.1 Náhradní péče o dítě jako důsledek poruchy rodičovství

Ve společnosti se budou vždy objevovat rodiče, kteří dočasně nebo trvale nebudou schopni nebo ochotni své děti vychovávat. Jejich dítě se pak ocitá v náhradní rodinné péči pro různá selhání jejich rodičovské role. Mezi nejčastější příčiny patří nezvládnutá výchova, zanedbávání, zneužívání a týrání dítěte, trestná činnost rodičů, alkoholismus rodičů, prostituce matky a pak také osiřeni. Může jít o rodiče, kteří mají chronickou fyzickou nebo duševní chorobu vedoucí k vysokému stupni invalidity. V některých případech jde o mladé a nezralé páry, které mají nedostatek životních zkušeností, jsou nezodpovědné a nelze u nich očekávat pomoc širší rodiny (Svobodová, Vrtbovská a Bártová, 2003, s. 32). Uhlířová (2010, s. 6) zmínila tyto nejčastější důvody, pro které se dítě ocitne ve výchově náhradních rodičů:

- Úmrtí rodiče(ů).
- Úmrtí jednoho z partnerů, které vede k tomu, že druhý partner tento stav nezvládá a dítě opouští.
- Mládí a nezralost matky, která péči o své dítě nezvládá.
- Odebrání dítěte rodiči s patologickým způsobem života.
- Psychiatrická diagnóza rodiče(ů).
- Rodiče ve výkonu trestu.
- Rodiče, u kterých se objevila závislost na drogách či alkoholismus.

Matějček (1994, s. 21) uvádí, že existuje celá řada důvodů, proč dítě nemůže vyrůstat ve své vlastní rodině. Toto pak nazývá dysfunkcí, čili poruchou. Nejvýstižněji poruchy rodičovství klasifikoval Dunovský (1986, s. 16), který rozdělil poruchy rodičovství tímto základním způsobem:

- **Rodiče se o své dítě nemohou starat:** patří zde nepříznivé přírodní podmínky a situace, např. katastrofy, znečištěné prostředí. Dále může jít o poruchy ve fungování celé společnosti, jako jsou například války, epidemie, nezaměstnanost. Patří zde poruchy fungování celého rodinného systému při velkém počtu dětí narozených v rodině, nebo zde řadíme i poruchy jedince – člena rodiny. Nejbolestivější a nejtěžší je smrt jednoho nebo obou rodičů, jejich chronické onemocnění, invalidita.
- **Rodiče se nedovedou starat o dítě:** jedná se o situace, kdy rodiče nejsou schopni zabezpečit alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby. Důvodem může být jejich nezralost, neschopnost vyrovnat se se situací, které jsou zvláštní, jako je narození dítěte mimo manželství, dítě s postižením, rozvod manželství a vztah

k dítěti, dítě přijaté do náhradní rodinné péče. Řadíme zde situace, kdy rodiče nejsou schopni přijmout základní společenské normy a rodina má porušenou stabilitu a strukturu do té míry, že není schopna uspokojit potřeby dítěte.

- **Rodiče se nechtějí starat o dítě:** příčiny spočívají v poruše osobnosti rodičů pro jejich maladaptaci, disharmonický vývoj, psychopatie rodičů, které jim zabraňují plnit rodičovské role a úkoly, které jsou od nich společností a dětmi očekávány. Zájem rodičů je buď minimální, nebo žádný.

Mezi poruchu rodičovství řadíme i nevhodné zacházení s dítětem, které označujeme jako **syndrom CAN** – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Matoušek a kol., 2013, s. 363). Rodič v tomto případě vyvíjí na dítě vědomé nebo nevědomé aktivity, jejichž následkem dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte, která může vést v extrémních případech až ke smrti dítěte (Špeciánová, 2003, s. 20). Do náhradní rodinné péče tedy přicházejí děti, které si zaslouží hluboký soucit a respekt za to, čím si prošly před příchodem do nové náhradní rodiny. Některé z nich, jak je výše uvedeno, trpěly způsobem, jaký si neumíme představit. Pro náhradní rodiče je pak také těžké nahlédnout do utrpení, kterým jejich přijaté dítě prošlo. Když se jim podaří do tohoto proniknout, mohou dítě podpořit na cestě k jeho uzdravení (Purvis, Cross a Sunshine, 2013, s. 41).

V dalších řádcích nahlédneme do minulosti a podíváme se, jak náhradní péče o dítě vypadala i v kontextu historického vývoje v naší republice.

1.2 Exkurz do historie náhradní péče o děti

V současnosti je samozřejmostí, že se naše společnost dokáže postarat o děti, které nemohou vyrůstat ve své biologické rodině u rodičů. V hluboké minulosti tomu tak nebylo, tato péče o tyto děti měla úroveň, která je nesrovnatelná s jedinečností současné péče.

Historie nás sice učí životní moudrosti, ale v péči o nechtěné děti či jinak postižené děti je spíše zrcadlem života dávných kultur a politických převratů. Že vlastně všechno už tu jednou bylo a nic není úplně výjimečné, nevídané a zvláštní (Gabriel a Novák, 2008, s. 10). Od pravěku po celý starověk a středověk mají lidé k narozenému dítěti takový postoj a citové pouto, jako mají lidé dnes k dítěti, které je počato. Zabití novorozence pro ně bylo tím, čím je dnes pro nás umělé přerušení těhotenství. Aby nedocházelo k zabíjení dítěte ze studu, hanby nebo obav před společenským zavržením, došlo k tomu, že tyto děti byly odkládány

do nalezinců. V kláštorech byly budovány útulky pro odložené děti, první doložený nalezinec je datován do roku 335. Aby byla zajištěna anonymita rodičů, kteří své dítě do klášterů odkládali, byla vytvořena torna, neboli „otáčedlo“, které bylo zabudováno do vrat nebo zdí útulků. Do torny mohli rodiče tajně vložit dítě a otočením torny se dítě dostalo do bezpečí útulku (Dunovský, Dytrych a Matějček in Špeciánová, 2003, s. 17). Vlašský špitál byl první institucí, která pečovala o osiřelé děti u nás. Potýkal se s finanční nouzí a byl závislý na dobročinnosti, přispívala na něj i pražská města. V pražském nalezinci byla vysoká úmrtnost dětí, která v roce 1862 dosáhla 66% dětí. Postupně vznikaly po Čechách obdobné instituce, až vznikly úvahy, jak tuto situaci řešit jinak – levněji a humánněji. To, co dnes nazýváme pěstounskou péčí, umožňoval vládní dekret z 18. 9. 1788. Bylo upuštěno od výhradního společného opatření sirotků a nalezenců, novorozené dítě má být ponecháno matce nebo kojné tak dlouho, dokud se nenajde příležitost k jeho umístění ve venkovské péči. Ve Zprávě Českého zemského gubernia z 30. 7. 1789 byly formulovány zásady pro pěstouny, archaické předpisy např. uvádějí: „Převzaté dítě povinni jsou pěstounové ošetřovati s takovou oddaností, svědomitostí a péčí jako by jich vlastním dítětem bylo.“ Od pěstounů bylo vyžadováno vysvědčení způsobilosti a potvrzení lékaře. Úkolem lékaře bylo ověřit fyzickou způsobilost rodiny, způsobilost pěstounky ke kojení, způsobilost obydlí. Pěstounky byly ženy z chudších poměrů, dostávaly za péči o dítě plat, který byl vyplácen na základě potvrzení faráře, že dítě ještě žije. Takto mohla o dítě pečovat do šesti let jeho věku. Od šesti let pak pěstouni o dítě pečovali zdarma nebo jej vrátili do nalezince (Gabriel a Novák, 2008, s. 13). Pazlarová (in Matoušek, 2013, s. 466) uvádí, že systém pěstounské péče se postupem času rozvíjel a za dobu rozkvětu u nás můžeme označit období první republiky, kde celý tento systém péče o ohrožené děti patřil k nejlepším v Evropě. Gabriel a Novák (2008, s. 15) také uvádějí, že první republika dopřála rozvoji osvojení a pěstounské péči. Pěstounská péče nalezenecká je první typ pěstounské péče, kdy ústav svěřil dítě pěstounům do 10 let, pak do 16 let a dítě se pak do ústavu vracel. Druhou formou byla státní pěstounská péče řízená a kontrolovaná úřadem Okresní péče o mládež. Třetí byla pěstounská péče v dětských koloniích, kdy řada rodin v jednom místě nebo aspoň v jednom okrese pečovaly o dítě, které jim svěřila Okresní péče o mládež. Ta jim také pomáhala a podporovala je. Poslední byla pěstounská péče, která vznikla dohodou mezi rodiči a obvykle příbuznými dítěte, nejčastěji to byli prarodiče. Zlomovou dobou pak byla doba po II. světové válce, kterou Matějček (1999, s. 21) zachycuje jako dobu, kdy u nás byla preferována kolektivní výchova a rodinná výchova byla potlačována. Gabriel a Novák (2008, s. 19) uvádí, že po druhé světové válce bylo v republice mnoho

děti s mimořádně pohnutými osudy a zkušenostmi. Tyto děti byly dospělé svými traumaty a nenaplňovaly představy ani osvojitelů a ani pěstounů. Stát k těmto dětem nebyl humánní, až na aktivity pana Přemysla Pitttera, který vytvořil fungující systém péče o sirotky. Matějček (1999, s. 11) dále k vývoji pěstounské péče sděluje, že byla zrušena v roce 1950, kdy podle tehdejší ideologie nemělo mnoho smyslu hledat pro opuštěné děti náhradní rodinu. Gabriel a Novák (2008, s. 20) konstatují, že výjimku dostala příbuzenská pěstounská péče, která byla možná na základě soukromé dohody bez účasti soudu. V roce 1973 byly založeny vesničky, které přijímaly jednotlivé děti i sourozence, o které nebyl zájem v rámci osvojení. Děti dostaly trvalého vychovatele – matku. Ženu, která byla samostatná, bezdětná. Mužskou roli zastával vedoucí vesničky, muž, který zajišťoval chod vesničky. Matce s dětmi pomáhaly tzv. tety. Gabriel a Novák (2008, s. 22) dále uvedli, že institut pěstounské péče byl obnoven se zákonem č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, který byl několikrát novelizován.

1.3 Aktuální trendy náhradní péče o děti

V minulé kapitole jsme nahlédli do historie péče o děti, které musely vyrůstat mimo rodičovskou péči. V této kapitole si nastíníme současný směr péče o tyto děti, kam jsme se v problematice této péče dostali a kam bychom se dále mohli posunout.

Jak konstatuje Šabatová (2015, s. 9), v minulosti docházelo k tomu, že pokud bylo dítě odňato z rodiny, po jeho odchodu se pak nedělo nic. Dítě se umístilo do zařízení a dál se již s rodinou nepracovalo. Bylo také běžné uvažovat tak, že pěstoun je o něco lepší než rodiče, tak děti zůstávaly u pěstounů. Většině pracovníků také nebyla známa zásada principu ochrany rodiny, zásada, že rodiče a děti patří k sobě, že je potřeba udělat vše pro to, aby se děti mohly vrátit do rodiny. Bylo běžné, že se rodiče zbavovali rodičovské odpovědnosti a bylo těžké prosadit myšlenku, že to neznamená, že se dítě nemůže s rodiči stýkat. Od této doby se urazilo hodně cesty, systém péče o dítě se začal proměňovat, to díky aktérům shora i zdola, kteří se začali propojovat. Vše pod ochranou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Začal se vytvářet jiný přístup a orgány sociálně-právní ochrany dětí si skutečně zvnitřnily to, že se s rodinou pracuje, že se doprovází, že se hledají smírná řešení. Do budoucna bude potřeba, aby se systém péče o děti v zařízeních dostal pod jednu střechu. Vyrůstá také chudoba, a ta zasahuje významným způsobem do osudů rodin. Nemáme pro tyto situace dostatečné nástroje v podobě sociálního bydlení (není zákon o sociálním bydlení), to by do budoucna také mělo být změněno. V celé republice také není zatím dostupná dostatečná síť sociálních služeb všech typů, sociální

služby mohou být různé, protože každá rodinná situace je jiná. I tuto oblast, zdá se, čekají ještě další změny. Hrbáčková a Petr Šafránková (2015, s. 10) uvádějí, že systém péče o ohrožené děti v České republice byl a v některých oblastech je stále kritizován za to, že neumí vytvořit rovné příležitosti pro každé dítě zvláště, a to bez ohledu na jeho původ, zdravotní nebo sociální znevýhodnění. Více konkrétní v pohledu do budoucnosti je pak Rotreklová (2015, s. 11), která směry vývoje člení na oblasti a zaměřuje se přímo na výsledky:

- **Snížení rizika „nepřijetí“ dítěte v pěstounské rodině a pozdějšího odmítnutí dítěte**, kterých by se mělo dosáhnout zprostředkováním náhledu na vývojové potřeby dítěte ve vztahu k osvojení, orientací v systému SPOD, vybavení pro rozhodnutí o přijetí konkrétního dítěte, sdílení motivace ve skupině, získání základních kompetencí pro profesionální výkon péče.
- **Zlepšení podmínek pro vývoj dítěte v individuální péči a snížení rizik vyplývajících z kolektivní péče zejména v raném dětství**, to se týká především pěstounské péče na přechodnou dobu a jde o neumisťování dětí do ústavní péče, nýbrž do péče přechodných pěstounů, dále rozvoj individuální péče o dítě v krizi v rodinném prostředí pěstounů, o vytváření podmínek pro návrat dítěte do rodiny a udržování vztahů v dospělosti.
- **Snížení rizika poruchy vztahové vazby a nepřijetí vlastní životní historie**, zde můžeme zařadit podporu znalosti kořenů a rodinné historie, budování a posilování vztahové sítě dítěte, otevřenost a důvěru ve vztazích, prevenci poruch vztahové vazby.
- **Zvýšení kvality pěstounské péče s důrazem na psychosociální potřeby svěřeného dítěte a rozvoj profesionální práce – pěstouni, klíčoví pracovníci, doprovázející organizace, pracovníci OSPOD**, tady můžeme zařadit zvyšování kompetencí v oblasti specifických výchovných metod, znalostí a dovedností, dále změny v rodinném systému pěstounů, reflexi roli pěstouna, včasné a kvalifikované řešení krizových, konfliktních a závažných situací, vytváření spolupráce s rodiči dítěte. Měly by být do budoucna posilovány jistoty pěstounů, že na to není sám. Zvyšování odbornosti, důvěry a respektu v rámci doprovázení, zvyšování výchovných kompetencí pěstounů, dobrou spoluprací pěstounů s rodinou dítěte.

Mezi hlavní úkol do budoucna však Rotreklová (2015, s. 11) řadí **prevenci umístění a separaci dítěte a rodičů**. Toho by se mohlo dosáhnout prací s rodinou před a po umístění – včas, kvalifikovaně, multidisciplinárně. Mimo urgentní případy pak také možnost přípravy

dítěte a rodičů na umístění dítěte do náhradní péče. Počítat s rozvojem pěstounské péče na přechodnou dobu, důraz na systematickou kvalifikovanou práci na udržení a posílení vztahové sítě umístěného dítěte, očekává se také metodická a metodologická podpora profesionálů a v neposlední řadě také zvyšování kvalifikace všech pracovníků v systému sociálně právní ochraně dětí. Výzkumem zaobírajícím se budoucí transformací systému péče o ohrožené děti se také zabývá Vávrová a Kroutilová Nováková (2015, s. 35), které ve výsledcích výzkumu zdůraznily, že efektivní ideální systém je závislý na fungující legislativní úpravě, který bude vycházet ze součinnosti a propojenosti všech resortů, které se na této problematice podílejí. Dále je také závislý na ochotě spolupráce mezi všemi zainteresovanými pracovníky, mimo jiné také při výkonu přímé terénní práce, a to například osobnostním rozvojem.

Jak z výše uvedeného vyplývá, do budoucna nás ještě čeká mnoho práce v systému náhradní péče o dítě, jde ovšem o změny, které by mohly podpořit zdravý vývoj dítěte v péči mimo biologickou rodinu a podporu rodiny samotné.

2 SYSTÉM NÁHRADNÍ PÉČE O DĚTI V ČESKÉ REPUBLICE

Normální a přirozené je, když se o své dítě rodiče starají sami, mají ho rádi, přijímají ho. Stává se, jak jsme již uvedli, že někteří rodiče neumí nebo nemohou nebo se nechtějí o své děti postarat a své rodičovské poslání nevykonávají. Mezi nejčastější důvody, se kterými se ve své praxi setkávám, patří především závislosti rodičů na návykových látkách, nízký věk rodičů (nezletilé dítě má své vlastní dítě), citová nezralost, duševní onemocnění, může jít o špatnou sociální situaci v rodině, o těžké onemocnění nebo i smrt rodičů, výkon odnětí svobody atd. Jde o děti různých věkových skupin. V následující kapitole proto představíme systém náhradní rodinné péče v České republice, který je poměrně komplikovaný. Pro pochopení a propojení s cílem diplomové práce je však nezbytný.

2.1 Ústavní péče

Je samozřejmé, že je v zájmu dítěte, aby bylo vychováváno v rodině. Pokud to není možné, vždy se hledají náhradní řešení a jednou z možností je právě ústavní péče.

Ústavní péče je forma péče o dítě, které probíhá v zařízeních, kam jsou děti umístěny na léta a ústav se tak stává náhradou domova, aniž by mohl být domovem se všemi kvalitami (Matoušek a kol., 2013, s. 414). Vágnerová (2012, s. 23) chápe tuto péči jako dočasnou. Vychovatelé mají svůj život, který se odehrává jinde, a i kdyby měli k dětem sebevětší osobní vztah, součástí jejich života se většinou nestanou. Nevytváří se zde osobní a hlubší vztah, tělesné doteky nebo mazlení není vhodné a často je nepřijatelné. Škoviera (in Matoušek a kol., 2013, s. 414) uvádí, že tuto formu péče o dítě volíme až v posledním případě, kdy se v rodině nenajde nikdo, kdo by péči o dítě zastal. Také v případě, kdy se nenajdou vhodné přestouni, nebo jde o dítě se specifickými potřebami. Někdy je ústavní péče proto opravdu nevyhnutelná. Zajistí základní uspokojení potřeb dítěte - jídlo, bydlení, zdravotní a psychologickou pomoc. Ústavy ale nemají jen nepříznivé účinky. Toto zařízení může dítě chránit za jistých podmínek před negativními vlivy společnosti a oddělit ho od rozvráceného rodinného prostředí, upravit normy, postoje a hodnoty dítěte. Navíc pak může dítěti poskytnout jiné sociální zkušenosti, jistotu a útočiště. Podle Gabriela a Nováka (2008, s. 23) lze ovšem spíše souhlasit s tvrzením, že se v případě ústavní péče potvrdilo „ono langmeierovsko – matějčkovské, málem již půlstoleté, zjištění – ústavní výchova byť dnes sebepoučenější, vedená sebevíce erudovanými osobami a sebeluxusnější co do výdajů nemůže v emocionálním a jazykovém vývoji dítě konkurovat rodině“.

Do ústavní péče můžeme zařadit zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, tzv. ZDVOP. Tato zařízení však nespádají pod žádný resort a nevztahuje se na ně zákon o výkonu ústavní výchovy. Jsou to zařízení, do kterých se dítě umísťuje v případě krize. Financování je řešeno dávkami státní sociální podpory (Středisko náhradní rodinné péče, 2016, s. 1). Ústavní výchova je zakotvena v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Jedná se tedy o zařízení, ve kterých je prováděn výkon ústavní výchovy. Mezi tato zařízení patří (zákon č. 109/2002, § 2):

- Diagnostický ústav.
- Dětský domov.
- Dětský domov se školou.
- Výchovný ústav.

Tato zařízení jsou školská zařízení, to znamená, že spadají pod resort Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Mezi zařízení, ve kterých je prováděn výkon ústavní výchovy, řadíme také kojenecký ústav a dětský domov pro děti do tří let věku. Jde o zdravotnické zařízení léčebně preventivní péče, spadá tedy pod Ministerstvo zdravotnictví (Středisko náhradní rodinné péče, 2016, s. 1). Zajímavostí pak zůstávají některé zahraniční zkušenosti, které zjistily, že některým dětem forma ústavní výchovy vyhovuje před péčí v profesionálních pěstounských rodinách. To proto, že docházelo k navazování velmi silného citového pouta mezi dítětem a profesionálním pěstounem, která pak dětem působila těžkosti v kontaktu s vlastními rodiči. Dítě nutně potřebuje cítit jistotu a zázemí v pěstounské rodině, zároveň pro svůj zdravý rozvoj své osobnosti potřebuje mít v životě vytvořený prostor pro své vlastní biologické rodiče. Potřebuje mít bezpečný prostor pro poznávání vlastní rodinné historie a kořenů. Velmi silná emocionální pouta mezi dítětem a pěstouny tento prostor dítěti nedávají (Bechyňová a Konvičková, 2011, s. 15). Navzdory tomu je však jisté, že vždy zůstane určitý počet dětí, pro které bude ústavní péče nezbytná (Langmeier a Matějček, 2014, s. 352).

Hostitelská péče je další forma pomoci dětem v ústavní péči, není však legislativně ukotvená a je méně častá. Děti se do hostitelské rodiny dostávají na základě písemného souhlasu ředitele ústavního zařízení po předchozím zkoumání rodinného a sociálního prostředí hosti-

telské rodiny. Tato forma pomoci je vhodná především pro děti, které dlouhodobě žijí v ústavní péči, jsou to děti převážně starší, s různými výchovnými a zdravotními problémy, sourozenecké skupiny apod. (Středisko náhradní rodinné péče, 2016, s. 2).

Je zřejmé, že ačkoli se ústavní výchova snaží nahradit dítěti nefunkční rodinu a zajistit náhradní rodinné prostředí, vždy se bude náhradní rodině jen přibližovat. Zároveň má své místo v náhradní péči o děti, protože některé z nich by v péči rodiče nemusely přežít. V další kapitole se seznámíme s pěstounskou péčí, která je pro diplomovou práci stěžejní.

2.2 Pěstounská péče jako základní forma náhradní rodinné péče

Pěstounská péče je v České republice upravena zákony. Z minulosti víme, že se v rodině o děti, které nevyrostaly s rodiči, starali příbuzní, a to často bez jakéhokoli finančního a jiného zajištění. V rámci této kapitoly se nejdříve seznámíme s pěstounskou péčí v obecné rovině, podíváme se, co je jejím cílem, jaké máme v rámci České republiky formy pěstounské péče, co znamená zprostředkování pěstounské péče a co je to dohoda o výkonu pěstounské péče.

Pěstounská péče (pěstounství) je primárně ukotveno zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník od § 958-970, dále je pak upraveno v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, dávky pěstounské péče řeší zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Tato péče má přednost před péčí ústavní nebo v jiných zařízeních ústavního typu. Při hledání náhradní péče o dítě jsou upřednostněny příbuzné nebo blízké osoby. Ve vztahu k zákonné úpravě a jednotlivých ustanovení zákona bude institut pěstounské péče procházet dlouhodobým vývojem ve vztahu k praxi (Bubleová et al., 2014, s. 7). Pěstounská péče je speciální typ náhradní rodinné péče. Speciální proto, že u této formy může u rodičů trvat zájem o dítě, rodiče nesouhlasí s osvojením a tyto děti nejsou právně volné pro osvojení. Za současné právní úpravy všechny děti, které nejsou právně volné a zároveň z různých důvodů nemohou vyrůstat ve své biologické rodině, by v případě absence institutu pěstounské péče musely žít a vyrůstat v ústavní péči (Gabriel a Novák, 2008, s. 46). Pěstounem se člověk stává na základě rozhodnutí soudu. Biologičtí rodiče zpravidla zůstávají zákonnými zástupci dítěte, zároveň pěstoun nese mnohem více odpovědnosti než rodič a má méně práv, protože může rozhodovat jen v běžných záležitostech (Škoviera, 2007, s. 131). Pěstoun celodenně pečuje o dítě, které mu bylo svěřeno. Dítě je součástí rodiny, do které bylo přijato, a to po celou dobu, co v ní žije. Dítě do rodiny přichází se svojí historií, která je těžká a její následky se právě mohou ukázat v bezpečí pěstounské rodiny. Pěstounství si s sebou nese povinnosti:

psaní zpráv o vývoji dítěte, vzdělávání, dbání na naplňování specifických potřeb dítěte, sdílení o informacích o dítěti se sociální pracovníci, s dalšími odborníky. Každé dítě v pěstounské rodině má také vypracovaný svůj individuální plán péče, jedná se o popis potřeb dítěte včetně doporučení, jak nejlépe o dítě pečovat. Každý pěstoun se podílí na naplňování tohoto plánu (Amalthea, 2013, s. 3).

Kontakt s biologickým rodičem bývá u pěstounské péče zachován. Často je tzv. volný a záleží na domluvě mezi pěstouny a rodičem, někdy musí být upraven soudně (Škoviera, 2007, s. 131). V současné době je tento kontakt s rodiči podporován, pokud není v rozporu se zájmy dítěte. Současná právní úprava tak stanovuje, aby pěstouni udržovali, rozvíjeli a prohlubovali sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči, a umožňovali styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak (Bubleová et al., 2014, s. 9). Pěstounská péče je kontrolována i podporována státem, to znamená, že do rodiny pravidelně dochází sociální pracovník ze sociálního úřadu (Škoviera, 2007, s. 131). Pak do rodiny dochází další sociální pracovník, a to pracovník doprovázející organizace, se kterou má pěstoun uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí § 4a, vymezuje osobu, která je odpovědná za výchovu dítěte a která dítě do pěstounské péče přijímá, jako „osobu pečující“ a:

- „je pěstounem,
- která byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem nebo poručníkem, a to po dobu, po kterou má nezaopatřené dítě nárok na úhradu potřeb dítěte,
- které je před rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče rozhodnutím soudu dočasně svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem, a to po dobu trvání takové péče,
- která je poručníkem dítěte, jestliže o dítě osobně pečuje, nebo
- která má v osobní péči dítě, k němuž nemá vyživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem“ (Česko, 2014, s. 37).

Pro větší pochopení naší práce je důležité, abychom si vymezení osoby pečující takto ujasnili. Zákon tedy jasně definuje, kdo se může o dítě starat, pokud tak nečiní rodiče a právě cílem pěstounské péče by měl být v ideálním případě návrat dítěte z pěstounské rodiny do své biologické rodiny, zpět k rodičům či jednomu z rodičů. To v praxi znamená, že se rodině podařilo překonat situaci a obtíže, kvůli které dítě muselo jít do náhradní rodiny, že tato

rodina je opět schopná převzít péči a zodpovědnost za svoje dítě. Na druhou stranu to také znamená, že pěstouni dobře splnili své poslání, úkol a roli, kdy pečovali o dítě v době, kdy to bylo potřeba a jsou otevřeni dítěti i jeho rodině pro jeho návrat do své biologické rodiny. Návrat dítěte však není vždy možný, ale pokud tato šance je, je důležité ji podpořit (Lexová et al., s. d., s. 55). Pěstounská péče vzniká, jak bylo již uvedeno, rozhodnutím soudu a zaniká, když dítě dosáhne zletilosti. Může být také zrušena jen na základě rozhodnutí soudu a jen z velmi závažných důvodů. Soud pěstounskou péči zruší vždy, když o to požádá pěstoun (MPSV, 2013, s. 3). To je však jedna z nejtěžších situací v pěstounské péči a je velmi bolavá a traumatizující pro všechny, jak pro dítě, tak pro samotné pěstouny. Pokud se však nepodaří navázat nové vazby, je pro pěstouny příliš těžké přijmout dítě se všemi jeho potřebami. Dochází k tomu, že se nedaří vzájemné sblížení a mohou se také objevit náhlé a neočekávané komplikace, a to vše může vést ke zrušení pěstounské péče. (Lexová et al., s. d., s. 119). O to více je pak významné, když se pěstounská péče „podaří“ a je zrušena z důvodu předání dítěte zpět do péče rodičů.

Formy pěstounské péče

České zákony umožňují dvě formy pěstounství, a to **pěstounskou péči a pěstounskou péči na přechodnou dobu**. Hlavní rozdíl mezi těmito formami je délka poskytování péče o dítě. Pěstounská péče by měla být vždy nástrojem řešení určitého typu situace, ať krizové či dlouhodobé, těch, které jsou způsobeny absencí péče rodičů či její nedostatečností. Jednotlivé formy pěstounské péče se liší tedy délkou umístění dítěte, ale také formou spolupráce s institucemi a intenzitou kontaktu s biologickou rodinou. Stává se, že některá umístění jsou plánovaná, a tak děti mají možnost seznámit se s prostředím, ve kterém budou dále vyrůstat (Amalthea, 2013, s. 8).

V České republice je nejvíce rozšířena dlouhodobá pěstounská péče. Dítě je do ní svěřováno bez omezení doby trvání a s předpokladem, že v této péči zůstane až do své zletilosti (Matoušek a kol., 2013, s. 467). Dlouhodobá pěstounská péče je zaměřena na děti, které potřebují péči na dlouhou dobu, na děti jiného než majoritního etnika, na děti s fyzickým, mentálním postižením, pro ty děti, které mají psychiatrickou diagnózu. Dále je vhodná pro děti, které jsou starší a pro sourozeneckou skupinu (Amalthea, 2013, s. 8). Do dlouhodobé pěstounské péče jsou svěřovány děti buď cizím pěstounům, můžeme mluvit o cizí (klasické) pěstounské péči, nebo je svěřeno do péče příbuzných, tady mluvíme o příbuzenské pěstounské péči.

Pěstounská péče na přechodnou dobu je aktuálně v České republice využívána nejčastěji. Právě proto, že je na přechodnou dobu, ji zákon v § 27 a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, specifikuje na „dobu určitou“, a sice na 1 rok. To však neplatí, pokud jsou do pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli do péče svěřeni později. Pak se tato doba jednoho roku počítá od svěřeni nejmladšího sourozence. Účelem této péče je poskytnout rodičům čas, aby si mohli upravit poměry tak, aby si znova převzali své dítě do své péče, nebo aby se pro dítě našla jiná vhodná stabilní pěstounská rodina. Jde o institut krizový a přechodný (Bubleová et al., 2014, s. 10). Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí definuje v § 27a vymezuje, že „soud může na návrh orgánu sociálně právní ochrany svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám v evidenci, a to na:

- a) dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,
- b) dobu, po jejímž uplynutí může matka dát souhlas k osvojení nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení dítěte odvolat, nebo
- c) dobu nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů není třeba“ (Česko, 2014, s. 51).

Pěstounská péče na přechodnou dobu je tedy především určena pro děti, které potřebují okamžitou pomoc, pro ty děti, které potřebují péči na krátkou dobu, pro mladé rodiče s dítětem a pro odlehčovací péči (Amalthea, 2013, s. 8).

Zprostředkování pěstounské péče

Proces zprostředkování v rámci České republiky zajišťují krajské úřady. Tento proces má několik fází a spočívá zejména ve vyhledávání dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče. Pak ve vyhledávání fyzických osob vhodných stát se pěstouny, v odborné přípravě budoucích pěstounů a nakonec ve výběru určité osoby stát se pěstounem už konkrétního dítěte, kterému se pěstounská péče zprostředkovává (Bubleová et al., 2014, s. 24). Osoba, která se chce stát pěstounem, se nazývá žadatel. Žadatelem o pěstounskou péči se může stát svéprávný zletilý bezúhonný občan nebo pár, který ovšem úspěšně projde procesem prověření, které spočívá v sociálním šetření, psychologickém vyšetření i přípravu žadatelů před přijetím dítěte. Kraje se v tomto procesu řídí metodickými pokyny MPSV ČR (Matoušek a kol., 2013, s. 467).

V rámci diplomové práce je vhodné, abychom se zmínili o **povinné odborné přípravě před přijetím dítěte**. Tato příprava náhradních rodičů je od roku 2006 vymezena v zákoně č.

359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Jak jsme již uvedli, přípravu zajišťují krajské úřady. Sychrová (2015, s. 61) zmiňuje, že je stanoven minimální časový rozsah této přípravy, který je odlišný od jednotlivých forem náhradní rodinné péče. U pěstounské péče a osvojení se jedná o 48 hodin, u pěstounské péče na přechodnou dobu je to 72 hodin. Sychrová (2015, s. 62) dále uvádí, že informace, které žadatelé během přípravy obdrží, by se daly rozdělit na dvě části. V první části, která probíhá individuální formou, dochází k mapování motivů budoucích osvojitelů a pěstounů, jejich očekávání a dalo by se říci, že dochází k jakési formě sebepoznávání. Druhá část přípravy je skupinová, setkávají se zde další žadatelé o osvojení či pěstounskou péči najednou. Obsahem druhé části jsou základní údaje o problematice náhradní rodinné péče s důrazem na vysvětlení rozdílů v jejích formách. Žadatelé dostávají informace o procesu zprostředkování, charakteristice dětí, vývojových potřebách dětí, dále jsou informováni o právech dětí a jejich podpoře a nakonec se seznamují s povinnostmi a právy rodičů, osvojitelů a pěstounů.

Evidenci žadatelů o zprostředkování pěstounské péče vedou krajské úřady a pěstounskou péči lze zprostředkovat pouze osobě v evidenci (Bubleová et al., 2014, s. 29). Zprostředkování pěstounské péče, kdy je dítě svěřeno žadateli, který prošel přípravou prověření, můžeme nazvat, jak jsme již uváděli, cizí pěstounská péče. U této cizí pěstounské péče je třeba, aby právě dítě pro žadatele bylo dítětem vhodným, takovým, které oni budou schopni akceptovat, a to bez podmínek. Toto přijetí bez podmínek je cílový ideál, ke kterému se lze více nebo méně přiblížit. Je žádoucí, aby si potřeby dítěte, potřeby jeho žadatelů, jejich nároky, představy a požadavky vzájemně odpovídaly (Matoušek, 2003, s. 224). Můžeme zdůraznit nezbytnost přípravy před přijetím dítěte, to proto, aby si náhradní rodiče ujasnili svou motivaci, zjistili, co náhradní rodinná péče obnáší a s jakými riziky je spojena (Sychrová, 2015, s. 64). Jak jsme již uvedli, pěstouny se stávají i lidé, kteří jsou z rodiny. Tato péče se nazývá příbuzenská pěstounská péče a ta je v ohledu přípravy pro pěstounství specifická a od příbuzenských pěstounů není vyžadována jejich příprava pro to, aby se stali pěstouny. Každý z nich, i když jsou z rodiny, pak do své péče přijímá dítě, které má svou minulost, kterou ani oni sami úplně nemohou, navzdory tomu, že jsou z rodiny, znát, a společně pak musí překonávat různá úskalí.

Děti potřebují vyrůstat v rodině a pěstounská rodina může dítěti rodinu dát. Protože dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a nezáleží mu na tom, jestli „na to mají potvrzení z porodnice“. Dítěti ani nezáleží na tom, co tomu říká stát a jeho zákony. Jemu totiž záleží na „jeho lidech“, protože ti mu představují jeho rodinu (Matějček,

1994, s. 21). A jak to potvrzují slova jedné dívenky z pěstounské rodiny, že „rodič je ten, kdo se mnou byl, když jsem to potřebovala. Kdo mi večer dával dobrou noc, kdo mě povzbuzoval, když mi něco nešlo. Rodičem se člověk nerodí, rodičem se člověk STÁVÁ. Pro mě budete VY pořád moji rodiče, i když někde žijí i ti první“ (Zezulová, 2012, s. 73).

Dohoda o výkonu pěstounské péče

Podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí v § 47b a § 47c je určena povinnost rodinám, které mají svěřené dítě do pěstounské nebo poručenské péče, uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče. Touto dohodou jsou upraveny podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností pěstounů a tyto dohody musí být v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte. Při jejich tvorbě se musí přihlížet k zájmům a individuálním potřebám dítěte i osob pečujících a osob v evidenci (Bubleová et al., 2014, s. 31). Osobu pečující jsme definovali v kapitole 2.2. Osoba v evidenci znamená, že se jedná o fyzickou osobu, která je vedena v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu (Bubleová et al., 2014, s. 32). Dohodu o výkonu pěstounské péče lze uzavřít s příslušným obecním úřadem obce s rozšířenou působností. Dále pak se souhlasem příslušného obecního úřadu s rozšířenou působností může dohodu uzavřít krajský úřad, obecní úřad, obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu nemá osoba pečující nebo osoba v evidenci trvalý pobyt, nebo pověřená osoba (zákon 359/1999, Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b). Podle tohoto zákona v § 47a mají pěstouni práva i povinnosti, které uvádíme v příloze P I. Podepsáním dohody o výkonu pěstounské péče do rodiny dochází tzv. klíčový sociální pracovník v rámci doprovázení. Tento pracovník je povinen sledovat naplňování dohody o výkonu pěstounské péče, to minimálně jednou za 2 měsíce a musí být v kontaktu jak s osobou pečující nebo osobou v evidenci i s dětmi svěřenými do její péče (zákon 359/1999, Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b). Dále podle § 19 tohoto zákona pak zaměstnanci obce s rozšířenou působností jsou povinni navštěvovat rodinu, kde dítě žije, nejméně jednou za tři měsíce v období prvních šesti měsíců péče nahrazující péči rodičů a poté nejméně však jednou za 6 měsíců.

Ve shodě s dohodami o výkonu pěstounské péče, je doprovázení náhradních rodin sociální služba, která zahrnuje podporu, kontrolu a vzdělávání při výkonu náhradní rodinné péče. Doprovázení je kontinuální a probíhá po celou dobu výkonu pěstounské a poručnické péče. Podpora je nejdůležitější a hlavní posláním této služby. Zaměřuje se na jednotlivé členy i celé rodiny. Zahrnuje podporu dítěte, kdy sociální pracovník, který rodinu doprovází, zjišťuje spokojenost dítěte, míru naplnění jeho potřeb, podporuje ho ve vyjadřování vlastních pocitů,

přání, nejistot, a to se týká dětí přijatých i vlastních. Dále zahrnuje podporu pěstounů, to znamená, že sociální pracovník dokáže pěstouny vést k jejich reflexi náhradního rodičovství, dochází k posilování kompetencí pěstounů, plánují společně další služby pro dítě a celý rodinný systém. Podpora fungujících modelů celého rodinného systému je další součástí této služby. Kontrola je v rámci služby chápána jako kontrola domluvených cílů a jejich plnění, dochází ke stanovení vzdělávacího plánu pěstounů. Dalším pilířem služby Doprovázení je vzdělávání pěstounů, při kterém dochází k posilování a zvyšování jejich kompetencí (Semeřádová, Zachařová a Černá, 2011, s. 5). Sychrová (2015, s. 61) uvádí, že právě vzdělávání v této oblasti se ukazuje dlouhodobě jako nezbytné. Nejenom že připravuje náhradní rodiny na přijetí dítěte, ale po jeho umístění pak napomáhá snazší socializaci dítěte i samotné rodiny. Vzdělávání pěstounů přispívá k pochopení dítěte, seznamuje je s potřebami, možnými problémy či handicapy dítěte, informuje o možnostech „práce“ s dítětem.

Pro úplnost dodáváme, že v České republice je pěstounská péče je ve všech ohledech státem garantovaná a podporovaná péče o děti, o které se rodiče nemohou, nechtějí nebo neumí postarat. V příloze P II uvádíme dávky pěstounské péče, které jsou pěstounům v rámci jejich péče poskytovány. V následující kapitole se seznámíme s dalšími formami náhradní rodinné péče o dítě.

2.3 Další formy náhradní rodinné péče

V každé společnosti, v každé době se nachází děti, o které se jejich rodiče nemohou či nechtějí starat, anebo z určitých důvodů není žádoucí, aby se o ně starali. Je pak na společnosti, aby takovým dětem zajistila co nejlepší náhradní rodinnou péči, aby z těchto dětí pak vyrostli lidé, kteří jsou pro společnost přínosem, nikoli přítěží (Langmeier a Matějček, 2014, s. 344). Náhradní rodinná péče je pak péčí, ve které je dítě vychovááno náhradními rodiči, v jejich rodinách, v jejich prostředí, a to téměř vždy se specifickými potřebami a s historií svěřeného dítěte.

Dohoda s rodičem dítěte

Uhlířová a Hanušová (s. d., s. 4) definuje tento typ péče tak, že dítě může u jiné osoby zůstat na základě dohody rodičů a touto osobou. Tato péče je v praxi poměrně častá a není potřeba ji soudně stvrdit, není potřeba ani písemné dohody, stačí dohoda ústní. Tento typ péče není ukotven v zákoně. Pouze v případech, kdy se stává, že se tato osoba hodlá o dítě starat dlouhodobě či natrvalo, je tato dohoda směřována k soudnímu návrhu na oficiální svěřením dítěte.

Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby

Svěření do této péče je možnost, při které však lze rodičům stanovit vyživovací povinnost. Pokud toto není možné, nelze do této formy dítě svěřit. Svěřit dítě do péče jiné fyzické osoby než rodiče jde na základě rozhodnutí soudu a vyžaduje-li to zájem dítěte a tato fyzická osoba poskytuje záruku řádné výchovy a se svěřením dítěte do jeho péče souhlasí. Při rozhodnutí o této formě péče, soud vždy vymezí rozsah práv a povinností k dítěti, hlavně se jedná o právo a povinnost zajistit péči o dítě a zastupovat dítě v běžných záležitostech. Jak je uvedeno výše, vyživovací povinnost rodičů k dítěti trvá. Není-li soudem rozhodnuto jinak, rodiče nejsou zbavení rodičovské zodpovědnosti a jsou nadále zákonnými zástupci dítěte (MPSV, 2013, s. 1). Zákon 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 954 pak definuje, že soud ve svěření dítěte do péče jiné osoby dá přednost osobě příbuzné nebo osobě dítěti blízké před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte.

Osvojení

Osvojení (adopce) je státem garantovaný typ náhradní rodinné péče, který je ošetřený zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, od § 794-845. Při osvojení vznikají mezi osvojitelem a osvojencem (dítětem) vztahy jako mezi rodiči a dětmi, vztahy v širší rodině jsou pak vztahy příbuzenské. Osvojením tedy zaniká příbuzenský poměr mezi osvojencem a jeho původní rodinou, zanikají tedy i práva a povinnosti. Osvojitelé pak mají při výchově dítěte plnou rodičovskou odpovědnost a osvojené dítě nese příjmení osvojitele (Šance dětem, 2016, s. 1). V současné době lze osvojit i zletilého, avšak v tomto případě nevzniká příbuzenský poměr k rodině osvojitele a osvojením nenabývá osvojenec majetková práva. Nezanikají též práva zletilého osvojence k původní rodině (zákon 89/2012, Sb., občanský zákoník, § 849). Osvojení lze zrušit, jsou-li pro to důležité důvody, ale nelze zrušit osvojení po uplynutí tří let od rozhodnutí osvojení (zákon 89/2012, Sb., občanský zákoník, § 840). Specifickou formou osvojení je mezinárodní osvojení a znamená osvojení dítěte do nebo ze zahraničí. Je možné v případě, že se nedaří dítěti nalézt vhodné osvojitele v zemi jejich původu. Mezinárodní osvojení je upraveno Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, tzv. Haagskou úmluvou. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně je odpovědný za agendu mezinárodního osvojení (Matoušek a kol., 2013, s. 469). Právě pro řadu právních, organizačních a psychologických úskalí může dobrodíní adopce využít jen malé procento opuštěných dětí. Celkově totiž existuje málo dětí, které jsou pro adopci tzv. volné a i z těchto

děti je pak jen určité procento dětí, které jsou pro adopci vhodné. Adopce sama problém opuštěných dětí nemůže vyřešit a je nutné využívat i další formy náhradní rodinné péče (Langmeier a Matějček, 2014, s. 346).

Poručenství

Poručenství je další forma náhradní péče o dítě. Nastává v případě, že rodiče dítěte zemřeli, nebo byli zbaveni rodičovské odpovědnosti – nebo jim byla rodičovská odpovědnost pozastavena či omezena, dále v případě, že rodiče nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. V těchto případech pak soud nezletilému dítěti ustaví poručníka, a to většinou z řad osob příbuzných nebo blízkých dítěti nebo jeho rodině a ta se stává jeho zákonným zástupcem. Nemůže-li být poručníkem stanovena fyzická osoba, vykonává poručenství orgán sociálně-právní ochrany dětí do doby, než soud jmenuje dítěti poručníka nebo dokud se ustanovený poručník neujme své funkce (zákon 89/2012, Sb., občanský zákoník, § 928-942). Do péče poručníka jsou svěřovány často děti, které by mohly být osvojeny, ale z různých důvodů se pro ně nenašel osvojitel (Bubleová et al., 2014, s. 8). Mezi poručníkem a dítětem nevzniká u poručenství takový poměr, jako je mezi rodiči a dítětem a poručník má stanoven rozsah práv a povinností, a to je výchova, zastupování dítěte a správa jeho majetku. Poručník je odpovědný příslušnému soudu, podléhá jeho pravidelnému dohledu a jakékoli podstatné rozhodnutí, které se týká dítěte, musí být schváleno soudem (Rozum a cit, 2016, s. 2). Poručník, který osobně pečuje o dítě, pobírá všechny dávky pěstounské péče, má také všechna práva i povinnosti pěstounů.

V těchto kapitolách jsme si vyjasnili základní pojmy, které se týkají problematiky příčin vzniku náhradní péče, dotkli jsme historie i současných trendů systému náhradní péče o dítě a vymezili jsme formy náhradní péče vztahujících se k tématu. Následující kapitola se bude týkat specifické formy náhradní péče o dítě, a sice příbuzenské pěstounské péče s návazností na pěstounskou péči vykonávanou prarodiči.

3 PŘÍBUZENSKÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Pěstounská péče, jak jsme si uvedli, je vykonávána cizími pěstouny, tedy těmi, kteří prošli celou přípravou prověření pro to, aby se pěstouny stali. Uhlířová (2010, s. 4) je vymezuje tím, že tito pěstouni se několik let rozhodovali, že přijmou cizí dítě do své rodiny. Vzdělávali se kvůli tomu, připravovali na to celé příbuzenstvo, dítě si mohli vybrat a také se jim dostalo široké podpory sociálních úřadů a služeb od různých organizací.

Pak tuto péči vykonávají také příbuzní dítěte, a to jsou v praxi časté situace. Nejčastěji jde o prarodiče, příbuzenskými pěstouny se však také mohou stát sestry nebo bratři rodičů, může jít i o další příbuzné, to jsou však méně časté situace (Lexová et al., s. d., s. 85). Uhlířová a Hanušová (s. d., s. 6) uvádí, že příbuzný, čili osoba blízká dítěti, se obvykle stane pěstounem náhle a bez přípravy, většinou jde pak o situace, které jsou důsledkem neočekávané události, nebo může jít o chronický neuspokojivý stav v rodině. Všechny tyto situace mají v sobě náboj traumatické zkušenosti. Traumatem si v tomto případě však neprochází jen dítě, které je odloučeno od rodičů, nýbrž i blízcí, kteří dítěti v této situaci mají poskytnout bezpečí, oporu a péči, to všechno na úkor jich samotných. Langmeier a Matějček (2014, s. 345) zároveň dodávají, že situace dítěte v rodině příbuzných je jiná od situace v rodině, do které bylo dítě osvojeno nebo je v její klasické pěstounské péči. Někdy totiž nemusejí být depri-vační podmínky v příbuzenské pěstounské péči zjevné, ale jsou spíše skryté v samotné osobnosti příbuzenských pěstounů a v jejich nepříznivých výchovných taktikách, kterých si ani oni sami nemusí být vědomi. Právní řád ČR však také preferuje příbuzenskou péči, a to v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku v § 954, kde je uvedeno, že pokud se ujala osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte.

Většina příbuzenských pěstounů jsou skutečně prarodiče a pro cíle mé diplomové práce se nadále budu zabývat pouze příbuzenskou pěstounskou péčí, kterou vykonávají prarodiče dítěte. Zároveň je potřeba zdůraznit, že to nelze od sebe striktně oddělit, protože jak příbuzní, tak prarodiče mívají podobné pocity, problémy, prožívání v roli, do které se ne svým přičiněním dostali.

3.1 Prarodič jako životní role

V dnešní době je období prarodičovství vnímáno poněkud odlišněji, než tomu bylo v minulosti. Obraz prarodičovství prochází v současné době proměnami. Už to není jen obraz zobrazující stáří a období pasivity, nýbrž v rámci současného pojetí jde o prodloužení pracovního procesu a aktivního životního stylu, prarodiče mají emancipační ambice a jsou nositeli dalšího potenciálu. Důraz na aktivní životní styl ve stáří zároveň činí problémy těm lidem, kteří tomuto nejsou schopni dostát především z důvodu zhoršeného zdravotního stavu, který s sebou stáří přináší (Hasmanová Marhánková, 2015, s. 755). Období stáří má tedy u každého člověka jiný průběh i atributy. Pokud bychom chtěli stáří měřit, můžeme stáří vymezit chronologickým či kalendářním věkem, tedy datem narození. Stáří lze změřit i sociálním věkem, které se váže na společenské očekávání chování k věku biologickému, nebo může jít o změny sociálního statusu apod. Můžeme také přemýšlet o stárnutí tělesném a duševním, které jsou posuzovány měřítky biologického a psychologického věku (Stuart-Hamilton, 1999, s. 19). Fišer (1996, s. 7) hovoří o stáří jako o „dobrodružství třetího věku“, protože se člověk zřídka všech nepokojných činností a přichází něco nového, milého a podivuhodného. Člověk totiž porozumí, že mít v životě úspěch a naplnit svůj život, jsou dvě odlišné věci, protože jde-li o naplnění života, v tom jsme si všichni rovni.

Většina lidí se v průběhu stáří stává prarodičem a získává tak další životní roli. Narození vnoučete vnáší do rodiny nejen rozšíření rodinné sítě o další členy, svým naplňováním také naplňuje posilování sociálních kontaktů v rodině. Podle zahraničních studií přispívá prarodičovství k vyšší životní spokojenosti jedinců, tato spokojenost však mizí, pokud se k tomu přidává role rodičovská (Vidovičová, Galčanová a Kafková, 2015, s. 764). Můžeme souhlasit s Hauserovou-Schönerovou (1996, s. 24), že se rodiče ztotožňují se svými dětmi, jejich chyby vztahují na sebe. Prarodiče, kteří nenesou přímou odpovědnost za výchovu, mohou v pozitivním smyslu vnímat, naslouchat a vidět, jaká jejich vnoučata doopravdy jsou. Chtějí jim vytvořit prostředí, které jim poskytne prostor k tomu, aby byly takové, jaké jsou. Prarodiče v roli pěstounů se však dostávají do role rodičů a jsou odpovědní za výchovu svého vnoučete, mají to tedy „jiné“ od ostatních prarodičů. A tuto péči si přiblížíme v další kapitole.

3.2 Prarodič v roli pěstouna

Dítě se do prarodičovské pěstounské péče dostane z důvodů, které jsme si uvedli v kapitole 1.1. Zároveň víme, jak se cítí prarodič, který se ve chvíli přijetí vnoučete do své péče, často ocitá v pocitu bezmoci, který pramení právě v pocitu, že neumí pomoci vlastnímu dítěti? Že je donucen kapitulovat, když už nemá naději, že by se jeho dítě změnilo? A jak moc nedostatek osobních sil na překonání této krize pak působí na to, jak tuto krizi vnímá jejich vnouče (Uhlířová a Hanušová, s. d., s. 12)? Matějček (1999, s. 50) prarodičovskou pěstounskou péči vymezuje tím, že v této péči babička a dědeček znají aspoň jednoho z rodičů vnoučete velmi důvěrně už od jeho dětství a dítě má po každém z prarodičů čtvrtinu své genetické výbavy, takže není docela „cizí“. Ve svém vnukovi nebo vnučce vidí pokračování svého rodu a jsou motivováni k jeho výchově. Vrací se s dítětem do svého dětství a vkládají do něho naděje. Ty naděje, které oni sami a ani jejich děti nedokázali naplnit. Když se dítěte ujme prarodič, má to své výhody i nevýhody, klady a zápory, které si detailněji uvedeme v dalším textu.

Výhody pěstounské péče vykonávanou prarodiči

Lexová et al. (s. d., s. 85) mezi výhody řadí hledisko sociobiologické, protože je pro nás přirozené a snazší pečovat o geneticky blízkou osobu. Snažíme se zachovat svoje geny do budoucnosti. Prarodič dítě zná a má s ním vybudované vazby, odpadá tak fáze seznamování a navazování důvěry. Vzhledem k příbuznosti je snazší sžívání se dítěte s rodinou, dítě zná prostředí, do kterého přichází. Je také pravděpodobné, že i životní rytmus, rituály, komunikace, malé životní drobnosti budou podobné. I Uhlířová a Hanušová (s. d., s. 9) mezi výhody péče prarodičů řadí to, že se dítě s prarodičem zná, je zde citové pouto, zkušenosti, dítě ve své situaci s prarodiči zažívá pocit bezpečí a přijetí, které mohou být zásadní pro to, aby se vyrovnalo s traumatem, které ho potkalo. Nespornou výhodou je také to, že prostředí, ve kterém bude dítě žít, zná, orientuje se v prostoru a zachází s důvěrou se známými předměty. Často nemusí dítě měnit školu, lékaře a ani jiné mu známá sociální prostředí, má tedy více prostoru pro to, aby zvládlo svoji těžkou situaci. Dítě nadále zůstává součástí své rodiny, je v kontaktu se svými vlastními kořeny, s minulostí své rodiny – prostřednictvím vzpomínek, fotografií, rituálů. Prarodič rodiče zná, může zde existovat vizuální podobnost napříč všemi generacemi, to vše umocněno rodinnými fotografiemi. Prarodiče znají rodinné historky, znají dobré povahové rysy rodiče, bezpečně vědí, proč došlo k tomu, že jim bylo vnouče dáno do pěstounské péče. Někdy také touha prarodiče a někdy zápas získat dítě zpět do zpět

do své péče zvyšuje v dítěti pocit chůtenosti a hodnoty. Štěrbová a Kalábová (2009, s. 24) shrnují pozitiva a výhody prarodičovské pěstounské péče do těchto faktorů:

- Děti zažívají více stability.
- Děti mají méně „přechodů“ než děti, které jsou umístěny v jiné formě pěstounské péče.
- Sourozenci většinou zůstávají pohromadě.
- Nemusejí často měnit školu.
- Prožívají více bezpečí a stability.
- Mají méně problémů s chováním.
- Často se cítí u prarodičů doma.
- Mnohem méně utíkají.

V zahraničním výzkumu, který srovnával psychické problémy dětí, které vyrůstaly v příbuzenské pěstounské péči, a klasické pěstounské péči, se zjistilo, že ty děti, které vyrůstaly u příbuzných, byly posilněny ve své identitě a sebeúctě, která má souvislost s rodinnou historií a kulturou. Toto pak může být vysvětlením, proč děti v příbuzenské pěstounské péči oproti klasické pěstounské péči mají menší výskyt psychických problémů, a také, že jsou tyto děti méně stigmatizovány svými vrstevníky. Je zřejmé, že stabilita a častější kontakty s biologickými rodiči mohou kompenzovat tyto rizikové faktory (Holtan, Rønning, Handegård, Sourander, 2005, s. 200).

Nevýstižněji přednosti této péče vystihla Uhlířová (2010, s. 51). Uvedla, že prarodiče, kteří přebírají péči o svá vnoučata, jsou posilněni pocitem, že dělají správnou a smysluplnou věc. Často také duševně omládnou, jejich život se stane pestřejší a podnětnější. Dítě se v jejich péči také snadněji aklimatizuje, přechod do jejich péče bývá méně bolestný, než když přecházejí do péče neznámých pečovateli. Dítě v péči prarodičů také lépe vnímá svou identitu, zná své kořeny, rodinné hodnoty, rituály, prostředí a ví, odkud přichází. Není také tolik stigmatizováno okolím, jako dítě, které vyrůstá v klasické pěstounské péči nebo je osvojeno. U této péče také můžeme předpokládat, že tato forma péče bude stabilnější vzhledem k pokrevnosti a i zprostředkování styku s rodiči bude snazší. V ideálním případě se pak dítě může vrátit do péče svého rodiče. Conway a Hutson (in Štěrbová a Kalábová, 2009, s. 24) ve svém výzkumu zjistili, že je důležité, aby byla podporována snaha příbuzných a blízkých tak, aby byly zabezpečeny potřeby dětí, které většinou zažily velké trauma, než do rodiny přišly. Můžeme tak souhlasit s Uhlířovou (2010, s. 51), která dále uvádí, že ačkoli má příbuzenská

pěstounská péče své obtíže a rizika, která uvádíme níže, tak má také řadu předností. Tato forma péče má nejblíže k řešení rodinné krize, kdy se rodiče nestarají o své nezletilé děti, a do budoucna můžeme předpokládat, že tato forma péče bude i nadále v budoucnu podporována. Uvedli jsme si výhody a přednosti příbuzenské pěstounské péče, kterou vykonávají prarodiče. Je potřeba zmínit i nevýhody, které tato péče s sebou přináší.

Nevýhody pěstounské péče vykonávanou prarodiči

Mezi nevýhody či rizika pěstounské péče prarodičů patří podle Lexové et al. (s. d., s. 85) patří nevědomé opakování nevhodných výchovných postupů, které v minulosti vedly k nezvládnutí jejich rodičovské role. Nesmírně důležitým faktorem je také věk prarodičů. S časem, který při péči o vnoučata plyne, se může stát jejich péče tak náročná, že je může prarodiče „překonat“ a být tak nad jejich možnosti. Někteří prarodiče mohou brát péči o svá vnoučata jako svoji povinnost a nejde o jejich svobodnou volbu. Dítě pak mohou vnímat jako nechtěnou zátěž, což se promítá do jejich vzájemného vztahu i kvality jejich péče. Uhlířová a Hanušová (s. d., s. 10) také vnímají jako rizikový faktor věk a fyzickou kondici prarodičů. Péče o dítě je pro ně natolik náročnou, že nemají sílu na to, aby měli propojení s novinkami jako je technika, hudba, móda, ty záležitosti, které jsou pro mladou generaci samozřejmostí a vytváří si tak status ve své vrstevnické skupině. Dítě naopak může znejišťovat úbytek fyzických sil jejich prarodiče a také častější jejich zdravotní komplikace. V této situaci se dítě může reálně obávat o další ztrátu blízkého člověka. Opakování nevhodných výchovných vzorců je další rizikový faktor při výchově vnoučat. Je možné, že právě tyto nevhodné vzorce vedly k neschopnosti již dospělých dětí zdravě pečovat o své potomky. Může se stát, že právě z obav, aby to prarodiče neopakovali u svých vnoučat tytéž nesprávné vzorce výchovy, se vrhnou do opačné výchovy plné úzkostí, které nepřejí tomu, aby jejich vnouče mělo dostatek prostoru pro rozvoj jeho samostatnosti a zodpovědnosti. Nedílnou součástí je také prolínání rolí – jsou prarodiče rodiči či rodiči? Neuspořádaný a nevyřešený vztah s jedním nebo oběma rodiči dítěte je riziko, které může vést k poruchám identity dítěte a jeho vývoj může být vážně ohrožen. Dále také to, že se prarodič rozhodne převzít své vnouče do své péče, může být zdroj konfliktů, kdy ostatní členové rodiny mohou reagovat s odporem, citovým vydíráním, omezením komunikace apod.

Jak dále uvádí Matějček (in Gabriel a Novák, 2008, s. 48) bývá u prarodičovské pěstounské péče také problém v přemíře lásky a shovívavosti, než v jejím nedostatku. Štěrbová a Kalábová (2009, s. 24) navíc uvádí přímo „kontraindikace“ pro příbuzenskou prarodičovskou

pěstounskou péči. Jde především o kriminální historii rodiny, situace, kdy dochází k ignorování doporučeného plánu podpory dítěte a dotyční nespolupracují s orgánem sociálně právní ochrany dětí, také když dochází k negativnímu postoji k vytvoření stabilního prostředí pro dítě. V těchto případech by sociální pracovníce měla zvážit, zda je umístění dítěte v rodině prarodičů vhodné, nebo se jen oddálí okamžik, kdy se bude muset znova rozhodovat o dalším osudu dítěte. Je potřeba minimalizovat další trauma dítěte, pokud by selhala tato forma péče.

Potřeby dítěte

Za podstatné je potřeba uvést, že stejně jako rodiče, jsou i prarodiče povinni **uspokojovat potřeby dítěte**. Prarodiče tím, že přijali své vnouče do své péče, změnili svůj statut. Zůstávají sice prarodiči, ale zároveň mají povinnosti rodičů. Podle Dunovského a kol. (1999, s. 49) patří mezi základní potřeby dítěte:

- **Biologické potřeby**, mezi které patří výživa dítěte, splňování hygienických požadavků, potřeba rozvoje obranyschopnosti. Řadíme zde dále dostatek stimulů v oblasti nervové soustavy, na které navazují psychické aktivity.
- **Psychické potřeby**, které souvisejí se sociálními potřebami, navazují také na potřeby biologické. Patří zde potřeba náležitého přívodu podnětů, potřeba smysluplnosti světa, potřeba jistoty, vědomí vlastní identity, potřeba otevřené budoucnosti.
- **Sociální potřeby**, kdy jedna z nejvýznamnějších sociálních potřeb je potřeba lásky a bezpečí, potřeba přijetí dítěte a jeho adaptace takového, jaké je. Je potřeba identifikace s dítětem a zabezpečení všech možností k rozvinutí všech jeho sil a schopností.
- **Vývojové potřeby**, které vedou k činnostem, kterými se člověk rozvíjí. Tyto potřeby motivují k aktivitám a díky nim jedinec překračuje to, co již umí.

Matějček (1999, s. 56) pro děti vyrůstající mimo vlastní rodinu, odvodil především psychické potřeby dítěte, které vedou k rozvíjení jedince ve zdravou osobnost. Mezi základní psychické potřeby řadí:

- Potřebu stimulace, uspokojení této potřeby vede k aktivitě.
- Potřebu smysluplného světa, uspokojením této potřeby se dítě učí, nabývá zkušenosti, přizpůsobuje se životním podmínkám, osvojuje si pracovní postupy apod.
- Potřeba životní jistoty, která jedince zbavuje úzkosti a dodává mu pocit bezpečí, je naplňována v mezilidských citových vztazích.

- Potřeba pozitivní identity, vlastního „já“, znamená pozitivní přijetí sebe sama a své společenské hodnoty.
- Potřeba otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy, umožňuje uspokojivé prožívání běhu osobního života.

Pokud se dítě dostane mimo péči svých biologických rodičů a dostává se do péče náhradní, v našem případě prarodičovské, je poznamenáno žitím v prostředí, ze kterého bylo odebráno. Prarodiče tuší, že jejich vnouče prošlo něčím, s čím oni sami si nevědí rady a že si zároveň jejich vnouče zaslouží úctu a slitování. Protože tyto děti mají za sebou více než složitou minulost, může se stát, že dříve nebo později se u nich může objevit „jiné“ chování, kterému bude muset babička a dědeček čelit. Nelze než souhlasit se Zakouřilovou (2014, s. 64), že hledání porozumění vyžaduje úsilí o nalezení společné cesty a právě podmínky porozumění pro tyto děti jsou ztíženy a je nutné s nimi počítat.

Problematické chování

Děti přicházející do péče prarodičů si s sebou mohou přinášet různé projevy svého chování. A může trvat hodně dlouho, než babička a dědeček skutečně dohlédnou hloubku utrpení, kterému jejich vnouče museli čelit, než přišlo do jejich péče. Purvis, Cross a Sunshine (2013, s. 42) uvádí, že až dojde k prohlédnutí toho, čemu tyto děti musel čelit, dojde k pochopení toho, proč se tyto děti chovají někdy pro ně „zvláštním“ způsobem. Může jít o projevy pocitu opuštěnosti, ztráty a zármutku, o poruchy s utvářením vazeb, o neurologické změny. Dále o oslabení poznávacích schopností, problémy s koordinací, nedostatečností zpracovávat smyslové vjemy. Tyto dětmi mívají strach, hněv, stud, úzkost, depresi. Mohou mít záblesky vzpomínek z minulosti a posttraumatický stres. Je však potřeba si uvědomit, že za nezvladatelným chováním může být neurologické postižení a hluboce zakořeněný strach. Uzdravování lze podpořit v případě, že dojde k proniknutí příčin tohoto chování. Matějček (1999, s. 87) dále hovoří o poruchách chování a míní tím vážnější odchylky chování od běžných norem, mezi které řadí záškoláctví, krádeže, útěky, potulky, podvody, děti také mívají ve spojitosti s výchovou ve vlastní rodině u rodičů také často neurotické projevy. Lze plně souhlasit i s Dunovským (1999, s. 222), že tyto děti jsou psychiky deprivované v nejrůznějších formách a projevech. Nejčastěji se projevuje nedůvěra k lidem, nízká úroveň vlastní identity, životní nejistota, agrese. Někdy se dítě projevuje asociálně až antisociálně. Dunovský dále zmiňuje i psychosomatická onemocnění, metabolické a endokrinní onemocnění. Uceleně pak Purvis, Cross a Sunshine (2013, s. 46) shrnuli příznaky dětí, které vyrůstaly v neutěšeném prostředí.

Mezi tyto řadí problémy se schováváním jídla, dětem chybí dovednosti nezbytné k navazování mezilidských vztahů, dítě opakuje tělesné chování, kterými se samo uklidňuje. Dále má strach z nových lidí a míst, může mít snahu zavděčit se ostatním, někdy má stejný přístup k lidem bez rozdílu. Dítě může mít vysoký práh bolestivosti, mívá také menší výšku a váhu, je opožděné v řeči. Specificky se pak projevuje dítě, které bylo sexuálně zneužito (flirtuje, má strach z toho, že se jej dotkla osoba opačného pohlaví apod.), někdy nese dítě známky toho, že bylo jako plod vystaveno působení alkoholu (hyperaktivita a poruchy učení, tělesné znetvoření, záchvaty, apod.). Týrané děti také na sobě nesou známky tohoto chování (zastavení tělesného růstu, sebepoškozování, nízké sebevědomí, deprese, apod.). Je důležité dodat, že podle Lexové et al. (s. d., s. 87) by se právě příbuzenským pěstounům osvědčilo, aby absolvovali přípravu před přijetím dítěte, a tato příprava by jim pomohla osvětlit, v jaké situaci se dítě nachází po traumatu z odchodu z biologické rodiny a příčin odchodu. Příprava příbuzenských pěstounů by umožnila získat náhled na situaci a připravila by nejen prarodiče na skutečnost, která je čeká. To by také mohlo přispět k otevřenosti při spolupráci s odborníky, která je nevyhnutelná. Štěrbová a Kalábová (2009, s. 25) také na tuto problematiku narážejí a dodávají, že na základě zkušeností ze zahraničí je do budoucna potřeba zařadit povinnou přípravu a vedení příbuzenských pěstounů.

Prarodiče tedy přijímají do své péče dítě a někdy ani nemají tušení, co všechno jejich vnouče před příchodem do jejich péče prožilo. O to více je pak pro ně těžší rozkódovat, proč se jejich vnouče někdy chová zvláště a nerozumí tomu. Láskyplnou péčí prarodičů a jejich podporou v jejich životním příběhu lze však i tato úskalí zvládnout.

3.3 Vztahy a příbuzenská prarodičovská pěstounská péče

Uvedli jsme si, že je mnoho okolností, které vedou k tomu, že se dítě ocitá v jiné péči, než je ta rodičovská. Rheinwaldová (1993, s. 16) uvádí, že rodiče pokládá za nejvýznamnější pramen lidské bídy nebo štěstí, podle ní je každý jimi natrvalo poznamenán. Prarodiče podle ní nejsou ideálním řešením záskoků za rodiče, protože jsou o dvě generace starší než děti a také proto, že jsou málo pružní a otevření. Babička podle ní ví „svoje“ a nepřipustí „bláznivé“ nápady moderní doby. Pokud se dítě dostane do pěstounské péče své babičky nebo dědečka, vzniklá situace zamíchá rodinnými vztahy. Můžeme souhlasit s poznatky prof. Koluchové (in Matějček, 1999, s. 51), že babičky a dědečkové ve funkci pěstounů jsou méně ochotni vyhledávat pro svěřené děti odbornou pomoc, i když by jí bylo potřeba. Stává se, že

nabízenou pomoc také odmítají a bývají méně připraveni přijímat poučení a zkušenosti druhých lidí, drží se raději stranou. Neradi navštěvují svépomocné skupiny, projevují méně solidarity, mají sklon hned spatřovat nemístnou vtíravost a v zájmu pomáhajících osob také nemístnou kontrolu. Matějček (1999, s. 51) k tomuto dále uvádí, že příčinou může být vyšší věk, ale více tu jde spíše o vědomí pokrevního pouta a rodinné sounáležitosti, tím i o rodinnou výlučnost a nedotknutelnost. Oproti klasické pěstounské péči jde totiž o to, že svěřené dítě je jejich „krev“ a tito příbuzenští pěstouni si důvěrně hájí soukromí svého rodinného soužití. Můžeme také souhlasit s Uhlířovou a Hanušovou (s. d., s. 12), že prarodiče také často trpí úzkostmi a obavami, zda o svěřené vnouče pečují dobře a jestli jim při odhalení nějaké „chyby ve výchově“ nebude dítě z péče odejmuto. To může mít za následek právě jejich neochotu ke spolupráci a i zatajování závažných skutečností.

Lernerová (in Hauserová-Schönerová, 1996, s. 39) se přimlouvá k větší otevřenosti v rodinách. Podle ní by nemělo problematické chování jednotlivých členů rodiny zmizet v nevědomí. Děti by měly mít možnost ptát se a měly by dostávat odpovědi. Měly by se dozvědět, že v jejich rodinách hrály roli psychické poruchy, problémy, nebezpečné nemoci nebo podivné způsoby chování. Jen tímto způsobem totiž mohou získat objektivnější postoj k rodinným příslušníkům. Svě rodiče i ostatní příbuzné tak děti mohou poznat jako reálné lidi v reálném životním kontextu. Dětem se tímto způsobem může otevřít prostor pro vnímání, že i jejich rodiče mají své silné i slabé stránky, mohou se naučit objektivněji vnímat svoji vlastní rodinu a tímto způsobem se rozšíří tento postoj i na ostatní vztahy.

Považujeme za důležité zmínit, že mentalita babiček a dědečků, kteří ve své roli zároveň vykonávají funkci pěstounů, se v tomto směru zřejmě více blíží mentalitě adoptivních rodičů než „obyčejných“ pěstounů (Matějček, 1999, s. 51). A to se může stát velkou překážkou zvláště v případech, kdy by se rodiče „uzdravili“ a chtěli by své dítě získat zpět do své péče. Dítě má však pouze jednoho rodiče. Jak uvádí Uhlířová (2012, s. 5) dítě na své rodiče často myslí, děti potřebují znát informace o jeho životě, nechce mít v tomto ohledu nějakou „černou díru“. Dítě přemýšlí o svých rodičích, má bohatou fantazii. Může mít na své rodiče vztek, může je nenávidět, na druhou stranu může mít své rodiče stále rádo a může se mu stýskat. Stává se, že se dítě za své rodiče také stydí. Naproti tomu můžeme také souhlasit s Hauserovou-Schönerovou (1996, s. 55), že prarodiče, kteří se umí a dokážou dívat zpět bez hněvu a přikrašlování, umí svůj život hodnotit jako stoupání a klesání, jsou pro svá vnoučata pokladem a požehnáním. Svým vnoučatům totiž ukazují, že navzdory tomu, co je potkalo, se život dá zvládnout.

Z výše uvedených informací můžeme uvodit, že paleta příčin, které vedou prarodiče k přijetí jejich vnoučete do pěstounské péče, mohou mít souvislost s utvářením vazeb mezi prarodičem a vnoučetem a také na výchovný styl prarodičů. Uhlířová a kol. (2010, s. 7) mezi tyto přístupy řadí to, že prarodič že vzniklou situací trpí, má obavy, jestli výchovu vnoučete zvládne a jestli není na výchovu příliš starý. Někdy se stává, že prarodič, který trpí vzniklou situací, má nepřátelské pocity vůči sobě, obviňuje se, že ve výchově svého dítěte selhal, že byl špatným rodičem. Ten pak bere svou roli jako újmu. Pak mohou nastat situace, kdy se prarodič obětovává. Tento se pak o vnouče stará tak svědomitě, že investuje všechnu svou energii do výchovy vnoučete, že přestává myslet na sebe a své potřeby. Další může situaci řešit tím, že je „pečovatelem manažerem“. Tento si pak uvědomuje vážnost situace, rozhoduje se vzhledem ke svým potřebám a schopnostem a také vzhledem k tomu, co potřebuje vnouče. Dítě se pak v péči prarodičů může cítit také různě. Jedním z pocitů je povinný vděk, to například v situaci, kdy je mu předhazováno, že prarodič kvůli němu o hodně přišel a děti mají pocit, že to musí nějak odčinit. Dítě také může cítit úlevu, kdy si u babičky, dědečka konečně oddechnou, cítí se u nich bezpečně. Někdy cítí dítě vinu, protože mělo vliv na to, že bylo z rodiny odebráno. Myslí si, že bylo málo hodné, nebo mohlo za to, že jej rodiče doma bili. Dítě může cítit strach, který se objevuje v nejistotě, jestli pobyt u prarodiče bude přechodný nebo trvalý. Pokud rodič dítěti zemřel, přirozenou součástí je pak proces truchlení. Truchlení je pocit, který dítě doprovází i v situaci, kdy je rodič dlouho nezvěstný nebo je ve výkonu trestu a může se objevit opožděně nebo opakovaně. Truchlení je záležitost dlouhodobá a může trvat roky, než odezní.

Mezigenerační rozdíl mezi vnoučaty a prarodiči přináší také mnoho obtíží, které jsme již částečně nastínili. K této problematice můžeme dále uvést, že Uhlířová (2010, s. 32) dále zmiňuje, že v mladším věku vnoučat se většině případů nedokáží prarodiče přiměřeným způsobem věnovat potřebám dětí, nestačí totiž ani fyzicky, finančně, popřípadě jim nerozumí. Tyto problémy eskalují v období dospívání, kdy dochází k častým konfliktům a hádkám. Stává se, že se dítě za své prarodiče i stydí, to přes všechnu lásku, kterou mu prarodič dal, to proto, že vypadá staře, má odlišné oblečení apod. Gabriel a Novák (2008, s. 49) vidí vyšší věk prarodičů také jako problematickou skutečnost. Prarodiče se podle nich i přes všechny jejich dobré úmysly neubrání tomu, že se hůře vcitují do generačně vzdálených problémů dítěte, obtížněji navazují kontakt s jeho přemodernizovaným náročným světem a může tak vzniknout propast a vzdálenost mezi nimi navzájem.

Souhlasíme s Uhlířovou a Hanušovou (s. d., s. 14) že z výše uvedeného vyplývá složitost a obtížnost situace pro všechny zúčastněné strany. **Prarodiče**, kteří se stávají pěstouny, jsou zatíženi starostmi a emocemi, protože se jedná o osudy jim velmi blízkých lidí, které mají rádi. Potřebují podporu a informace, které je někdy těžké sdělovat. **Dítě**, které se ocitlo mimo péči svých rodičů, může zažívat vážnou krizi a je zde reálné riziko prohlubování jeho traumatu se všemi jevy a následky, které mohou ovlivňovat jeho budoucí život. **Rodiče**, kteří selhávají ve své nejdůležitější roli, se v důsledku studu a dalších silných pocitů mohou chovat nevypočitatelně a celou situaci mohou dále zkomplikovat. Umístěním dítěte do pěstounské péče prarodičů celý proces rozhodně nekončí. Naopak, začíná nová etapa v životech všech zúčastněných.

Kontakt dítěte s rodičem

Biologický rodič dítěte je zároveň dítětem prarodiče. Téma biologického rodiče je v prarodičovské pěstounské péči téma choulostivé, sporné a často není jisté, jak bude prarodič reagovat. Uhlířová a kol. (2010, s. 35), která se tímto tématem zabývá, ze svých zkušeností ví, že to je téma nadmíru citlivé a vlastně ani nikdo neví, jak se má chovat. I v odborných kruzích panují rozdílné názory. Někdo má za to, že je pro dítě lepší, aby na rodiče zapomenulo, další zase tvrdí, že dítě by nemělo přijít o své kořeny a možnost setkávat se s rodičem. Právě zde se střetává konfliktní role prarodiče a rodiče, protože prarodič má své vzpomínky a zážitky s rodičem dítěte, to jak pozitivní, tak negativní. Pro prarodiče je mnohdy také obtížné hovořit o rodiči, protože se ho to téma vnitřně dotýká. Nejen dítě, ale i prarodič se totiž vyrovnává s tématem biologického rodiče. V další publikaci Uhlířová a Hanušová (s. d., s. 26) píše o „zdvojení vztahu“ a toto zdvojení může komplikovat už jen komunikaci o rodičích dítěte, natož pokud by mělo dojít ke kontaktu dítěte a rodiče. Často totiž prarodič čelí svým reakcím, svému ovládnutí se a potřebují více podpory, např. podpory klíčového pracovníka doprovázení. Jak dále uvádí Gabriel a Novák (2008, s. 48) pěstouni prarodiče oproti klasickým pěstounům, vykazují v častější míře sklony k radikálnějšímu přístupu k biologickým rodičům dítěte. Prarodiče mnohdy buď brání svému synovi, nebo dceři v kontaktu se svým dítětem, mají potřebu ho chránit před jeho negativním vlivem, a to i přesto, že není překážka, která by ve styku rodiči s dítětem bránila a je mu naopak ku prospěchu. Nebo na druhou stranu nekriticky přehlížejí negativní vliv své dcery nebo syna na vnouče, mají tendenci omlouvat jeho nezáměr a nevhodné chování. Nedokáží také dostatečně zajistit důslednost při vzájemném kontaktu vnoučete s rodičem, mohou nutit dítě, aby dávalo za každou cenu na jevo pozitivní city vůči rodiči, což může být, pokud to dítě vnímá jinak, problém.

Děti v pěstounské péči obecně však na své rodiče často myslí, myslí na ně i tehdy, když si to nepamatují. Rodiče tvoří nedílnou součást identity dítěte. Děti k nim mají rozporuplné pocity. Některé cítí vztek a odmítnutí, jiné je zase omlouvají a touží po nich. Někdy se může stát, že biologický rodič žárlí na prarodiče, protože nezpracoval své vlastní selhání. Tyto pocity bolí a z tohoto se pak mohou vytvořit nevhodné zásahy rodičů do výchovy prarodičů, devalvací jejich péče, matení myslí dětí a navádění proti prarodičům (Uhlířová, 2014, s. 7). Stejně poznatky mají také Lexová et al. (s. d., s. 86), kteří hovoří o nežádoucích zásazích rodičů. Přesto, že je dítě v péči prarodičů, rodiče nemají vůči nim ostych a stává se, že se mohou hrubě se míchat do výchovy prarodičů. Dítě pak svým chováním vystavují dilematu, ke komu se má přiklonit. Někdy se stává, že pro prarodiče bývá těžké toto oznámit např. sociální pracovníci, protože to ze své pozice vnímají jako situaci, kterou by si měli vyřešit v rodině, respektive to berou jako udání nebo zradu.

Proto i pro kontakt dítěte se svým rodičem má svá pravidla, která mohou být dohodnutá ústně nebo nejlépe v písemné dohodě o kontaktech, tato dohoda je mimosoudní záležitost. Pokud nebude fungovat, lze si podat k soudu návrh na úpravu styku s dítětem, rozsudek soudu je však závazný a vymahatelný. Uhlířová (2014, s. 9) uvádí, že zahraniční výzkumy ukazují, že pokud jsou rodiče podporováni ke kontaktu se svým dítětem, jsou více motivováni na sobě pracovat a změnit svůj životní styl. Avšak ukazatelem vhodnosti kontaktu s biologickým rodičem je vždy dítě samo. Praxe ukazuje, že děti stojí o zájem svého rodiče a chtějí být důvodem obratu rodiče k lepšímu, protože ony samy pak cítí větší sebehodnotu. Někdy kontakt dítěte s biologickým rodičem ale není možný, to však nebrání tomu, že o rodičích dítě nepřemýšlí, potřebuje o rodičích alespoň mluvit. Jak uvádí Uhlířová (2010, s. 36) i zde přicházejí situace, kdy má pěstoun strach, aby rozhovorem dítě nezranil nebo na druhou stranu i obava, aby nezranil sám sebe. Dítě pak může mít pocit, aby nezranilo svého prarodiče. Vzniká situace, která není dobrá ani pro prarodiče a ani pro dítě a je potřeba odborného vedení pro její zvládnutí. Osobnost biologického rodiče, jeho život, jeho zkušenosti s ním, je velmi emotivní, citlivé a živé téma pro prarodičovské pěstouny. Je proto potřeba s tímto tématem opatrně, ale jistě pracovat, protože toto téma může být pro prarodiče ve vztahu nejen k vnučeti klíčové.

Teoretickou část diplomové práce můžeme zakončit poznatkem Hauserové-Schönerové (1996, s. 53), že „je však dobré vědět, že náš život je podřízen určitým cyklům, stejně jako život rodičů a prarodičů. My všichni milujeme a trpíme, radujeme se a jsme smutní, prožíváme výšiny i temné hlubiny. Nežijeme stejný život jako naši rodiče nebo prarodiče, ale

můžeme jim naslouchat a pozorovat je, přijímat nebo odmítat jejich postoje, jejich hodnotový systém. Podle nich a s nimi se můžeme učit zvládat svůj život, získávat vlastní orientaci. Dospělým a samostatným člověkem se stává dítě snáze, může-li se bez nátlaku a represe orientovat podle žitého života jiných lidí.“ Život se dá žít.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

Přijetí vlastního vnoučete do pěstounské péče je zkušenost, která je ojedinělá a celkově složitá. Je ovlivněna různými faktory, které ve výsledku určují její podobu. Prarodičovská pěstounská péče tvoří velmi podstatnou skupinu náhradní rodinné péče a prarodičovští pěstouni jsou zároveň velmi ve své roli opomíjeni, proto si zaslouží, aby jim byla věnována pozornost formou výzkumu. V teoretické části práce jsme si vymezili pojmy, které jsou důležité pro provedení výzkumu, v další části práce se budeme věnovat výzkumu, který se bude zabývat reflexí prarodičovských pěstounů při vnímání jejich role. Nejprve si na základě výzkumného problému stanovíme cíl výzkumu a výzkumné otázky a poté zvolíme vhodnou výzkumnou strategii, techniku sběru dat a výzkumný přístup. V rámci metodologie popíšeme výběr informantů do výzkumu i způsob zpracování a analýzy dat.

4.1 Cíl výzkumu, výzkumný problém a výzkumné otázky

Švaříček a Šeďová (2007, s. 62) vedou výzkumníka k tomu, že je důležité, aby cíle výzkumu byly významné až tak, že se mu vyplatí do něj „investovat“. Problematika příbuzenské pěstounské péče vykonávanou prarodiči, jak jsme již uvedli, je fenoménem, který je v současné době velmi málo prozkoumaný. Pomocí našeho výzkumného šetření můžeme více porozumět tomuto fenoménu, přiblížit se i samotným prarodičům, jejich situaci a okolnostem, které ovlivňují jejich přístup a péči o vnoučata.

Hlavním cílem výzkumu bude zjistit zkušenosti prarodičů s výkonem pěstounské péče.

Díličními cíli bude zjišťováno, v čem prarodiče spatřují výhody i limity své „dvojrole“ prarodiče a rodiče zároveň, jak prožívají péči o svá vnoučata, co jim péče o ně přináší i co jim bere. Dále jsme se zaměřili na skutečnost, zda se dají reflektované zkušenosti prarodičů zobecnit a na jejich základě vytvořit určitá východiska a přístupy při následné práci s danou cílovou skupinou, zaměřenou především na individuální a konkrétní pomoc a podporu.

Jádrem každého výzkumu jsou výzkumné otázky, které pomáhají směřovat výzkum k tomu, aby poskytl výsledek, který je v souladu s jeho cílem. Takové otázky pomáhají výzkum vést (Švaříček a Šeďová, 2007, s. 69).

Naše hlavní výzkumná otázka zní: Jak prarodiče reflektují roli pěstouna svých vnoučat (vnuka, vnučky)?

Poté jsme si stanovili dvě specifické výzkumné otázky, které zní:

- V čem spatřují výhody své „dvojrole“ (prarodiče a rodiče zároveň)?
- V čem spatřují limity své „dvojrole“ (prarodiče a rodiče zároveň)?

4.2 Výzkumný přístup a technika sběru dat

Vzhledem k níže popsanému cíli výzkumu a výzkumným otázkám jsme zvolili **kvalitativní výzkumný design**, protože tento výzkum je „především přístupem živého učení“ (Miovský, 2006, s. 11). Dále Miovský (2006, s. 17) uvádí, že právě kvalitativní přístup je vhodným přístupem pro popis vnitřní i vnější reality využívající kvalitativních metod. Strauss a Corbinová (1999, s. 10) zase hovoří o kvalitativní metodě jako o výzkumu, jehož výsledky jsou analyzovány kvalitativně a ne pomocí statistiky nebo jiných způsobů kvantifikace. Definice kvalitativního výzkumu je tedy mnoho a my se přikláníme k Švaříčkovi a Šed'ové (2007, s. 17), kteří vytvořili definici jednotnou a charakterizují kvalitativní výzkum jako „proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.“

Protože jsme si zvolili pro náš výzkum kvalitativní design, **technikou k získání** potřebných **dat** byl zvolen **polostrukturovaný rozhovor**. Takový rozhovor má náročnější technickou přípravu, kdy si vytváříme určité schéma se specifickými okruhy otázek, které při rozhovoru použijeme (Miovský, 2006, s. 159). Znamená to, že během rozhovoru můžeme klást různé doplňující otázky, flexibilně reagovat i na další témata, která během rozhovoru vyplynou.

K našemu pojetí výzkumu jsme zvolili tento rámcový scénář rozhovoru:

1. Pověďte mi, prosím, o tom, jak se stalo, že jste se stala pěstounkou Vašeho vnoučete? Co Vás k tomu vedlo?
2. Když jste se rozhodla, že si své vnouče/vnučky vezmete do pěstounské péče, vzpomínáte si, co se Vám tehdy honilo hlavou?
3. Řekněte mi prosím něco o Vaší současné roli pěstouna? Co obnáší?
4. Co vnímáte při péči a výchově svého vnoučete/svých vnoučat jako nejtěžší?
5. Co naopak zvládáte bez větších obtíží?

4.3 Výběr informantů a etika výzkumu

Pro účely tohoto výzkumu jsme zvolili *záměrný výběr*. Jak uvádí Patton in Miovský (2006, s. 135) metodou záměrného výběru rozumíme takový postup, kdy cíleně vyhledáváme účastníky výzkumu podle jejich specifických vlastností, kdy kritériem je právě určitá vlastnost nebo stav. Vyhledáváme tedy pouze ty jedince, kteří toto kritérium splňují a jsou ochotni se do výzkumného šetření zapojit.

Měli jsme stanoveny tato kritéria pro výběr informantů:

- Prarodiče, kteří mají ve své pěstounské péči minimálně jedno vlastní biologické vnouče.
- Doba pobytu vnoučete v pěstounské péči je alespoň 6 měsíců, to proto, aby byly zaručeny zkušenosti prarodičů s touto péčí.

Je nutné dodat, že se podařilo do výzkumného souboru zařadit i dva dědečky, přestože prarodičovskou příbuzenskou pěstounskou péči vykonávají téměř výhradně pouze babičky. Jeden dědeček ovšem není přímo rozsudkem stanoven oficiálním pěstounem. Protože žije v manželském svazku více než 40 let a s manželkou vnuky od začátku přijetí do její péče společně vychovávají, rozhodli jsme se ho ponechat ve výzkumném souboru.

Při výzkumném šetření *jsme se řídili etickými pravidly a zásadami*. Švaříček a Šed'ová (2007, s. 44) uvádí, že nejde o zásady ve smyslu „kuchařských receptů“, ale že jde „o obecné principy“, nikoli o „přesná pravidla“. Podle nich je pak na každém badateli, jak pečlivě zvažuje všechny etické zásady jeho výzkumu. Mezi základní stavební kameny etiky ve výzkumu podle Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 45) patří důvěrnost, která znamená, „že nebudou zveřejněna žádná data, jež by umožnila čtenáři identifikovat účastníky výzkumu.“ Znamená to, že jsme se při výzkumu řídili zásadami, které zaručují anonymitu a především také dobrovolnou účast ve výzkumu. O dobrovolnosti hovoříme i v případě, kdy autorka byla s pěstounskými rodinami v přímém pracovním kontaktu a kdy by se mohlo zdát, že prarodiče rozhovor poskytli, protože to byla jejich sociální pracovnice. Prarodiče byli vždy informováni o tom, že mohou účast na výzkumu odmítnout. Ti, kteří poskytli souhlas s účastí ve výzkumu, souhlasili i s nahráváním a následným přepisem rozhovoru. Žádný z nich nevyjádřil přání přepsaný rozhovor zaslat. Anonymitu jsme zajistili změnou jmen prarodičů a přepsané rozhovory nebudou dostupné jako součást práce. Prarodiče byli informováni o to, že diplomová práce bude zveřejněna a dostupná na stránkách univerzity a v případě, že by měli zájem,

bude jim práce zaslána e-mailem. Doplňujeme, že během rozhovorů s prarodiči nebylo manipulováno s informacemi, které prarodiče poskytli a ani s informacemi, které autorka znala ze spisů nebo jiných sociálních šetření. Po celou dobu práce s rodinou i výzkumných rozhovorů bylo jednáno dle etického kodexu sociálních pracovníků ČR.

Autorka se s prarodiči, kteří byli ochotni se výzkumu účastnit, osobně znala a měla s nimi navázán bližší vztah. I přes to bylo velmi důležité, aby rozhovor nezpůsobil emoční potíže a nebyl pro ně přítěží. Znalost rodiny a jejího příběhu byla naopak přínosem pro výzkumné rozhovory, protože vybudovaná důvěra znamenala, že autorka mohla ve výzkumných rozhovorech přejít přímo k jádru samotného výzkumného šetření.

4.4 Vstup výzkumníka do terénu a zpracování dat

Protože autorka s pěstounskými rodinami ještě v nedávné době přímo pracovala, nebylo obtížné výzkumný soubor získat. Pěstouni byli osloveni při sociálním šetření v rodině. Byl jim vysvětlen účel výzkumu a prarodičovští pěstouni byli dotazováni, jestli by byli ochotni poskytnout krátký rozhovor. Bylo osloveno dohromady 12 prarodičovských pěstounů, z toho 10 souhlasilo a 2 nesouhlasili, což bylo respektováno. S těmi, kteří souhlasili, bylo následně domluveno, kdy by jim vyhovovalo, aby došlo k setkání a jestli preferují návštěvu přímo v rodině nebo v kanceláři na OSPOD. Realizace samotného sběru dat probíhala od prosince 2016 do února 2017. Většina rozhovorů probíhala v domácnosti, pouze 2 proběhly v kanceláři OSPOD.

Všichni prarodiče byli seznámeni s tím, že rozhovor bude nahráván na diktafon. Tato skutečnost přinesla prarodičům jistou míru studu, a tak z tohoto důvodu došlo k technickému seznámení s diktafonem. Bylo jim ukázáno, jak se s diktafonem manipuluje, jak se ovládá, jak se zapíná, jak se vypíná. To přineslo prarodičům jistou míru bezpečí, i když bylo z počátku rozhovoru patrné, že prarodiče mají trému (například se jim chvěl hlas), která se však během krátké chvíle rozplynula a diktafon přestali vnímat. Poté byly zvukové záznamy rozhovorů postupně doslovně přepisovány do textové podoby. Autorka se vždy snažila předchozí rozhovor přepsat před provedením dalšího rozhovoru, a to se, až na jednu výjimku, kdy provedla dva rozhovory v jednom dni, povedlo. Po přepsání rozhovorů byla textová podoba upravena tak, aby měla autorka mezi řádky prostor pro poznámky při kódování textu. Následně proběhlo opakované pročitání rozhovorů, aby došlo k postupnému odkrývání důležitých témat, která se v textu nacházela. To byl prostor pro prvotní otevřenou analýzu textu

s podtrháváním a přejmenováváním řečeného. Autorka použila metodu tužka-papír, protože se jí touto metodou lépe pracovalo, a také pro dostupnost metody.

Výzkumu se zúčastnili prarodiče, kteří mají v pěstounské péči různý počet vnoučat, dívek i chlapců ve věku od 3 do 19 let. Věk pěstounských prarodičů se pohyboval mezi 43-71 lety a věk přijetí vnoučete se pohyboval od narození do 16 roku věku dítěte. Jednalo se o potomky dcer a synů prarodičů. Všichni prarodiče pocházejí ze Vsetínska a jeho okolí, žijí v rodinném domě na vesnici nebo ve městě v městském bytě. Jejich vzdělání je různé, od vyučení po postgraduální. Tři babičky vychovávají své vnouče samy, zbylých sedm prarodičů žije buď v manželství, nebo v partnerském vztahu.

Níže uvádíme tabulku s charakteristikami prarodičů - informantů, kteří poskytli rozhovor. Babičky jsme označili růžovou a dědečky modrou barvou, pojmenovali jsme je informanti A-I. V tabulce je uveden věk prarodičů, počet dětí – vnoučat, které jim byly svěřeny do pěstounské péče, dále délka pěstounské péče. Do tabulky jsme zařadili místo, kde rozhovor probíhal a délku rozhovoru. Je nutné dodat, že poskytnuté rozhovory mohou působit jako časově krátké. Vzhledem k faktu, který jsme již zmínili, kdy se autorka osobně s prarodiči znala a měla s nimi navázán vztah, odpadnuly oficiální formy seznamování a další faktory pro budování důvěry. Autorka mohla přímo přistoupit k jádru rozhovoru a časová délka se ukázala jako dostačující.

Označení informanta	Vztah k dítěti	Věk informanta	Počet dětí v PP, věk	Délka pěstounství	Místo rozhovoru	Délka rozhovoru
A	babička	59	1 vnučka, 17 let	1,5 roku	v kanceláři	9 minut
B	babička	49	1 vnučka, 3 roky	1,5 roku	v domácnosti	10 minut
C	babička	59	2 vnuci 19 a 15 let	7,5 roku	v kanceláři	12 minut
D	babička	43	2 vnučky, 5 let a 3 roky	9 měsíců, před tím asi 6 měsíců v cizí péči	v domácnosti	10 minut
E	babička	48	1 vnuk, 5 let	2,5 roku	v domácnosti	10 minut
F	babička	51	2 vnučky, 6 let a 4 roky	6,5 roku	v domácnosti	9 minut
G	dědeček	64	2 vnuci 19 a 15 let	7,5 roku (není oficiální pěstoun, ale manžel pěstounky 41 let)	v domácnosti	9 minut
H	babička	45	1 vnučka, 5 let	5,5 roku	v domácnosti	8 minut
CH	dědeček	71	1 vnuk, 6 let	4,5 roku	v domácnosti	8 minut
I	babička	62	1 vnuk, 6 let	4,5 roku	v domácnosti	10 minut

Tabulka č. 1: Charakteristika informantů (vlastní výzkum 2016-2017).

5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

Pro analýzu dat byla použita metoda zakotvené teorie, která představuje takové systematické induktivní postupy, jejichž cílem je vytvoření teorie (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 84). Jak uvádí Miovský (2006, s. 226), velkou výhodou této metody „je její schopnost integrovat v rámci kvalitativní analýzy data získávaná odlišným způsobem a využít tak nejen více různých metod získávání dat, ale současně využívat různých přístupů v samotné analýze“. Miovský (2006, s. 226) popisuje zakotvenou teorii jako „plastickou“, kdy je možné ji použít a upravit pro naše potřeby a předmět výzkumu. Zakotvená teorie je podle něj „živým a tvůrčím výzkumným nástrojem“.

Proces zakotvené teorie zaznamenává do etap velmi stručně Švaříček a Šed'ová (2007, s. 87) kdy jako první uvádí sběr dat směřující k teoretické nasycenosti kódů, druhá etapa podle nich je kódování materiálu, které směřuje k vytvoření základních kategorií (proměnných budoucí teorie), a jako třetí je uvedeno právě konstruování teorie (tvrzení o vztazích mezi kategoriemi - proměnnými).

Pokud se budeme držet první etapy, tak po sběru dat rozhovory, které byly nahrány, podrobíme transkripci, to znamená, že mluvené slovo převedeme do písemné podoby. V našem případě podle Hendla (2005, s. 208) částečně použijeme komentovanou transkripci a všechny rozhovory přepíšeme do písemné podoby, tak, jak doporučují Švaříček a Šed'ová (2007, s. 181). Zároveň si pro větší přehlednost textu řádky očíslováme tak, aby výroky informantů byly lépe dohledatelné.

Po přepisu rozhovorů nastává další etapa, a sice kódování. Miovský (2006, s. 228) vysvětluje, že jde o operace, pomocí kterých jsou zjištěné údaje analyzovány a opět nově skládány, což je hlavní proces tvorby nové teorie. Hendl (2005, s. 246) hovoří o **otevřeném kódování**, které je prvním průchodem daty, při kterém badatel lokalizuje témata v textu, kterým dává označení. Důležité podle něj je navrhnout stále abstraktnější kategorie, které budou pomáhat při návrhu teorie. Miovský (2006, s. 228) pak doplňuje, že proces kódování má za úkol podporovat objevování nejen kategorií, ale i jejich vlastnosti a dimenze, na kterých se tyto vlastnosti nachází, protože to nám pak pomůže identifikovat a popisovat vztahy mezi subkategoriemi, kategoriemi a hlavními kategoriemi. Dalším postupem zakotvené teorie je **axiální kódování**, které podle Strausse a Corbinové (1999, s. 70) je „soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření

spojení mezi kategoriemi. To se činí v duchu kódovacího paradigmatu, které zahrnuje podmiňující vlivy, kontext, strategie jednání a interakce a následky“. Hendl (2005, s. 248) dále popisuje, že v průběhu tohoto kódování badatel tvoří osy, které propojují jednotlivé kategorie, hledá další kategorie, koncepty, které spolu souvisí. Axiální kódování má podle něj podněcovat uvažování o propojení mezi tématy. Poslední částí zakotvené teorie je **selektivní kódování**, které vede k vytvoření zakotvené teorie. Miovský (2006, s. 230) definuje tuto poslední část jako proces, kdy po výběru centrální kategorie tuto uvádíme do vztahů s ostatními popsány kategoriemi, přičemž centrální kategorii definuje jako jev, kolem kterého se vztahují všechny ostatní kategorie. Hendl (2005, s. 252) uvádí, že cílem analýzy je právě nalezení centrální kategorie, fenoménu. Selektivní kódování podle něj znamená hledání „hlavní postavy nebo motivu, pohánějící celý děj dopředu“. Poté, podle Miovského (2006, s. 231), postupujeme podle pěti kroků, které se skládají z podrobného vyložení kostry příběhu, z uvedení pomocných kategorií do vztahu s kategorií centrální, z popisu a výkladu vzájemných vztahů mezi kategoriemi na dimenzionálních škálách, v ověřování popsanych vztahů konfrontací s původními údaji a nakonec v doplnění, upřesnění nebo dalším rozvíjení kategorií.

Touto kapitolou vstupujeme do klíčového tématu celé diplomové práce, totiž k analýze a interpretaci získaných dat. Podle postupů zakotvené teorie budeme nahlížet do různých stránek prožívání role prarodičovských pěstounů a rozkrývat jejich pocity, dilemata, radosti i strasti této péče.

5.1 Otevřené kódování

První průchod daty se nazývá otevřené kódování. Výše jsme popisovali, že bylo pracováno metodou tužka-papír. V našem výzkumném šetření jsme odkryli celkem 40 kódů a našli 9 kategorií, které jsme tematicky roztrídili. Při třídění jsme postupovali tak, že nalezené kódy jsme sepsali do tabulky, tabulku jsme si vytiskli a kódy rozstříhali tak, aby bylo možno je interaktivně zařazovat do příslušných kategorií, které byly vytvářeny. Následující tabulka je výsledek našeho otevřeného kódování.

Kódování a řazení do kategorií

Číslo kódu	Název kódu	Lokalizace v textu a zařazení do kategorie
KATEGORIE 1: MINULOST		
1.	Zanedbání výchovy a péče vnoučete	E 2, G 4, G 13, C 5, C 17, C 26, B 18
2.	Závislost vlastního dítěte	I 3, E 1, CH 11, G 10, F 2-3, B 4
3.	Týrání vnoučete ze strany rodiče	G 9, C 1, C 12, C 34
4.	Vlastní dítě odmítlo své děti	D 4, D 9, F 1, A 21, A 23
5.	Nezletilá dcera otěhotněla	H 1, D 10-11
KATEGORIE 2: VZTAH RODIČ A PRARODIČ		
6.	Kritika péče rodičů o vnouče	I 11, C 35, G 6
7.	Špatné fungování rodiny vlastního dítěte	B1, I 1
8.	Snaha pomoci před odebráním vnoučete z rodiny	G 11, D 13, F 5, C 23, C 38
9.	Pocit zbytečné pomoci	F 8, C 36
10.	Rodič proti prarodiči	A 6, A 27, G 15, H 5, B 12
11.	Vlastní dítě a vztahy s ním	A 29, B 28, D 15, I 17
KATEGORIE 3: PŘIJETÍ VNOUČETE		
12.	Lítost nad svým vnoučetem	I 18, D 14, F 3, F 12, C 11, G 31
13.	Oficiální zapojení úřadů, soudů a policie	I 7, D 1, G 22, C 3, B 7
14.	Neexistence volby	B 19, CH 1, CH 16, CH 24, G 29, C 18, I 4
15.	Dobrá volba spojená s pocitem rodinné sounáležitosti	A 1, A 13, A 33, E 10, I 19, I 5, C 32, C 41

16.	Obavy, zda se dokáže o vnouče postarat	E 6, B 17
17.	Rozdílné pocity přijetí situace	C 63, C 72, B 9, CH 3, CH 18, CH 24
18.	Očekávání klidu ve stáří	CH 5, C 62, A 16
KATEGORIE 4: OSOBA RODIČE PŘI VÝCHOVĚ		
19.	Ochránit vnouče před rodičem	B 32, G 19
20.	Touha vnoučat po rodiči	C 20, C 43, D 17
KATEGORIE 5: PÉČE O VNOUČE JAKO ZDROJ		
21.	Smysluplné trávení volného času	E 41, E 36, E 31, F 38, D 41, C 56
22.	Radost z vnoučete	H 8, C 73
23.	Běžná denní péče	CH 63, F 37, F 40
24.	Hraní	B 42, D 36, CH 63
25.	Zapojení dalších blízkých příbuzných do výchovy	E 33, F 35, C 41
KATEGORIE 6: OBTÍŽE PŘI PÉČI O VNOUČE		
26.	Potrestat vnouče adekvátním způsobem	I 24, D 24, D 29, D 32
27.	Být důsledný	CH 46, I 22
28.	Temperament dítěte	D 35, B 39, B 47, H 21, H 30, G 40, C 71
29.	Zdravotní problémy	B 44, B 16, C 60, CH 15
30.	Reflexe stárnutí	E 7, H 23, H 31, H 40, CH 50, CH 66
31.	Láska překonává obtíže	H 37, A 10, A 31, C 69, CH 25
KATEGORIE 7: VNITŘNÍ DILEMATA		
32.	Pocit ztráty vlastního života	B 26, H 9, CH 31, CH 33, CH 22, H 15
33.	Pocit nespravedlnosti vzhledem k již splněné mateřské roli	A 15, H 24, D 20
34.	Psychické navázání	I 14, H 25
KATEGORIE 8: KONFLIKT ROLÍ		

35.	Z babičky se stala mámou	E 12, E 28, B 21, CH 27, CH 39, CH 42, D 21, F 19, F 31, I 20, C 47
36.	Vnímání prolínání rolí rodičů i prarodičů	I 20, CH 45
37.	Nemůže být jen babičkou, ale babičkou, která vychovává	D 31, E 15
38.	Konfrontace při styku s dalšími vnuky, u kterých je „jen“ babička	E 18, C 48
KATEGORIE 9: BUDOUCNOST		
39.	Obavy ze ztráty vlastních kompetencí	CH 52, CH 58, F 32
40.	Vychovat slušného člověka	I 30, C 74, A 38

Tabulka č. 2: Kódy a kategorie (vlastní výzkum 2016-2017).

5.2 Axiální a selektivní kódování

Prvním průchodem daty, jak jsme si uvedli výše, je otevřené kódování, jehož výstupem jsou kategorie, ve kterých jsou kódy začleněny. V této kapitole se budeme věnovat interpretaci kategorií vzniklých z otevřeného kódování a náš text bude doplněn o výroky samotných informantů.

Na základě pozorného a důkladného pročtení přepsaných dat a jejich zhodnocení jsme našli celkem 9 kategorií, které budeme dále rozvíjet a přesněji identifikovat, a to na základě jejich vlastností a dimenzí. Tyto kategorie jsou mezi sebou propojeny, nejsou mezi nimi přesné hranice, existují mezi nimi vazby, které budeme dále hledat a popisovat. V našem výzkumném šetření jsme, jak jsme uvedli v tabulce č. 2, našli tyto kategorie:

- Minulost
- Vztah rodič a prarodič
- Přijetí vnoučete
- Osoba rodiče při výchově
- Péče o vnouče jako zdroj
- Obtíže při péči o vnouče

- Vnitřní dilemata
- Konflikt rolí
- Budoucnost

Při interpretaci dat jsme se řídili schématem, které používá zkratky označení informantů uvedených v předchozí tabulce A – I a přidáme číslo řádku, ve kterém se výrok informanta nachází. Například: „*No, to je, s odstupem doby to samozřejmě člověk vidí jinak, všechno trochu jinak.*“ (I 17). Autorem sděleného je informant I a tento výrok nalezneme v přepsaném rozhovoru na řádku 17.

Minulost

Otevřením této kategorie se dostáváme k okolnostem, které předcházely přijetí vnučete do péče prarodičů, a ukázalo se, že minulost je důležitá pro celkové vnímání komplexnosti péče o vnuče. Kategorie byla charakterizována těmito kódy s následujícími vlastnostmi a dimenze:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Zanedbání výchovy a péče vnučete	MINULOST	Okolnosti přijetí	Těžší - lehčí
Závislost vlastního dítěte		Aktuální prožívání selhání péče rodičů	Zpracované – nezpracované
Vlastní dítě odmítlo své děti			
Týrání vnučete ze strany rodiče			
Nezletilá dcera otěhotněla			

Tabulka č. 3: Charakteristika kategorie č. 1: Minulost (vlastní výzkum 2016-2017)

Základním faktorem pro přijetí vnučete do péče je tedy vždy selhání vlastního dítěte v jeho nejzákladnější roli, roli rodiče. Během rozhovorů se prarodiče snažili vybavit si chvíle, kdy k tomuto došlo. Nejlépe vnitřně zpracovanou tuto problematiku měli ti prarodiče, kteří měli své vnuče u sebe již delší dobu, ostatní si okolnosti vybavovali ještě s emočním nábojem. Z rozhovorů také vyplynulo, že nelze striktně vymezit přesně příčiny, ve kterých se vnuče ocitnulo bez adekvátní péče rodiče a bylo zanedbané, protože bylo ve špatné péči právě z důvodu závislosti rodiče.

Mezi nejčastější příčiny selhání se v našem případě nejčastěji ukázalo **zanedbávání výchovy a péče o vnouče**. Prožívání této skutečnosti bylo pro prarodiče bez výjimek těžké a obtížné: „...když už jsem věděla, že je to opravdu, že je tam ta malá a že už je v ohrožení, tak potom člověk přestane přemýšlet...“ (B 18), další babička vzpomínala: „Děcka k nám chodily a navíc je nechávala vždýcky samé. Večer je nechala samé a ten Standa byl furt sám, že“ (C 5). Dále babička uvedla: „Protože ona jezdila pozdě, ona přišla třeba ve čtyry z práce, on sa musel starat o toho malého ogara. Ona je tak nechala, za chvíli jela do hospody, jo. Ten ogar byl pořád sám.“ (C 17), pak dodala: „Enomže oni šli do hospody, ona si tam trajdala, že, kecala s kamarádkama, ogar tam byl na počítači, přijeli v devět hodin dom, v deset, ona za něho psala úkoly“ (C 26). Další prarodič hovořil o situaci, kdy: „...chodil do té školy, viděl jsem ho kolikrát, kalhoty uvázané na špagátku, jo?“ (G 4) nebo: „Vidím, jak přišel na fotbal. Kopačky roztrhané, zavázané, zešněrované drátem, aby vůbec mohl hrát. Jo, tak to mě úplně dorazilo. Tak jsme mu hned koupili kopačky, jaké má mít, měl z toho obrovskou radost.“ (G 13). Jiná babička reflektovala péči své dcery takto: „A o malého sa nestarala a vlastně tým pádem jsem si toho malého vzala k sobě. Protože nebylo oňho postarané, hladný byl, chladno bylo, oblečený nebyl, na tu dobu v sandálkách, v kraťasoch, kdy bylo už na čepicu, na bundy a takové. No“ (E 2).

Mezi další zásadní důvody, pro které bylo vnouče svěřeno do péče prarodičů, byla **závislost rodiče na alkoholu nebo na drogách**. Závislost vlastního dítěte je pro prarodiče bolestnou zkušeností a z rozhovorů bylo znát, že se prarodiče touto zkušeností stále trápí. Zvláště, když se k tomu přidá psychiatrické onemocnění dítěte, jako tomu bylo v případě této babičky: „...že to tam prostě funguje těžko, už kvůli té nemoci vlastně a kvůli tomu... Ted' vlastně přemýšlím, že nebyla schopna, vrátím se k tomu, že vlastně takový velký impuls k tomu byl, když mi sociální pracovnice řekla, že měla pozitivní testy na ten pervitin, tak to už bylo jasné, že tady už se bude muset něco dít.“ (B 4), nebo sdělení dědečka na adresu vlastního syna, že: „Otec ho měl určitě rád, no ale tam prostě ten alkohol sehrál velkou roli“ (G 10). Jiný dědeček zase popisoval, že: „...syn se o Jiříčka samozřejmě starat nemohl, protože jednak pil, pracoval...“ (I 3). Další závislost svého dítěte popisovala babička takto: „...že chlašče a s chlapama chodí tak po hospodách a nemá čas na děcka. Takže jich mám já.“ (F 2), nebo: „...dcera se chytla blbě partie, nechala sa zlákat' tu partiju do drog“ (E 1). Jiná babička vzpomínala na chvíle před převzetím vnuka do své péče, popisovala je jako těžké, protože se starala o svého těžce nemocného otce: „Prostě on byl v takovém stavu. Takže s plenkami,

s polohovací postelí, s nočním buzením, se vším, se vším. Do toho náš opilý syn samozřejmě a do toho potom vzápětí teda těhotenství a Jiříček“ (CH 12).

Další situací, kdy došlo k převzetí péče o vnouče, bylo **odmítnutí dítěte vlastním rodičem**. Jedna z babiček tuto situaci popsala, že to pro ni bylo vlastně v celé situaci nejhorší: *„Tak pro mňa bylo nejhorší vlastně že, hm, ti rodiče sa na ňu vykašlali. To sem měla za zlé jim ne Klárce, že...To jsem nestrávila, že matka, vlastně, i když si to tak, nějak nesrovnávám, jako ale že matka sa na ně vykašlala“ (A 21).* Nebo: *„...a ona najednou přišla s tím, že se stěhuje s Kačkou Trampotovou a že na konci února jde z baráku. Říkám no jo, prosím tě, ty užs toho tolik na to. A ona se potom opravdu sebrala a odešla... To bylo vlastně to, že ona od nich utekla“ (D 4).* Jiná zkušenost babičky je taková, že: *„Tož, no tak, ona je nechtěla, ani jednu ani druhú, chtěla to prodávat, tak potom přišla za mnú, jestli já to chcu, no a já jsem říkala, že jo“ (F 1).*

Dalším reprezentujícím kódem je **týrání vnoučete ze strany rodiče**. Bezmoc prarodičů, když se toto vnoučeti děje, je těžko vyjádřitelná. Dědeček vzpomínal, jak: *„...ten byl starší, tam mě to dost zarazilo, že prostě dost dostával. Jo. Viděli jsme ho, kolikrát ty modřiny, „od čeho to máš, co se ti stalo“, „to je dobrý dědečku, to nic není“. No a potom jsme se prostě dozvěděli, že ho doma někdo bil“ (G 9).* Babička zase hovořila o tom: *„...že jsem se dozvěděla, že ona je bije a bila je dost. Když tam býval syn eště, tak vždycky to odnášal syn, ona si tu zlost' vylévala na synovi. Enomže ho vyhodila, a pak to odnášal ten nejstarší“ (C 1).* Babička uváděla, že měla snahu to řešit pohovorem se synem, ale stalo se, že se to obrátilo právě znova proti samotnému dítěti: *„Já když sem to řekla temu mojemu synovi, tak on jí to pověděl a ten ogar zase dostal. Tak já jsem nevěděla, co mám dělat, jestli ty, temu jsem sa to bála říct', protože když on jí pověděl „Marto proč ho biješ“ nebo to, tak ona toho ogara zbila, že něco řekl. Tak on sa pak bál mně něco povědět“ (C 12).* Ta samá babička pak ještě dále vzpomínala: *„Aji když ona ho zmlátila, zkopala též vtedy, tak on, no, byla sem z toho špatná“ (C 34).* Týrání dítěte je otřesná zkušenost především pro dítě, které si nese následky. Obzvláště pak léčení tohoto traumatu je pak i pro prarodiče také těžkou životní zkušeností.

Posledním kódem je situace, kdy **nezletilá dcera otěhotní** a stává se matkou dříve, než je plnoletá. To byla zkušenost dvou babiček a zdálo se, že přijetí této situace ve srovnání s výše uvedenými byla snadnější. Babička uvedla: *„Moje 16. letá dcera tehdy otěhotněla s tehdy 17. letým chlapcem. Nebyli tehdy a ani neměli, jak to mám říct, právo vychovávat dítě, malou jsem měla v předběžném opatření já. Potom to nějak vyplynulo, rodiče se nestarali a malá zůstala se mnou“ (H 1).* Další babička sdělila: *„...za jedno, ona rodila strašně mladá, to*

bylo jasné, že ona si bude chtít něco se svými vrstevnicema užít. Chodit na zábavu, pobavit se s mládeží, jo to bylo jasné, že od patnácti let nebude sedět doma u plínek a vařit“ (D 10).

Shrnutí kategorie Minulost

Minulostí jsme nahlédli do příčin a situací, které prarodiče vedly k přijetí jejich vlastního vnoučete do jejich pěstounské péče. Na základě analýzy vyšlo najevo, že nejčastější příčinou bylo zanedbávání výchovy a péče o vnouče a závislost vlastního dítěte na alkoholu nebo drogách a tuto situaci vnímali prarodiče jako těžkou. Naopak porod nezletilého dítěte braly babičky s větším nadhledem a pochopením, to, že pak vnouče přebraly do své péče, braly přirozeněji.

Vztah rodič a prarodič

Z rozhovorů s prarodiči bylo patrné, že žádný z nich úplně nezavrhnul své dítě a uchovává si s ním vztah, ačkoli je v každém případě poznamenán tím, co se stalo.

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Kritika péče rodičů o vnouče	VZTAH RODIČ A PRARODIČ	Problémy ve vztahu	Velké - malé
Špatné fungování rodiny vlastního dítěte		Funkčnost	Dobrá - špatná
Snaha pomoci před odebráním vnoučete z rodiny			
Pocit zbytečné pomoci			
Rodič proti prarodiči			
Vlastní dítě a vztahy s ním			

Tabulka č. 4: Charakteristika kategorie č. 2: Vztah rodič a prarodič (vlastní výzkum 2016-2017)

Kritika péče rodičů o vnouče je charakteristikou pro péči před odebráním dítěte a nese s sebou známky negativních důsledků, které projevuje vnouče, po přijetí do péče prarodičů. Dědeček si například po přijetí vnuka do péče uvědomil, že: „...ona ho nechávala po kamarádkách, rodině, příbuzných a vlastně navštěvovala hospody a popíjela tam. No a taky se z té doby u Jiříka táhne taková vlastnost, že si je velmi nejistý“ (I 11). Další babička reflektovala: „...honilo se mi hlavu, no, byla sem z toho špatná. Byla sem špatná z toho, že ona není schopná tým děčkám dať tu lásku“ (C 35). Dědeček si zase u vnuka všimnul: „...to bylo

hlavně, že nikdy on neznal nic co je kapesník, jo, on si to utíral do rukávů a tak dále, pochopitelně to byla vina rodičů, protože ho to nenaučili smrkat, opravdu strašné, když jsme ho viděli tak prostě měl, měl co vysmrkávat, jo. To byla další věc“ (G 6).

Dalším reprezentujícím kódem této kategorie je **špatné fungování rodiny vlastního dítěte**. To se týkalo oblasti, ve které rodiče nefungovali, a to před odebráním dítěte. Prarodiče často věděli, že péče není dobrá, přesto doufali, že se to zlepší a že dítě začne fungovat a starat se o své dítě. Babička například věděla, že to v rodině její dcery není pro výchovu její vnučky vhodné prostředí: *„Že to tam nefungovalo, a když jsem se potom dozvěděla od sociální pracovnice, že byla na... vlastně to bylo takové to, já jsem věděla, že to tam, já jsem věděla, že to tam prostě, že to tam nefunguje“ (B1),* nebo: *„...syn přijel s Jiříkem v náručí, podnapilý, s tím, že jeho partnerka mu řekla, „já jsem se o Jiříka starala rok, tady ho máš, teď se starej ty“ a prostě ho opustila“ (I 1).* Je patrné, že ačkoli měly biologické děti vztahy se svými rodiči jakkoli napjaté, věděly, že jim bude právě u nich pomoženo, věděly, kde mají pomoc hledat.

Prarodiče tušíce, že péče rodičů nebyla v pořádku, se snažili svým dětem pomoci, aby péči zvládli. Cílem pro ně bylo fungování rodiny vlastního dítěte, proto tuto kategorii charakterizuje další kód, a to **snaha pomoci před odebráním vnoučete z rodiny**. Někdy se stávalo, že prarodiče pomáhali již v době těhotenství dcery, jako tomu bylo u této babičky: *„...já jsem jí dávala jídlo, protože to, ale pak jsem s ňu začala dělat pořádky, protože jsem jí dávala jídlo, ovoce a to, že nebude kůřit a chlastat...když jsem jí dávala, aby prostě měla nějaké ty vitamíny v sobě, že, aby to děcko aji mělo, že“ (F5).* Jiný prarodič zase viděl podporu především svých vnuků: *„Snažili jsme je se více kontaktovat s tyma děčkama. Přihlásili jsme je na fotbal, jo...“ (G11),* další babička pomáhala především s přípravou do školy: *„On měl měť pětku z matematiky. Tak já ho učila, pomeranče, všeco sme to dávali na stůl a on odčítal, sčítal...“ (C 23),* v dalším místě rozhovoru babička uvedla: *„Kdyby ona byla normální a slušná, když s tím Vaškem ani nežila, já bych jí aji pomáhala, pomáhala se vším, bych byla ráda, že sú u té mamky“ (C 38).* Babička, která se také snažila pomoci svému dítěti v péči o vnučky, hovořila: *„...jo, když vlastně měla tu Kájinku, že vlastně mohla zůstat tady a byl klid“ (D 13).* Ačkoli se prarodiče snažili různými způsoby rodině svých dětí a vnoučat pomoci, pomoc vnímali jako marnou, o tom již další kód **pocit zbytečné pomoci**. O tom se více rozprávěla babička, která věděla, že poté, co dceři pomohla: *„Tak stejně to bylo aji zbytečné, protože jsem jí dala jídlo, vitamíny, pomeranče nebo tak, tak stejně šla na ubytovnu, tam chlastala stejně, kůřila trávu aji normální cigarety, na to brala brufeny, takže si*

*myslím, že to všechno bylo zbytečné, když jsem jí pomáhala. Ona to stejně prostě využívala enom a věděla, že dostane najest', protože je těhotná, tak jsem ju nenechala hladý, že...“ (F 8), nebo: „*My bysme jí aji pomohli, jo, my bysme jí pomohli, tož byla sem z teho úplně na nic. Ale co to pomohlo, ona chodila hrát aji automaty, do hospody, tak ona by ty peníze stejně rozfrckala. Ti ogaři by byli stejně, aji kdybychom jí ty peníze nedali“ (C 36).**

Milníkem je pak situace, kdy se blíží situace a nakonec se vnouče dostává do péče prarodiče, tento kód jsme nazvali **rodič proti prarodiči**. Jak bylo naznačeno, jde o těžké chvíle rozhodování prarodičů, jak o tom hovořila babička: „...protože ta Berta, když jsem jí to nějak naznačila, jestli by to nebylo lepší, tak, tak prostě a když zase měla ten svůj stav, tak zase byla jako taková že „*ty mi chceš vzít“*, jo, v té pozici že „*ty mi chceš vzít malou“*. Takže já jsem měla tady tyto obavy, obavy z toho, co se bude dít, co jak bude ona na to reagovat, aááá, takže jsem z toho měla strach“ (B 12). Když už bylo dítě v péči prarodičů, přicházely zase další těžké a nečekané situace od vlastních dětí a od druhého rodiče: „*Když jsme šli od sůdu, tak jsme sa potkali s tatú a on mně říkal, že dělám největší chybu, že si tu Kláru беру a já jsem mu říkala, že Klára je dobrá cěrka, že to spolu zvládnem a on mně to měl hrozně za zlé, že ju tam nenechávám, matka taky, že tam by byla vychovávaná lepší, mně řekli“ (A 6), poté se babička ještě od své dcery dozvěděla, že: „*No kdysi mně řekla, že sebe nemám dělat matku Terezu, že ona by si svoje děcka vychovala. Ale nebylo to tak“ (A 27). I během pobytu vnoučete u prarodičů se rodiče nechtěli smířit se situací, jak uvedla babička: „*Jelikož tatínek Aničky prostě nebyl úplně slušně vychovaný a prostě dělal problémy, my jsme si té Aničky ani tak neužívali s radostí, tak, jak bysme měli, protože prostě dělával prostě problémy...“ (H 5), nebo prarodič uváděl situaci, kdy málem matka své dítě ukradla, až vnuka museli hlídat: „*Byli jsme tenkrát na tréninku, a přijela tam jeho matka, chtěla ho v každém případě sebrat z toho tréninku, jo, že to nepovoluje, a tak dále, přitom dělal dobrou věc, která ho bavila, My jsme v tom viděli dobrý zájem toho chlapce, že jo. Lepší, než kdyby lítal kolem baráku, běhal. Tak tam jsme se taky nějak pohašteřili. Tak já jsem ho pak musel hlídat, aby nám ho neukradla vyloženě“ (G 15).****

Celou péčí o vnuky se vinou také vztahové peripetie prarodičů a jejich vlastních dětí. Tyto vztahové labyrinty jsme zachytili pod kódem **vlastní dítě a vztahy s ním**. Někdy bylo v rozhovoru cítit neodpuštění: „*Hm. Slíbila mně, když sa rozvedli, že sa o děcka postará a tady toto nedodržela, takže v tom jsem viděla takové úskalí, co sem nepřeklenula nějak.“ (A 29), dědeček zase vnímal: „*Za prvé jsem byl strašně naštvaný na jeho otce, našeho syna a na jeho partnerku...“ (I 17), nebo je pro babičku v celé péči o vnouče nejtěžší právě vnímání**

vlastního dítěte: „Pro mě, jako pro mě takhle asi je nejhorší s tou její maminkou. Že tam musí být tady toto, že se musí toto díť.“ (B28). Jinde babičku neopouští víra ve znovuoobnovení rodičovských kompetencí své dcery: „Říkám si třeba, že ona se do těch pětadvaceti třeba vzpamatuje a že si ty holčičky vezme zpátky. Jako jí je dám bez problémů, nebudeme dělat žádný cavyky...To bych si tak nějak přála...No, takže doufejme, že se vzpamatuje“ (D 15).

Shrnutí kategorie Vztah rodič a prarodič

V rozhovorech vyšlo najevo, že emoce a pocity spojené s rodičem vnoučete jsou intenzivní, rozmanité, u někoho spojené s nadějí, u jiného s neodpuštěním. Je však jisté, že se tyto emoce v rámci časovosti proměňují, nabývají jiných rozměrů v souvislosti s výchovou samotného vnoučete i životem nabytých hodnot. Je důležité zmínit se o skutečnosti, kdy autorka jako sociální pracovnice důvěrně znala poměry v rodině a v rozhovoru se tyto skutečnosti od prarodičů neobjevily. Nutno podotknout, že v rámci zachování etiky při výzkumném šetření se v žádném případě neprojevila snaha autorky manipulovat s poskytnutými informacemi či nečestně jednat s prarodiči a jejich poskytovanými rozhovory.

Přijetí vnoučete

Plynule se dostáváme k další kategorii, a to k samotnému přijetí vnoučete do péče. Zdá se, že tento krok, i když vzbuzoval různé obavy, byl pro prarodiče samozřejmostí, o které moc nepřemýšleli. Kategorie byla naplněna těmito kódy s těmito vlastnostmi a dimenzemi:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Lítost nad svým vnoučetem	PŘIJETÍ VNOUČETE	Intenzita dilematu	Silná - slabá
Oficiální zapojení úřadů, soudů a policie		Přístup ke zvládnutí situace	Pozitivní - negativní
Neexistence volby			
Dobrá volba spojená s pocitem rodinné sounáležitosti			
Obavy, zda se dokáže o vnouče postarat			
Rozdílné pocity přijetí situace			
Očekávání klidu ve stáří			

Tabulka č. 5: Charakteristika kategorie č. 3: Přijetí vnoučete (vlastní výzkum 2016-2017)

Jako první tento odvážný krok charakterizuje kód **lítost nad svým vnoučetem**. Ano, pokud prarodiče viděli, v jakém prostředí a jak jsou jejich vnoučata vychovávána, nenechávalo je to lhostejnými a navzdory všem okolním těžkostem. Objevovaly se tyto pocity lítosti: „...že chudinky prostě do děčáku to absolutně jako ne, když máme tu možnost je prostě mít...“ (D 14), nebo „...za druhé mně bylo Jiříka strašně líto.“ (I 18), nebo další babička uváděla: „...bylo mně jich líto, že. Takže mám dvě.“ (F3), na dalším úseku rozhovoru babička svoje myšlenky rozvedla: „...že když to bude měť někdo cizí, tak jak budú s tyma děčkama zacházet. Že třebas jim budú nadávat do hajzlů, do parchantů, jak to v tých televizích bývá, že to týrajú, jako nechajú, že, típajú děcku cigaretu o to, nebo mučijú to, že prostě už z tých důvodů. Že by jim nebylo dobře, že by sa jim nekde něco stalo...že by to byl chudák, co by s tým děckem bylo, no“ (F12). Další babička také hovořila o pocitech lítosti: „No a tak tým sa to stalo, protože mně jich bylo strašně líto“ (C 11), nebo pocity dědečka, které popisuje jako nejhorší: „Ti seděli tady večer, s manželkou uprostřed, Vašek na jedné straně, Toník na druhé straně a prostě s tím, že už tam nechcou jít. Drželi se manželky, takhle to bylo. Jo, kluci se jí drželi jak klišťata. To byl ten pocit jako, který byl pro mě nejhorší“ (G 31).

Kód nazvaný **oficiální zapojení úřadů, soudů a policie** nastiňuje, že to byla důležitá součást celého procesu přijetí vnoučete. Prarodiče vnímali tyto instituty jako podpůrné, pozitivní, napomáhající řešení. Babička například uvedla, že i když věděla o problémech v rodině, přesto se jí velmi ulevilo, že nemusela jít špatnou péči dcery nahlásit ona, ale že byla ona sama vyzvána k řešení situace: „...a díky Bohu se to stalo, že jsem nemusela já nikde na sociálku, ale někdo z toho baráku nebo kdo tu sociálku zavolal“ (B 7), další prarodiče spíše neměli problém sami špatnou péči ohlásit, protože už nemohli snést vědomí toho, v čem jejich vnoučata vyrůstají: „A jednou, když ten Vašek, když ho tak zbila, že ho škrtila a kopala do něho, tak jsem se to dozvěděla. Tak jsem zavolala paní Moučkové tady, ona přijela a domluvili jsme sa tak, že ten ty děcka k nám chodily...Tak jsem sa s ňú domluvila, řekla jsem jí, o co jde, a domluvily jsme, že on přijde ze školy a že ona si s ním povykládá. Tak přišel ze školy, já jsem je nechala samé v pokojíčku, aby ona věděla, jestli co a jak, no a co on jí řekl všechno, to jí ani neřekl všechno, protože mě říkal, „babičko a to jsem ještě paní neřekl všechno“, a okamžitě, že jí vezmou, jako to jsme nečekali ani, ale hned to předběžné opatření. Jo? Byli jí vzítí“ (C 3). Na stejnou situaci vzpomíná i dědeček: „Na soudu jsme dostali hned doklad nebo soudní rozhodnutí, kde bylo napsáno, že s okamžitou platností přicházejí k nám. Ehm, když ta jeho matka nám je chtěla zebrať, tak jsme ukázali prostě tento doklad od soudu a šli jsme to vyřídit na policii, jo“ (G 22). Jiná babička také vzpomínala podporu

sociálního pracovníka a na chvíle, kdy se již schylovalo k pěstounské péči: „*No tak tenkrát k nám chodil pan Zavadil, ten měl na starosti Alenku, matku dětí, tak ona s tou kamarádkou, já si myslela, že si dělá srandu... Tak jsme šli za tím panem Zavadilem, aspoň převzít mateřskou a tu, no, cizí péči, do toho září to bylo aspoň převzít mateřskou s tím, že jim ten soud určil alimony. Jenomže oni to neplatili každý měsíc tak, jak měli, vždycky jenom těsně před tím, aby se na ně nemohlo podat to trestní oznámení. Tak když pan Zavadil byl tady na návštěvě, tak říkal, víte co, podejte si to, já vám tu pěstounskou péči odsouhlasím“ (D 1). Další zkušenost prarodičů je taková: „...tak jsem řekl, tak to ne a samozřejmě po poradě s Hanou jsme si ho okamžitě nechali a myslím ještě ten den nebo na druhý den jsme šli na sociálku, na příslušný úřad a záhy byl soud a soud nám ho prostě přiklepl do pěstounské péče“ (I 7). Cesty jak se sociální pracovníci úřadu dozvědí, že je dítě v ohrožení, jsou různé, důležité je, že se to dozví a mohou v případě učinit nezbytná opatření.*

Neexistence volby otevírá další pocity prarodičů, které měli při přijímání svého vnoučete. Tento kód s sebou nese prožitky doby, kdy se měli rozhodnout co dál, jak dál, co s tím. Zajímavé bylo svědectví prarodičů manželů, kdy babička hovořila o: „*Já bych řekla, že podle mých tehdejších pocitů, co si tehdy pamatuju, že jsme v podstatě neměli na vybranou. Že nebyla žádná jiná reálná možnost, ani neukázalo se prostě nic, jak by to mohlo být jinak“* (CH 1), nebo ta samá babička ještě reflektovala: „*Takže když přišlo na lámání chleba a já jsem věděla, že není žádná jiná cesta, než toho malého chlapečka si jakoby vzít, tak pro mě to bylo ne těžké rozhodování, protože tam nebyla jiná cesta“* (CH 16), dále: „*Jak říkám, tam nebyla jiná volba. Nikdy. Nikdy“* (CH 24). Pro zajímavost doplňujeme, že naproti tomu její manžel, dědeček vnuka, stejnou situaci hodnotil takto: „...*tak jsme měli volbu. Bud' skončí Jiřík u druhých dědečků, kde druhá babička pila, notorická alkoholička, anebo skončí v dětském domově nebo v jiném sociálním ústavě“* (I 4). Další babička se svěřila, že neexistence volby pro ni znamenala, že o tom nepřemýšlela: „...*člověk přestane přemýšlet, jestli to zvládne a ví, že prostě jiné východisko asi už není“* (B 19), nebo jiná babička situaci vnímala tak, že okolnosti, v nichž vnuci žili, ji situačně vybudily k aktivitě: „*Tým aji říkám, musíme si je vzít, protože to jako jináč nejde“* (C 18), či: „...*byla to tvrdá skutečnost životní a ti chlapi to nutně potřebovali“* (G 29). Neexistence volby, jak vyplynulo z rozhovorů, byla na jedné straně velmi omezující, na straně druhé zase pomohla v rychlé volbě, protože nebylo na výběr.

S tímto také souvisí další vnímání volby, kterou prarodiče učinili, a sice **dobrá volba spojená s pocitem rodinné sounáležitosti**. Právě při zrcadlení svého rozhodnutí uvedli prarodiče: „...*touha vzít si vnučku z dětského domova, protože jsem měla pocit, že tam nepatří, že je natolik dobrá, aby hmmm...byla vychovávána v rodině doma...No a pak zůstala jsem sama, tak to znamená, že to bylo i pro mňa lepší. Že jsme byly dvě, nebo že jsme tak si vychodily vsříc*“ (A 1), ta samá babička pak dále reflektovala zajímavou skutečnost přitom, co jako pěstounka své vnučky prožívala: „*Nikdy bych to neudělala pro cizí dítě. Protože to byla moja vnučka, tak jsem ten čas a to úsilí obětovala, ale pro cizí to musí být strašně, strašně náročné*“ (A 13). Tato babička ještě dodala, že: „*To tam zůstane, to už nikdo neodpáře, tady toto, ten vztah. Já nepotřebuju, aby mně byla vděčná. Já jsem to nedělala pro to, já jsem to dělala proto, že jsem měla pocit, že, zkrátka potřebovala být mezi svýma, mezi ogarama*“ (A 33). V dalším rozhovoru babička sdělila: „*Ale neváhala bych, pryč bych ho nedala v žádném případě. To aji kdyby dvě děcka měla, že, taky bych to pryč nedala*“ (E 10). I pro dědečka bylo v rozhodování pokrevní pouto jedním z hlavních motivů: „*A protože je to jediný Johec, pokračovatel rodu, v uvozovkách, tak jsem řekl, tak to ne*“ (I 5), nebo: „...*taková ten, ta rodinná sounáležitost, že ho přeci nemůžu nechat*“ (I 19). Také se objevil motiv netrhání sourozenců od sebe: „...*když prostě eště toto sa dělo, tak říkám, sem jí zavolala „beru je oba dva“. Protože oni by trpěli, sú to sourozenci*“ (C 32), anebo potřeba schválení ostatních příbuzných s tím, že si je prarodiče berou do péče: „*No neměla jsem strach z toho, že děcka to nepřijmú moje, to sem neměla strach, protože oni všichni věděli, že je to tam špatné, A ti to jako všichni schválili. Tot' v tem jsem neměla strach*“ (C 41).

Bylo přirozené, že se při přijetí vnoučete u prarodičů vyskytly **obavy, zda se dokáže o vnouče postarat**: „*No honilo sa mi hlavú, jestli to zvládnú. No, ale vychovala sem tři děcka, tak proč bych sa nepostarala o čtvrté. Či já vím, že člověk už roky jakési, že to není, jak když jsem měla svoje*“ (E 6), nebo: „...*tak strach, co když člověk, že není úplně zdravý, fyzicky, budu to zvládat?*“ (B 17). A babičky péči zvládají.

Je také přirozené, jak jsme každý jiný, že i pocity při přijetí vnoučete byly rozdílné, tak i naše další kategorie se jmenuje **rozdílné pocity přijetí situace**. Tuto situaci například bez potíží přijala babička, která o tom sdělila: „*Ted' začalo, že, my sme byli sami dva, tak co, uvařím na tři dni a je. A ted' chystať snídani, svačiny, občedy, večere, jo, to všechno sa muselo přehodnotiť. Ale mně to zas tak nevadilo, já jsem byla zvyklá*“ (C63), „*Jinak všecko to bylo v takové pohodě, úplné pohodě*“ (C72). Naproti tomu jiná babička tuto situaci vnímala těžce: „*Já musím říct, že jsem se s tím prala strašně těžce, strašně těžce*“ (CH 3), nebo „...*ale bylo*

pro mě strašně těžké se s tím smířit“ (CH 18), „To jsem se já s tím těžko smiřovala“ (CH 24). Někdy také to, že se babička mohla postupně připravit na svou další roli, pomohlo v přijetí tohoto nelehkého úkolu: „Ono to asi, tím, že to nebylo ze dne na den, že člověk se na to jak kdyby asi už nějak pomaličku připravoval, tak to asi nebylo takové...“ (B9).

Nedílnou součástí prarodičovství je příprava na seniorský věk, na stáří. Fyzické síly pomalu odcházejí a lidé očekávají, že si v tomto věku mohou dovolit více odpočívat a věnovat se tomu, co je zajímavé, nebo tomu čemu sami chtějí. Jak tento věk prožívají prarodiče, kteří převzali péči o své vnouče? Kód reprezentující tyto pocity jsme nazvali **očekávání klidu ve stáří**. Nejvýstižněji to popsala babička, která to vyjádřila takto: „...že si zasloužím jakoby, protože ten náš Hynek pil už dlouho, to jsme se velmi trápili, že už si zasloužím jakoby takové osvobození od všeho. Jo, že už jsme začali s manželem zase jezdit do divadel, do kin, byli jsme na opeře... Máme kamarády v našem věku, takže jsme grilovali a tak. Měla jsem pocit, že to je ten život, který já už chci, který si zasloužím. Poklidný, znova kultura a znova abychom byli spolu“ (CH 5). Další babička zase přemýšlela: „Bylo to přehodnocení našeho klidného života, dalo by se říct, že bych si mohla přijít z práce dom, lehnout si, hotovo, a to“ (C 62). Další babička vnímala svůj „mentální“ věk, kdy už se nemusí učit novým věcem, zároveň přijetím vnučky byla konfrontována: „...pro tu další generaci je velký věkový rozdíl už. To si myslím, že těžko, těžko sa tak nejak dáva ty věci dohromady, přemýšlet, ona přemýšlá jinak, než ten starší člověk...je to ob generaci, je to poznat“ (A 16).

Shrnutí kategorie Přijetí vnoučete

Tímto kódem jsme uzavřeli kategorii Přijetí vnoučete. Jak z rozhovorů vyplynulo, jde o velmi výraznou a důležitou kategorii, která ovlivnila životy prarodičů, dítěte a potažmo i rodičů samotných. Všichni prarodiče péči o vnouče vzali samozřejmě a moc o ní nepřemýšleli, kdo jiný by se měl postarat. V situaci, ve které se ocitli, sice vnímali dopady, které bude mít jejich rozhodnutí na zbytek jejich života, ale nemohli jinak. Někteří prarodiče byli iniciativní a dokázali oznámit příslušným úřadům špatnou péči rodičů, u jiných péče prostě plynule vyplynula ze situace. Ve všech případech však rozhodnutí přijetí vnoučete bylo jasně jednoznačné. Přijetí vnoučete se ukázalo jako faktor, který ovlivnil řadu jejich dalších rozhodnutí a má vliv na jejich přítomnost, budoucnost i pojetí vztahů s vlastními dětmi.

Osoba rodiče při výchově

Se vztahy s vlastními dětmi souvisí další kategorie nazvanou Osoba rodiče při výchově. Právě odlišnost, že rodiče vnoučete jsou biologickými dětmi prarodičovských pěstounů, je

nepřehlédnutelná a v mnohých aspektech nepřiměřeně prarodiče zatěžuje. Níže uvádíme tabulku a tuto kategorii charakterizují tyto vlastnosti a dimenze:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Ochránit vnouče před rodičem	OSOBA RODIČE PŘI VÝCHOVĚ	Oddělení od rodičů	Problémové – bezproblémové
Touha vnoučat po rodiči		Kontakty s rodičem	Pozitivní – negativní

Tabulka č. 6: Charakteristika kategorie č. 4: Osoba rodiče při výchově (vlastní výzkum 2016-2017)

V souvislosti s kontakty vnoučat a vlastních rodičů, potomků prarodičů, vyšly najevo skutečnosti, kdy rodiče buď dělají při kontaktech se svými dětmi obtíže, to popisuje kód **ochránit vnouče před rodičem**: „*Že Pavlínka musí být u takových věcí a samozřejmě, že pro mě to je nepříjemné a že to potom na ňu může mít nějaký špatný vliv tady toto, čím prochází a čím, jo. Že i kdyby ta Berta byla taková, jaká je, ale kdyby prostě nemusela být Pavlínka tady toho svědkem, jo? Maminka tě prostě miluje a tady toto, ale že by nemusela být svědkem toho, že maminka se chová někdy zvláštně!*“ (B 32), nebo se někdy může stát, že prarodič je nucen i zavolat policii, pokud není schopen konflikt zvládnout sám: „*A potom to vyvrcholilo, že potom se do toho museli zapojit i policie...když ta jeho matka nám je chtěla zebrať, tak jsme ukázali prostě tento doklad od soudu a šli jsme to vyřídit na policii, jo*“ (G 19).

Nicméně, **touha vnoučat po rodiči** je další kód, který hraje významnou roli při kontaktech vnoučat a rodičů. Někdy, navzdory všemu, co děti prožily, převládá přání být s rodičem: „*To bych si i tak nějak přála, těm holkám mamka chybí. I když za nima sem tam přijede, tak Kájinka se na ni kolikrát ptá, tak jí říkám - maminka je v práci*“ (D 17). Další babička reflektovala: „*protože ten Toníček on byl na ňu nějak, tož on neměl ani sedm roků*“ (C 20), „*...ale spíš jsem měla strach o toho Toníčka, že on to ponese špatně. A to také nesl špatně. Já jsem musela aji deset pohádek vykládat' za večer. A on přesto věděl, on třeba už ležel, a povídal mě „babičko víš co, já jsem tak strašně rád, že jsem tu, ale ta mamka je tam sama, mně je té mamky líto“.* Tak to bylo hrozně těžké“ (C 43).

Shrnutí kategorie Osoba rodiče při výchově

Obecně můžeme zkonstatovat, že prarodiče jsou nakloněni kontaktům vnoučat a rodičů, a to ještě více, pokud kontakty probíhají bez problémů. Když se dostaví problémy, prarodič má tendence vnouče chránit před negativním vlivem rodiče. Přesto je někdy dychtivost dítěte

po rodiči velmi silná i přes špatné vzpomínky na rodiče. Při urovnání vztahů, což může trvat i několik let, se často podaří kontakty vnoučat a rodičů pravidelně, a to má pro vnouče pozitivní vliv. I to je však záležitost chtění, růstu, naděje a odpuštění.

Péče o vnouče jako zdroj

Vstupujeme do další kategorie našeho výzkumného šetření, která nese název Péče o vnouče jako zdroj. Jak název napovídá, řada prarodičů zmiňovala i pozitivní aspekty péče o vnouče, nedostavily se jen zátěžové faktory, ale i přínosy a kladné změny. Kategorie Péče o vnouče byla naplněna těmito tematicky příbuznými kódy a má následující vlastnosti a dimenze:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Smysluplné trávení volného času	PÉČE O VNOUČE JAKO ZDROJ	Trvání péče	Dlouze - krátce
Radost z vnoučete		Stáří dítěte	Malé - velké
Běžná denní péče		Aktivita prarodiče	Vysoká - nízká
Hraní			
Zapojení dalších blízkých příbuzných do výchovy			

Tabulka č. 7: Charakteristika kategorie č. 5: Péče o vnouče jako zdroj (vlastní výzkum 2016-2017)

Prvním zdrojem je tedy kód nazvaný **smysluplné trávení volného času**. Prarodiče měli už své děti odrostlé, tak se díky péči o vnouče opět vracejí do chvil, které prožívaly se svými dětmi, spřádající plány, co všechno ještě musí vnouče stihnout naučit: „*A sem si říkala, v létě, kolo a budem jezdit tak, jak sem jezdívala s našima děčkama*“ (E 41), „*...nebo ven s ním chodím, jak se svojima děčkama, jo, jako toto mně problémy nedělá, že to zvládám perfektně. Ne, že by, tak jak někdo si radši lehne k televizi sleduje televizi*“ (E 31). Zdá se, že prarodiče také přemýšlí o vhodnosti některých pořadů pro děti a ne všechny pohádky jsou pro ně přijatelné: „*...on třebas jak je ten Scooby Doo, tak tam sů kolikrát, oni tam ukážú ty duchy no a on sa tých pohádek pak bojí. Tak jsem mu to zakázala, že sa bude dívat jen na ty naše pohádky. Jo?*“ (E 36). I další babička uvedla: „*Když je pěkně, ideme venek, ony si před barákem jezdijú na kole, s kočárem, hrajú si...*“ (F38), „*Prostě to nebylo, že enom když ty děcka přijdú ze školy dom a dělajte si co chcete. To sme sa jim právě věnovali, že jsme je vozili na ten fotbal, abychom jim ten čas vyplnili, aby jako nestalo se, že budú jako venku*

létat' nebo po sídlišti a dělat takové, že, museli sme jim vyplnit ten čas, že...“ (C 56). I další babička má podobné zkušenosti: „Snažím se, aby se něco naučily, aby jenom nehleděly na televizi nebo nehrály si ten tablet...vona je šikovná, vona sama si veme ten sešitek, řekne „pojď, to mi přečti“. Já jí vždycky přečtu co má ten úkol a ona to udělá sama. No ta hra, co není povinnost. Nebo když si stavíme něco, nebo to pexeso když si hrajeme dvakrát denně. Ona vždycky jde, rozdělá to, řekne “babi pojď, jsem tam, jak je ten skleněný stůl“ a já říkám „ty, já nebudu s tebou hrát, švindluješ...“ (D 41).

Radost z vnoučete je další kód této kategorie. I přes všechny životní peripetie, se kterými se prarodiče potkali, zůstává vděk za život vnoučete: „Takže na jednu stranu jsem byla prostě ráda, že je malá na světě, byla jsem ráda, že jsme ji nedali k adopci, že jsme nešli na potrat...“ (H 8), nebo když už péče probíhala, tak radost nad tím, že je vnouče jiné, než jeho rodiče: „Já jsem ráda, že ten Vašek, že nepije, protože to bych strašně těžko nesla“ (C 73).

Mezi další pozitivní činnosti, které, ačkoli se mohou zdát nevýznamné, tak přesto zvyšují kompetence a sebedůvěru prarodičů při jejich péči o vnouče. Jedná se o **běžnou denní péči**, rutiny, které jsou potřeba dělat každý den: „...nejlehčí. Tož co, dám jim, nachystám snídani, ony sa najijú, po sobě si uklidá, pustá si televizu...“ (F 37), nebo úkony, které si kolem sebe dítě, které vyrůstá, už udělá samo, je pro prarodiče také úlevný prvek při péči o něj: „Jo, jo. Ona už aji ta Sára, ráno vstane, obleče, já jí to nachystám, ona sa sama převleče, uklidí si. Věrka ta už sa též začíná sama oblékat jako, už to umí...takže sa učijú samostatné byť...“ (F 40). Další babička dodala, že jí jde bez větších obtíží: „všetchno ostatní“ (CH 63).

Na tyto „obyčejné“ činnosti navazují také hry s dítětem, **hraní**, to je další oblast, která dělá prarodičům potěšení, kterou dělají rádi a která je pro ně přínosem. Jsou rádi, když vidí, jak je dítě zvědavé, jak touží po tom vědět víc: „...když s ním malujeme, přes čtení, kdy on se ptá, přes to, když se díváme na nějaké pořady, on miluje o zvířatech pořady, on „jaký je ten had, co je to, co je ono“, tak to je velká radost, samozřejmě, to jsou nejlehčí chvíle vůbec...“ (CH 63). Anebo další babička uvedla: „...asi nejjednodušší nebo nejpříjemnější je věnovat se tomu dítěti. I jako co se týká, já nevím, co se týká hraní, čtení, kreslení a takové, že prostě tady toto, nebo celková ta péče...“ (B 42), či „...s Kájinkou, ta už umí hrát pexeso, umí si postavit ty puclíky, nebo se chce učit, tak jí vždycky přečtu, že tam má zakroužkovat, že tam je šest balónků a ona má zakroužkovat jen čtyři, tak ona si vymaluje čtyři. Jo, už je taková jinačí“ (D 36).

Poslední kód, který charakterizuje tuto kategorii, se nazývá **zapojení dalších blízkých příbuzných do výchovy**. Při rozhovorech s prarodiči bylo patrné, že jim velmi záleželo na tom, co si o tom myslí jejich další děti, zároveň vnímali jako další důležitou součást zapojení ostatních členů rodiny do výchovy vnoučete, že na to nejsou sami, že se mají o koho opřít, že společně to zvládnou: „*My sa tomu Vilémovi fakt věnujem. Ne jenom já, ale všeci. Aji přítel, aji Katka, jo, že si s ním sednem, zahrajem si ty hry s ním...*“ (E 33), nebo snížení obav, protože v rodině jsou příbuzní, kteří s péčí pomohou: „*...ta už nastúpi potom za chvílu takej do školy, tak nejak sa to bude muset takej vyřešit. No tak zas je tata, Slávka, aji oni pomozú*“ (F 35). Pro zajímavost ještě ilustrujeme, jak byl důležitý souhlas blízkých příbuzných pro prarodiče, když mělo dojít ke svěřením do jejich péče: „*No, neměla jsem strach z toho, že děcka to nepřijmú moje, to sem neměla strach, protože oni všichni věděli, že je to tam špatné. A ti to jako všichni schválili. Tot' v tem jsem neměla strach*“ (C 41).

Shrnutí kategorie Péče o vnouče jako zdroj

V podstatné míře prarodiče reflektovali péči o vnoučata s řadou pozitivních stran a hledisek. Někdy se jednalo o drobnosti, někdy zároveň i o zásadní změny, které souvisely se změnou životního stylu, který do té doby prarodiče vedli. Někteří se museli velmi zaktivizovat a vnoučatům se naplno denně věnovat, jiní si zase den pozvolněji naplánovali a aktivitami postupně naplnili čas svůj i vnoučat. Vědomí prarodičů, že pro vnouče dělají s láskou to nejlepší, co mohou a umí, je důležitou satisfakcí pro jejich společné životy.

Obtíže při péči o vnouče

Každá mince má dvě strany, a tak i prarodičovská pěstounská péče se potýká s řadou negativních zkušeností. Z rozhovorů vyplynulo, že si prarodiče tyto problémy a obtíže uvědomují, mají nad nimi náhled, zároveň vnímají, jak nesnadné a namáhavé to pro ně je. Ale už toto uvědomění je pro prarodiče léčivé. Bližší charakteristiku kategorie vyznačujeme v následující tabulce:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Potrestat vnuče adekvátním způsobem	OBTÍŽE PŘI PÉČI O VNOUČE	Zvládání komplikací	Problémové – bezproblémové
Být důsledný		Přístup k výchově	Odlišné - stejné
Temperament dítěte			
Zdravotní problémy			
Reflexe stárnutí			
Láska překonává obtíže			

Tabulka č. 8: Charakteristika kategorie č. 6: Obtíže při péči o vnuče (vlastní výzkum 2016-2017)

Zajímavou informací ve výzkumu bylo zjištění, že **potrestat vnuče adekvátním způsobem** je úkol pro prarodiče nepříjemný: „...takže když holky třeba zlobí, tak každé rodič to děcko třeba pleskne po zadečku, jo. Je to takový jiný, protože je to moje vnučka a hlavně Kájinka se pak nafoukne a řekne „a já už s tebou nebudu a já budu s maminkou, ty jsi zlá“. Jo? (D 24), nebo: „...když je tady jejich mamka, Alena ju pleskne po zadku nebo za něco, když provede, tak ona nic, ona se jenom otřepe a nic. To děcko to prostě cítí, že dostane od mamky, tak to asi tak neprožívá, no...“ (D 29), či „Prostě, když něco provedou, musí na ten zadek dostat“ (D 32). I dědeček, mající v péči vnuka, také vnímá trestání jako nelehký úkol: „Nejtěžší...přiměřeně ho potrestat za nějakou lumpárnu. To je pro mě nejtěžší. Dostal ode mě jednou na zadek rukou, takže brečel, protože se choval vulgárně tady k našemu sousedovi. A on si stěžoval, ale stěžoval si v dobrém jako, no nicméně to jako, to jsem mu vysekal. Ale vím, že by měl dostat i jindy, a prostě já na to nemám sílu. Čili toto já považuju pro mě za nejtěžší. Potrestat ho adekvátním způsobem“ (I 24).

Být důsledný je dalším polem, kde prarodiče cítili své rezervy, jak uvádí babička: „Trvat na těch věcech, které fakt musí být, přestože on je dělat nechce, například „ták, teďka je osm hodin, nedá se nic dělat, do pyžama, umýt zuby, spát“. Je problematické nenechat se uprosit...“ (CH 46), a dědeček sám dodal: „...dostal ode mě i na zadek, protože musí tady být nějaká autorita“ (I 22).

Temperament dítěte i dětí je další oblastí, kterou prarodiče označili jako obtížnou. Tuto oblast uváděli častěji především prarodiče malých dětí, ale i u většího vnoučete to nebylo výjimkou: „*Jak byli chlapci malí, tak prostě brali nás, jako že jim dobře radíme, poslouchali, takhle, jo. Udělali prostě to, co jsme chtěli, chtěli jsme pro ně vždycky to nejlepší. Teď už se ta situace trochu mění, protože mají už svůj názor, jo, a začínáme polemizovat, jo*“ (G 40). Babička těchto vnuků zase uvedla: „*Co mně vadilo, že ten Vašek mně lhal. Dycky říkat pravdu, ať je jakákoliv, než mně zelhat*“ (C 71). Jiná babička hovořila o své vnučce: „*...je taková, bych řekla paličatá, prostě má svoji hlavu. Pod její úroveň je jako poslechnout. Jinak je vnímavá, učenlivá, jako fakt, zajímá se*“ (H 21), či „*...je dost taková akční, že potřebuje pozornost. Ale říkám, zaplať Pán Bůh zdravá je, chytrá je, ale je to o síle*“ (H 30). I další babička přidala: „*U ní to je akorát, když to, když spí je hodná...ta u ničeho nevydrží, prostě...je taková jinačí, no...*“ (D 35), nebo „*...že s ňou člověk nehne, ať jde o čištění zubů nebo já nevím co, že některé věci musíme dělat s násilím a se řvem, ale takže toto je pro mě to nepříjemné...*“ (B 39), či „*...její tvrdohlavost, a že nevím, jak na ňu, člověk se snaží, aby nemusel přistupovat k nějakým takovým drastickým způsobům*“ (B 47).

Prarodiče své vnuky přijímali často ve věku, který je označován jako sice aktivní, ale zároveň na přelomu věku seniorského a některý prarodič přijímal své vnouče právě ve věku seniorském. Oni sami však cítili jistou obavu, jestli péči po zdravotní stránce zvládnou. Takto uvažovali především prarodiče, kteří přijímali do své péče malé dítě. Proto jsme kód charakterizující tuto skupinu obav nazvali **zdravotní problémy**. Největší obavy měli ti prarodiče, kteří už známky zdravotních problémů měli před přijetím vnoučete do péče: „*...tak strach co když člověk, že není úplně zdravý, fyzicky, budu to zvládat?*“ (B 16), „*No, pokud mě nechytanou záda a nemůžu se ohnout...*“ (B 44). Další babička mluvila o: „*...i když já jsem po zdravotní stránce nikdy špatně na tom...*“ (C 60), či „*...od té doby mám porouchané záda a samozřejmě jsem dlouhé roky nemohla spát, protože toto všechno se podepisuje*“ (CH 15).

Se zdravotními problémy souvisí **reflexe stárnutí**. Vyšší věk je významným hlediskem pro prarodičovské pěstouny a jeho vliv se objevil v datech, která jsme získali z rozhovorů. Nejčastěji prarodiče ho uváděli v souvislosti s tím, že už toho daleko méně zvládnou, než tomu bylo dříve: „*Že prostě, že nějaké roky mám...Člověk je víc unavený*“ (H 23), a „*Či já vím, že člověk už roky jakési, že to není, jak když jsem měla svoje...*“ (E 7), nebo „*Já si myslím, že je to věkem, že opravdu už není ta energie. Jo, že obdivuju i ty starší babičky, co si třeba zebraly ty děti, že musijá toho měř' plné kecky...*“ (H 31), nebo další přiznání: „*Někdy něco*

zvládám horko těžko, někdy to zvládám líp. Mít o pět let míň, bylo by to asi jednodušší“ (H 40). Jiná babička neměla obavy hovořit i o obav ze smrti: „...že možná ještě těžší než toto je pro mě pomyslení, že ho možná nedovedeme do dospělosti. Že máme věk, mně je 62, manželovi je 71, kdy máme věk, že je možné, že ho nedovedeme ani do dospělosti...“ (CH 50), a přání, aby byli stále zdraví tak, jak jsou: „Ale, vždycky je tam někde vzadu, ať nám to vydrží, ať nám to vydrží. Tak to je“ (CH 66).

Je zřejmé, že ačkoli jsou obtíže při prarodičovské pěstounské péči o vnouče různé, **láska překonává obtíže**. Tak jsme nazvali poslední kód této kategorie, kdy například babička před zletilostí vnučky prohlásila: „...že to je ještě dva roky, do té doby, než jí bude osmnáct a za ty dva roky by měla takové zážitky, že by si to pamatovala celý život. Takže z toho důvodu si myslím, že to tak bylo lepší a teď to vím, že to bylo lepší... Že jsem pro ňu udělala to nejlepší, protože z ní bude dobrá cérka...“ (A 10), nebo vyznání: „To když přijde Klára a řekne mi Bóžo. Hahaha. Jsme kamarádky. Že jsme to dokázaly, no, to je důležité. Že ona si našla cestu ke mně a já k ní, no...“ (A 31), či „Nejkrásnější je, když večer přijde a musí mě pusinkovat, to člověk zapomene na všechny tadyty útrapy a to její zlobení hodinové třeba před tím“ (H 37). Další babička sdělila: „Já jim ukazuju tu lásku. Já jsem totiž hrozně taková citlivá a já je pusinkuju, jo... On přijde ze školy, my si dáme pusu, přivítáme sa, oni vždycky, když přišli, pusu, babi, hladila jsem je“ (C 69), či výstižně: „Samozřejmě vždycky nakonec převládne ta láska, že“ (CH 25).

Shrnutí kategorie Obtíže při péči o vnouče

V rámci této kategorie jsme se seznámili s obtížemi, které provázejí prarodiče při péči o svá vnoučata. Z dat vyplynulo, že prarodiče vnímají své limity, jednak zdravotní problémy, brali v úvahu také svůj biologický věk, zmiňovali se o dalších úskalích při výchově svých vnoučat. Avšak zkušenosti, které mají s výchovou svých vlastních dětí, jsou nepřenositelné a pomáhají jim při zvládnání těchto situací. Pokrevní pouto mezi vnuky a prarodiči působí, že je zde o to větší snaha obtíže zvládat. Všichni společně zažili těžké věci a bylo a je potřeba se vyrovnávat s různými okolnostmi, a jak nakonec vyplynulo, láska přeci může pomoci překonat všechny potíže.

Vnitřní dilemata

Název kategorie **Vnitřní dilemata** napovídá, že při přijetí vnoučete do péče proběhly vnitřním světem prarodičů dilemata, která v sobě museli řešit. Především to tak vnímaly babičky,

kteří si své děti odchovaly a těšily se toho, že se mohou realizovat jinak. Dědečci to naopak vůbec neřešili. Tabulka s uvedenými kódy charakterizuje tuto kategorii následovně:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Pocit ztráty vlastního života	VNITŘNÍ DILEMATA	Přístup k situaci	Negativní - pozitivní
Pocit nespravedlnosti vzhledem k již splněné mateřské roli		Síla prožitku	Vysoká - nízká
Psychické navázání			

Tabulka č. 9: Charakteristika kategorie č. 7: Vnitřní dilemata (vlastní výzkum 2016-2017)

Při odchodu dětí z „rodného hnízda“ se prarodiče učí si svůj život nastavit „na jinak“. Začínají mít své nové plány, mají čas na to, na co dříve neměli, dělají různé věci, na které měli chuť už dávno, ale nemohli je dělat. Ve chvíli, kdy je životně nutné postarat se o vnouče, protože se o něj nemá kdo jiný postarat, znova přehodnocují svůj život, mohou mít **pocit ztráty vlastního života**: „...ale nemohla jsem se smířit s tím, že nebudu mít svůj život. To pro mě bylo hrozně těžké“ (CH 22), „...jenom jsem se musela těžce smířovat s tím, že to nebude můj život zralé ženy, ale že to bude život zase maminky...“ (CH 31), nebo „...že nebudu mít až do smrti svůj vlastní život, že si nikdy nelehnu, venku na lehátko, s knížkama, které jsem nepřečetla, že nikdy nebudu mít trvale uklizeno, protože s malým dítětem nebudete mít nikdy uklizeno, že se nikdy nebudu moct sebrat a jet s kamarádkou třeba do Paříže, nikdy se toto nestane. Tak to bylo jako nejtěžší, obětovat svůj vlastní život“ (CH 33). Další babička uvedla: „...život je v tu ranou obrácený prostě úplně naruby...“ (H9), „...prostě ten můj život se opravdu točí jenom kolem ní...Přijde mně, že nežiju nějak tak úplně svůj plnohodnotný život, který bych uměla, já nevím, co je divadlo, nevím, co je kino, prostě nic...“ (H 15), nebo: „...že ten život mi, prostě už je to jiný život. To není můj život, prostě, nevím, jak to říct jinak“ (B 26).

S tímto kódem rovněž souvisí **pocit nespravedlnosti vzhledem k již splněné mateřské roli**. Babičky si své děti vychovaly, jak nejlépe uměly a s pocitem, že „mají splněno“ se těšily z dalšího života. Péče o vnouče jim přišla vzhledem k tomuto už nadto: „Člověk už měl klid, měl svoje děti odrostlé, mohl chodit do práce, sem tam si užívat, tam si jet v létě, že...“ (D 20), nebo „...a já si vždycky tak jako říkám, ty jo, já jsem si svoje děcka vypiplala, dokud to šlo, za mlada...“ (H 24), či „...ty svoje děcka už máme vlastně odžité, jo, tak jsme je vychovali“ (A 15).

Navázáním vztahu při denní péči je samozřejmé, že vnouče, které si před příchodem do péče prarodičů prožilo svoje, si utvoří k prarodiči silné citové pouto, dojde k **psychickému navázání**. To je však záležitost oboustranná, i prarodiče se velmi na své vnouče naváží a snaží se vnoučeti vytvořit domov plný lásky: „*Prostě on nebude spát sám. On musí spát buď se mnou, nebo s manželkou, on nebude spát ani u druhých dědečků, on nebude spát u nikoho jiného*“ (I 14). Další babička také uvažovala, že je na ní vnučka navázaná: „*...prostě a ta malá, jelikož ona je fakt fixována více méně jako na mě a vyrůstá vlastně víceméně se jenom mnou a ve školce*“ (H 25).

Shrnutí kategorie Vnitřní dilemata

Ve výpovědích prarodičů se objevilo téma vnitřního zápasu při převzetí vnoučete do péče a upřímnost těchto výpovědí byla dojemná. Babičky, které byly již připraveny vést už svůj „vlastní“ život, protože jim už děti odrostly, se v pár dnech musely rozhodnout a svou svobodnou volbou se ho vzdaly pro vnouče. Přesto nelitují a s velkou odhodlaností jsou rozhodnuty dát výchově vnoučete úplně vše, tak poctivě a nejlépe, jak umí a jak dovedou.

Konflikt rolí

Postupně jsme se dostali k zásadní kategorii celé diplomové práce, a tím je rolový konflikt. Existence rolí babičky, dědečka, maminky i tatínka jde ruku v ruce se zkušenostmi, které prarodiče s výchovou svého vnoučete mají. Je také zásadním motivem, který prarodičovskou pěstounskou péčí prolíná. Čím tedy pro vnouče jsou jeho prarodiče a jak sami prarodiče vnímají svou pozici? Níže uvedená tabulka nám tuto kategorii více přiblíží:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Z babičky se stala mámou	KONFLIKT ROLÍ	Ambivalence	Vysoká - nízká
Vnímání prolínání rolí rodičů a prarodičů		Ochuzení o roli babičky	Velké - malé
Nemůže být jen babičkou, ale babičkou, která vychovává		Oslovování	Správně - nesprávně
Konfrontace při styku s dalšími vnuky, u kterých je „jen“ babička			

Tabulka č. 10: Charakteristika kategorie č. 8: Konflikt rolí (vlastní výzkum 2016-2017)

Prarodiče, zvláště babičky, velmi otevřeně hovořily tomto fenoménu, kdy se z babičky stala „jiná“ babička. U vnoučat, které byly ještě malé, samy často nevěděly, jak babičku oslovovat, jestli babičko, nebo maminko. Větší vnoučata babičku oslovovaly babičko a tyto babičky také tak silný konflikt rolí nevnímaly. Kód nazvaný **z babičky se stala mámou**, popisuje, že v každodennosti právě převládá role matky: „*Já sa cítím spiš jako matka a ne jak babička...I když říká Vilém, kolikrát sa nás ptá či mně má říkat maminko nebo babičko, no ta říkaj mně, jak chceš. No ale já sa cítím spiš jako matka a ne jako babička...*“ (E 12), „*Protože tady sa jedná enom o tu roli, že vlastně že su matka, že nejsu babička...*“ (E 28). Další babička uvedla: „*Jako řeknu to blbě, ale i když jsem furt za to, že maminka je maminka a babička je babička, tak mně to někdy připadá, že, že jako, nebo je to tak. Prostě já už babička nikdy nejsem, já si úplně nemůžu tu Pavlítku vychutnat jako babička, já prostě, já prostě mám roli matky. Bohužel*“ (B 21). I ostatní babičky svou roli vnímají spíše jako roli mateřskou, než babičkovskou: „*Já to беру, jak kdybych byla jejich mama. Já je mám vlastně 24 hodin denně a ony už mně říkají enom mamko, že. Já když jsem posledně říkala Stelince, „já nejsu mamka“, „ne, ty si moja mamka, Milena je teta nebo enom Milena, ona není moja mamka, to si enom ty“.* *Že prostě já to беру, jak kdyby byly fakt moje vlastní děcka. Možná je mám ještě radši. Fakt jako, беру to úplně jinak. Jako když su třeba babička, tak to беру úplně jiným pocitem...*“ (F 19), tato babička pak ještě dodala: „*Tak já to furt беру, jako kdybych měla svoje*“ (F 31). Nebo: „*No já si připadám jako, já to беру, jako kdyby byli moje děcka vlastní, co jsme měla. Takže já v tem nevidím žádný rozdíl. Stejně to je. Akorát navíc jsem jako babička...*“ (C 47), jiná zase uvedla: „*No tak jde to znova, od začátku, no, prostě. Je to jasné. Je to de facto, jako by ty holky byly naše, že, i když naše nejsou, no, prostě ta starost tam je. Protože je mám na starost. Tak*“ (D 21). Výstižně to také rozvedla babička, která hovořila: „*Pro mě, však jste to slyšela, „mami“, tak já jsem máma. Já jsem se stala máma. To pak je o tom, že to děcko budete bránit zuby nehty, o tom to je. Takže samozřejmě postupně jsem se srovnala s tím, že budu zase ta máma, která bude prát a vařit a foukat bolístky a nespát v noci...*“ (CH 27), „*Já jsem teď maminka. Na plný úvazek maminka, která fouká to bolístko a která se stará na plný úvazek...*“ (CH 39), „*A já jsem ten, kdo dělá zázemí. Zase, zase, po všech těch letech znova*“ (CH 42). Můžeme tyto pocity uzavřít i vyznáním dědečka, který o své roli řekl: „*No jsem s ním, pokud mu dechem a rychlostí stačím, jsem jeho tata, jsem jeho děda, plním roli kamaráda*“ (I 20).

Neexistují přesně vymezené meze mezi kódy, některé se mohou překrývat, přestože mají jiný význam. Tak je tomu i u kódu **vnímání prolínání rolí rodičů a prarodičů**, u kterého

by se mohlo zdát, že je podobný výše uvedenému kódu. Avšak tenká rozdílnost vnímána při rozhovoru naznačovala jiný význam: „*Nejtěžší je srovnat tu pozici maminky a babičky...je problematické nenechat se uprosit. Kdybych byla babička, nechám se uprosit. Jako babička se nechám uprosit, „dívej se, jak dlouho chceš, ráno tě nedám do školky“ ...nejde to. Tam se musí vytvářet ten návyk...“* (CH 45), a dědeček to zase vnímal takto: „*Prostě snažím se mu nahradit to, co mu nedávají rodiče. Asi tak“* (I 20).

Jiným konfliktem, který především babičky, dědečkové tolik ne, vnímaly je to, že **nemůže být jen babičkou, ale babičkou, která vychovává**. Z rozhovorů vyplynulo, že babičky roli babičky berou spíše jako „rozmazlovací a povolovací“, avšak tím, že mají vnouče ve své péči, mají pocit, že se k vnukům musí chovat přísněji a nepovolovat: „*Jako je to znát, prostě když je máte, jako když si je půjčujete na víkend nebo když je musíte vychovávat...“* (D 31), nebo: „*Nejtěžší vnímám to, že nemožu sa k němu chovat jako babička, spíš jako matka, jo? Protože babičky sú na to, aby ty vnuky rozmazlovaly a já si prostě už nemožu dovolit ho rozmazlovať...“* (E 15). Udržet hranice, které jsou pro výchovu tolik důležité, je pro tyto babičky namáhavé.

Především babičky, které mají kromě svěřeného vnoučete i další vnoučata, hovořily o nepohodě, kterou prožívají, pokud dojde k setkání vnuků. Tento kód jsme nazvali **konfrontace při styku s dalšími vnuky, u kterých je „jen“ babička**. Vnímání rozdílnosti popsala babička takto: „*Malému Ladikovi víc dovolím, protože tam sú ta babička, tady su babička aji matka už vlastně když to tak řeknu, že. Takže už temu Vilémovi nemožu tolik dovolit, když vím, že ho mám ve výchově, jak temu malému Ladikovi. Tomu Ladikovi člověk ledacos, ale zas to tak nedělám, aby to malý Vilém viděl, protože by žárlil, jo? Tak už mosím aji na teho malého Ladika to nesmíš, jo, protože Vilémovi to zakazuju, tak před Vilémem mu nemožu dovolit...tak ho mosím takéj okřiknúť. Ale když jsem ho třebas v to pondělí hlídala, sem ho nechala, dělaj si, co chceš...“* (E 18). Nebo se objevily situace, kdy na sebe vnuci žárlili a babička se musela s touto situací umět vyrovnat a nějak se s ní naučit pracovat: „*A musela jsem to ještě i tak udělat, že aby ti moji další vnuci nežárlili, aby nebyl problém, jo. Takže se snažím, aji když k nám přišli, věnovat se tým vnukom, co nebývajú s nama, co nejsem pěstounka. A když Vašek nekdy žárlil, když byl menší, tak mu to bylo líto a povídal vždycky „víš babi, tak ale oni mají mamku a já nemám mamku, a ty je pusinkuješ“, tak sem mu to hleděla vysvětlit...Tak sem mu to vždycky jako takhle řekla a teď úplně v pohodě, v pohodě berú aji ti vnuci aji že sa majú rádi...“* (C 48). Z výpovědí babiček je znát, jak je situací, pokud

vychovávají své vnouče a jsou za něj zodpovědné, ovlivněna a zasažena i další část rodiny a jak je důležité umět moudře vyrovnávat i tyto rodinné faktory.

Shrnutí kategorie Konflikt rolí

Spojení rolí rodičů a prarodičů hraje významnou roli v životech jednak prarodičů, ale také i vnoučat. Z rozhovorů vyplynulo, že je to oblast, která je pro prarodiče, zdá se, nejnáročnější a srovnávají se tímto po dlouhou dobu. Obdobným tématem jsou také ostatní vnoučata a vztahy k nim a s nimi. Z rozhovorů vyplynulo, že prarodiče by také rádi svá vnoučata, která mají v péči, rozmazlovali, ale vědí, že nemohou. Svou roli berou velmi rozumně, i když je to často mrzí. Některé tato nutnost trápí s přáním, že by to chtěli jinak, jiné babičky se s tím uměly srovnat lépe. Zvláště babičky se snaží tuto roli vybalancovat, dědečkové tyto rozdílnosti zase tak nevnímali. Babičky na vnuky, které mají ve své péči, jsou zkrátka přísnější než na ty, které v péči nemají.

Budoucnost

Dostali jsme se k poslední kategorii, kterou jsme nazvali Budoucnost. Všichni prarodiče, kteří se rozhodli, že poskytnou rozhovor, zažili v souvislosti se svými dětmi i vnoučaty velmi těžké chvíle, se kterými se potřebovali vyrovnat. Přítomnost zvládají nebo se jí učí zvládat. A budoucnost? Prarodiče měli své obavy a zároveň i přání, které popisuje níže uvedená tabulka:

KÓDY KATEGORIE	KATEGORIE	VLASTNOSTI KATEGORIE	DIMENZIONALIZACE VLASTNOSTI
Obavy ze ztráty vlastních kompetencí	BUDOUCNOST	Dovést do dospělosti	Reálné - nereálné
Vychovat slušného člověka			

Tabulka č. 11: Charakteristika kategorie č. 9: Budoucnost (vlastní výzkum 2016-2017)

Obavy ze ztráty kompetencí je kód, který bychom mohli nazvat obavy ze ztráty sil. Obavy, že už prarodiče nebudou schopni péče o vnouče. Z obav ze smrti. Tento stav jsme již zmíňovali v kategorii Obtíží při péči o vnouče a reflektování stárnutí. V této kategorii se posouváme dále, za pomyslnou hranici. Prarodiče do vnoučete investují znova to, co u svých dětí, to je čas, energie a naděje. Naděje, která se rozplynula s vlastními dětmi, vkládají právě do vnoučat, že u nich se jim to podaří. Věk nejde zastavit a s uvědoměním své konečnosti je trápí myšlenka, že tuto roli nezvládnou, jak by chtěli a jak by také pro rozvoj svého vnoučete potřebovali: „A nejtěžší je ta představa, že on, na základě toho, nedosáhne tam, kam by

dosáhnout mohl. Jak v rozvoji svých vlastností, tak ještě navíc taky ve svých schopnostech“ (CH 52). Někteří prarodiče zase spíše hledí do krátkodobé budoucnosti a vnímají spíše obavy, které se týkají vzdělání a přípravy do školy, neřeší hlubší dopady budoucnosti: „Akorát s tím, že sa ted'kaj musím aji učiť, že jako sa s ňú musím učiť básničky a to, že, jako tak ale v pohodě, no. Nedělá mně to nějaký problém. No horší, až to bude třebaš větší“ (F 32). Naproti tomu však prarodiče, kteří uvažují o hlubší a daleké budoucnosti, potřebují jistotu návazné péče, pokud by dále nebyli schopni péče o vnuče. Taktéž část z nich vnímá potřebu pokračování rozvoje vnučete, kterou jim však nikdo nemůže dát. Trápí je tedy také představa, že by nebyl nikdo, kdo by dál vnuče podporoval v jeho schopnostech: „Ale na druhé straně vím určitě, že kdyby se s náma něco stalo, tak oni ho nebudou strkat dál. Prostě oni tu potřebu nemají. Budoucnost mě odjakživa od začátku, co jsem se srovnala, že teda jsem zas ta máma, tak to je pro mě největší bolest, ta představa, že kdyby se nám to nepovedlo, dožít, tak to fakt si říkám, Pane Bože aspoň do těch dvacet ať má v nás oporu. To už bude snad nasměrovaný a půjde“ (CH 58).

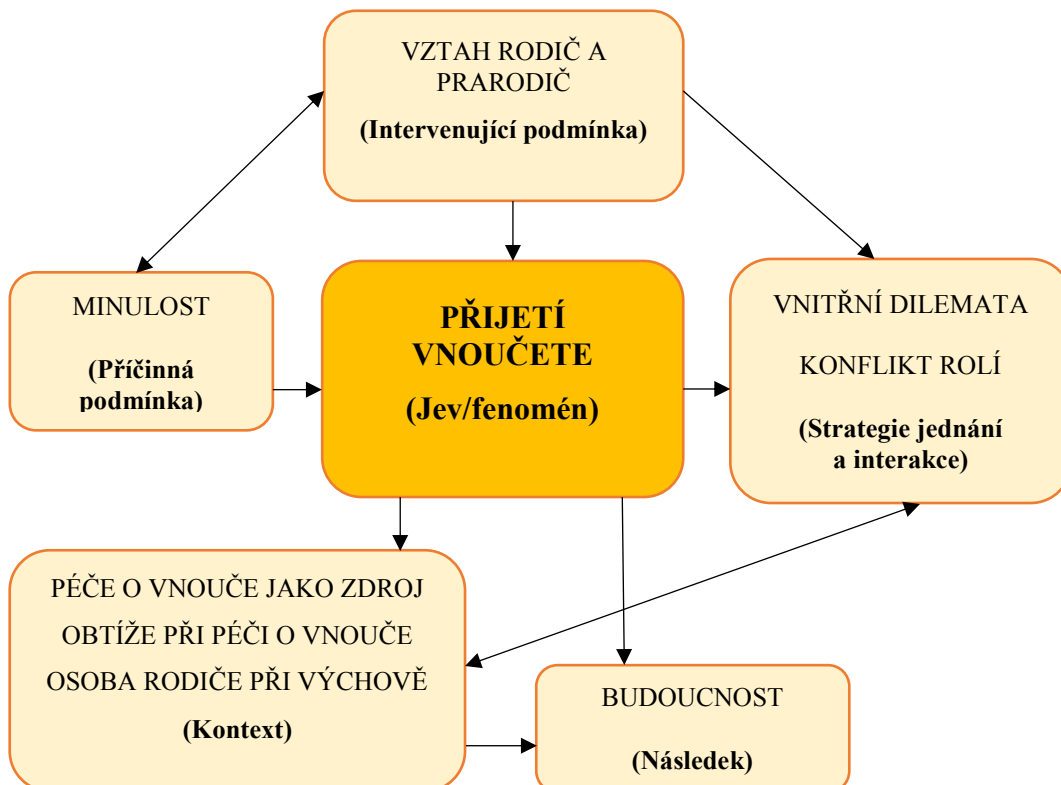
A nakonec? Posledním kódem, který charakterizuje kategorii Budoucnost, ale také i poslední kód našeho výzkumného šetření je **vychovat slušného člověka**. Jak jsme se již zmiňovali, je pro satisfakci prarodičů důležité, aby svá vnučata dobře vychovali, aby vedli dobrý život, život jiný, než je život jejich rodičů: „A ten Vašek zatím nevím, že, ten je malý, ten má 15 roků, ten je v pohodě, si myslím, že sa nedajú na cestu tych svojich rodičů. Kéž by sa nedali“ (C 74). Další babička si zase přála, aby vnučka dokončila studium a těšila se ze života: „Je to dobrá zkušenost, hlavně, ať sa Klárka vyučí a je spokojená“ (A 38). Kategorii uzavřeme přáním dědečka, který sdělil: „Chtěl bych, aby z něho byl rovný takový prostě chlap, který si dovede poradit a nebude fňukat. No, ale tak uvidíme“ (I 30).

Shrnutí kategorie Budoucnost

Přání do budoucnosti můžeme shrnout do těch základních lidských, být zdravý, svá vnučata vychovávat a dovést je do samostatnosti. Nedílnou součástí je také tužba, aby se vnučata nedala na cestu svých rodičů a aby byly v životě spokojené a šťastné. Je zajímavé, že s ohledem na budoucnost, se prarodiče ani v jednom případě nezmiňovali o narovnání vztahů se svými biologickými dětmi, pohled do budoucnosti opravdu zahrnoval pouze oblast kolem vnučat.

5.3 Paradigmatický model

Axiální kódování je podle Strausse a Corbinové (1999, s. 70) definováno jako proces, při kterém údaje získané otevřeným kódováním znovu uspořádáme novým způsobem a vytváříme spojení mezi kategoriemi pomocí tzv. kódovacího paradigmatu. Tento model nám naznačí vztahy, které vznikly mezi jednotlivými kategoriemi. Má následující konstrukci:

Obr. č. 1 : Paradigmatický model (vlastní výzkum, 2016-2017).

Jev, neboli také fenomén, jak je také někdy nazýván, je ústřední myšlenkou, tématem, příhodou, které vedou ke vzniku či výskytu jevu (Strauss a Corbinová, 1999, s. 73). Můžeme konstatovat, že ústřední událostí, kolem které se vztahují všechny ostatní kategorie, je přijetí vnučete, protože právě tato kategorie drží pohromadě všechny ostatní části schématu.

Příčinná podmínka je událost, která vede právě ke vzniku jevu (Miovský, 2006, s. 229). V našem případě nemáme pochyby o tom, že zásadní událostí, která vedla k přijetí vnučete je minulost. Příčin a situací, které prarodiče vedly k přijetí vnučete do pěstounské péče, bylo několik a některé z nich byly vnímány jako těžké, jiné zase neměly takovou intenzitu.

Dostáváme se ke **kontextu**, který podle Strausse a Corbinové (1999, s. 74) je souborem podmínek, za kterých jsou uplatňovány způsoby jednání a interakcí vedoucí ke zvládnutí

nebo reagování na určitý jev. V našem případě, kdy prarodiče převzali péči o svá vnoučata, se jedná o situace, které prarodiče hodnotili jako zdrojové a přináší jim do života zisky. Dále jde o stavy, které vidí jako nesnadné a které jim přináší určité obtíže a v neposlední řadě je to také osobnost rodiče, která určitým způsobem do výchovy vnoučete zasahuje.

Intervenující podmínky jsou podle Strausse a Corbinové (1999, s. 75) takové, které usnadňují anebo znesnadňují použití strategií jednání či interakce v kontextu. Tyto podmínky jsou široké a obecné. Zahrnuli jsme zde vztahovou linii mezi rodičem a prarodičem, jelikož tento vztah je důležitý pro další strategie jednání a interakce v našem výzkumném rámci. Pokud jsou vztahy mezi rodiči a prarodiči dobré, odráží se to v dalších oblastech péče o vnouče, stejně tak, pokud jsou vztahy špatné. Dobré vztahy mohou přispět k větší vyváženosti a spokojenosti, špatné fungování vztahu naznačuje narušení a oslabení celého průběhu prarodičovské pěstounské péče.

Do **strategií jednání a interakcí**, které jsou definovány jako reakce na jev či jeho pokusy na zvládnutí, a které mohou být záměrné nebo reflexivní (Strauss a Corbinová, 1999, s. 76), jsme zařadili vnitřní dilemata a konflikt rolí. Vnitřní dilemata prarodičů jsou přirozenými pocity, které z péče o vnouče vyplývají a ovlivňují celý kontext. Rolový konflikt je také zásadním tématem celého procesu péče a lze říci, že je důležitou součástí a projevem této specifické péče zasahujícím také do celkového kontextu. Tyto strategie jednání a interakce v našem případě pomáhají péči stabilizovat, pomáhají překlenovat nedokonalosti, určovat a utvářet její další vývoj a směr.

Následky jsou dle Hendla (2005, s. 250) „*důsledky akcí a strategií, úmyslných i neúmyslných*“. Strauss a Corbinová (1999, s. 78) hovoří o jednáních a interakcích, které reagují na jev nebo jev zvládají, nebývají vždy zamýšlené či předpověditelné. Naším úmyslným důsledkem nebo následkem rozumíme budoucnost dítěte, tam celá péče prarodičů směřuje, pro dobrou a šťastnou budoucnost dítěte péči podstupují.

Interpretace výsledků

Vytvořením nové teorie, která se výhradně opírá o data získaná v rámci našeho výzkumu, jsme provedli sondáž do problematiky prarodičovské pěstounské péče. Analytickou verzí příběhu se dostáváme k odpovědím na stanovené výzkumné otázky, hlavní výzkumnou otázku i dílčí výzkumné otázky. Následující text bude tedy zároveň shrnutím našeho výzkumného šetření.

Přijetí vnoučete do prarodičovské pěstounské péče patří mezi situace, které bezpochyby můžeme nazvat jako mezní v životě prarodičů i vnoučat samotných. Hovoříme-li o tomto fenoménu, ukázalo se, že prarodiče bez výjimky považovali toto přijetí za samozřejmé a moc nepřemýšleli nad tím, že by se vnoučete neujali. Samotné přijetí bylo realizováno buď rychlým řešením, nebo pozvolným přijímáním, a nelze se přiklonit ani k jedné variantě, vždy šlo o pocitově silný prožitek. Vyšlo najevo, že prarodiče byli rozlíceni nad svým vnoučetem a nebyl jim osud vnoučete lhostejný, ba naopak. Důležitá také pro ně byla pomoc a podpora sociálních pracovníků a policie, zejména ve vyhrocených situacích. Ubezpečení těchto pracovníků, že se vydávají správným směrem a oficiální potvrzení svého pěstounství je naplňovalo bezpečím. Prarodiče s touto situací prožívali pocity neexistence jiné volby než té, že si vnouče do své péče vezmou, a na to poté reagovali satisfakcí, která byla spojená s pocitem rodinné sounáležitosti. Ano, hodnotili také, zda se dokáží o vnouče adekvátním způsobem postarat, přemýšleli nad svými obavami i v souvislosti s přicházejícím stářím, kdy jim pomalu odcházejí fyzické síly a čas očekávaný je spíše časem klidu než znova staráním se o dítě. Navzdory všem dopadům jejich rozhodnutí se rozhodli pro přijetí vnoučete, a to se ukázalo zásadním faktorem, který má vliv na přítomnost, budoucnost a projevuje se i na vztazích s jejich biologickými dětmi.

Samotné příčiny, které předcházejí přijetí vnoučete do péče, se ukázaly být významné co do prožívání i vnímání celkového kontextu této péče. Je to minulost a její okolnosti, pro které byla vnoučata odebrána z péče rodičů, a je zase ona, která přijetí vnoučete do péče prarodičů ovlivňuje. Ukázalo se, že všichni prarodiče hodnotili minulost před přijetím vnoučete do své péče jako zátěžovou. Nejčastějším důvodem pro odebrání vnoučete z péče rodičů a zároveň biologických dětí prarodičů, byla závislost vlastního dítěte na alkoholu nebo na drogách. Tyto příčiny prarodiče shledávali jako obzvlášť náročné. Naopak lépe situaci zvládali ti, kteří svá vnoučata přijímali do své péče z důvodu nezletilosti svého potomka. Pokud bychom hovořili o emočním náboji, který se s minulostí spojuje, lépe tuto situaci měli zpracovanou ti prarodiče, kteří své vnouče vychovávali již delší dobu než ti, kteří byli prarodičovskými pěstouny kratší dobu. Zvláště nezpracovaná minulost je pro prarodiče i vnoučata zásadním faktorem, který ovlivňuje jejich životy a je potřeba s ní počítat i v budoucím vývoji života dítěte v rodině prarodičů.

Pro většinu prarodičů představovalo přijetí vnoučete a samotná péče o vnouče na jedné straně zátěž a na straně druhé péči vnímali jako zdroj a nalezení dávno zapomenutých zkušeností. Do tohoto kontextu ještě zasahovali zčásti rodiče vnoučat, ale jen minimálně. Pokud

hodnotíme limity či obtíže potkávající prarodiče při výkonu jejich péče o vnouče, jako problematická se ukázala stránka trestání vnoučete. Neexistuje recept na to, jak vnouče adekvátně potrestat, zvláště pokud je v péči prarodičů. Prarodiče by nejraději netrestali vůbec, zároveň by nechtěli, aby vnouče rozmazlovali. Jak najít tu správnou míru? Je to oblast, která je otevřená a každý prarodič se musí naučit, jak tuto situaci pro sebe ošetřit a jakým způsobem s vnoučetem v tomto ohledu pracovat. Nedílnou součástí, která s tímto souvisí, je také důslednost prarodičů a následuje temperament dítěte. Být důsledný pro prarodiče znamená, že se nenechají uprosit, i kdyby sami chtěli. Temperament vnoučete je zase oblastí, která souvisí přímo s chováním, a kterému prarodiče rozumí tak, že je vnouče neposlouchá. Tady se daří zhodnotit zkušenosti prarodičů, které mají s výchovou svých dětí. Mezi další obtíže vnímané prarodiči jsou zdravotní problémy a samozřejmě reflektování stárnutí. Vnoučata jsou prarodiči přijímána ve věku, který je pro prarodiče sice ještě aktivní, je ale zároveň věkem přelomovým, který se blíží k věku seniorskému. Prarodiče uvádějí, že mají zdravotní problémy, které však nejsou tak vážné, že by bránily péči samotné. Součástí procesu péče jsou také rodiče vnoučete, kteří mohou zasahovat do výchovy svého dítěte. Pokud tento zásah činí potíže, mají prarodiče tendence vnouče před negativním vlivem rodiče chránit. Dychtivost vnoučete po rodiči však může být natolik veliká, že překrývá i špatné vzpomínky na chování a styl života rodiče, avšak i pokrevní pouto mezi vnoučaty a prarodiči způsobuje snahu obtíže vyplývající z péče zvládat. Jak se ukázalo - láska jim pomáhá tyto nesnáze, jak jinak, překonat.

Řada prarodičů zmiňovala také zdrojové a pozitivní aspekty při péči o vnouče, a to je další kontext, který z přijetí vnoučete vyplývá. Nejde jen o smysluplné trávení volného času, kdy se prarodiče vrací do chvil, kdy měli ještě své děti malé a znova jezdí na kole, prochází se, vozí vnoučata do kroužků, ale můžeme zde zahrnout i hraní si s vnoučaty, tedy činnosti, které již byly v pozadí. Svou hodnotu má i vlastní pocit prarodičů, a to zejména babiček, že běžnou denní péčí dobře zvládají, to je pro prarodiče také důležité. A je to právě radost z vnoučete, která přes všechny životní peripetie, je tou hnací silou při vděku za život jako takový. Důležitým podpurným faktorem je zapojení dalších blízkých příbuzných do výchovy vnoučete spojené s vědomím toho, že na to nejsou sami a že je v případě nutnosti má kdo nahradit. Změna životního stylu, který nastal s přijetím vnoučete do péče, má tedy i svá pozitivita.

Vztahová linie rodičů a prarodičů hraje zásadní roli při přijetí vnoučete do prarodičovské pěstounské péče. Fungování a intenzita těchto vztahů ovlivňuje celý proces. Prarodiče, kteří

kritizovali péči rodičů, protože ji viděli jako nedostatečnou či špatnou, se s tímto nedostatkem dokázali brzy po přijetí dítěte srovnat, zvláště v situaci, kdy se osobně snažili zabránit odebráním vnučete z péče rodičů tím, že pomáhali svým biologickým dětem ve zvládnutí jejich rodičovské role. Následoval právě pocit zbytečné pomoci, který prarodiče ukotvil v tom, že udělali vše, co udělat mohli, aby vnuče zůstalo u rodičů. Zkušenosti prarodičů jsou i takové, kdy rodič vnučete byl proti nim, nebo přicházely situace, které byly nečekané a těžké, protože rodič obvinil prarodiče, že mu berou dítě. Vlastní dítě a vztahy s ním jsou plné vztahových peripetií a ambivalencí, které se v rámci časovosti proměňují a mají jiné rozměry v průběhu péče.

Při přijetí vnučete nastaly ve vnitřním světě prarodičů dilemata, která v sobě museli řešit. Především to byly babičky, které měly již splněnou mateřskou roli a pociťovaly nepohodu či pocit nespravedlnosti právě k již splněné mateřské roli, která se bude v přenesené formě znova opakovat, když se rozhodly, že se o vnuče postarají. Byly to opět babičky, které měly pocit ztráty vlastního života. Poté, co jim děti odrostly, byly připravené vést si už svůj vlastní život a přijetím vnučete se „svého“ života vzdaly pro vnuče. Nelitují, jsou odhodlané se starat dále a opět teprve čas ukáže, jestli to může být jinak.

Rolový konflikt je spojen s existencí několika rolí v prarodičovské pěstounské péči a je zde přítomen právě od přijetí vnučete. Role babičky, maminky, tatínka, dědečka jsou zde provázány tak pevně, že je nelze od sebe oddělit navzdory tomu, že vnučata své biologické rodiče znají. Zvláště babičky vnímaly svou roli tak, že se z nich staly maminky, ale i dědečkové svou pozici vnímali více jako rodičovskou. Prarodiče by obecně byli rádi jen prarodiči, život je však postavil do jiné role. Pokud mají i jiná vnučata, zažívají nepohodu, kdy dochází ke konfrontaci při styku s dalšími vnuky, u kterých jsou jen prarodiči. Mají tendence vnukům, které nemají v péči, více povolovat, rozmazlovat je, vnímají, že zde mohou být jen prarodičem. Proto se cítí ve vztahu k vnučeti, které mají v péči, ochuzeně právě o roli prarodiče. Protože se stali rodiči. Je to nejnáročnější a velmi významná oblast, kterou oni sami se snaží vybalancovat.

Těžké chvíle prožité se svými dětmi i vnučaty potřebují čas na srovnání a urovnání. Přijetí vnučete do prarodičovské pěstounské péče s sebou nese potenciál budoucnosti, kterou prarodiče vnímají na jedné straně s obavami a na straně druhé s nadějemi. Obavy jsou provázány především ze ztráty jejich vlastních sil a kompetencí, obavy, že už nebudou schopni péče o vnuče. Další obavy jsou obavy z vlastní smrti, že nedovedou vnuče do dospělosti a jsou spojeny s potřebou vědomí, kdo jiný by je mohl v jejich roli zastat. Budoucnost je

také hlavně spojena s vírou, že vychovají slušného a dobrého člověka, který bude v životě šťastný, spokojený a nedá se na cestu svých rodičů.

5.4 Doporučení pro praxi

V minulé kapitole jsme se důsledně věnovali analýze a interpretaci získaných dat. V rámci této kapitoly se dostáváme k definování možností doporučení pro praxi, na které by bylo dobré se do budoucna zaměřit.

Z dat, která jsme získali, vyplynulo, že příčiny minulosti, které vedou k přijetí dítěte, jsou pro prarodiče i vnoučata těžká a znamenají velkou emoční disharmonii a stres. V rámci začátku, ale i pokročilejší prarodičovské pěstounské péče by bylo dobré, aby se sociální pracovníci OSPOD i doprovázení zacílili právě na příčiny přijetí a toto bylo promítnuto do podpory prarodičů i dětí, například nabízení možností konzultací s psychologem či jiných terapeutických setkání. Můžeme pokračovat dále a konstatovat, že jako vhodné se také jeví pomoc a podpora prarodičů, aby se dokázali ve své situaci zorientovat a uměli se vhodně a s moudrostí přiblížit i k emočnímu vypětí svého vnoučete. Zde by mohlo být důležité v rámci kooperace doprovázejících organizací, OSPOD a především také kraje uspořádat například základní vstupní vzdělávání pro prarodiče (pro příbuzné obecně) podobné přípravě klasických pěstounů. Zde je široké pole působnosti právě z toho důvodu, že prarodiče se pěstouny stávají bez přípravy a nemohou nebo neumí pak adekvátním způsobem reagovat na nepřiměřené reakce svého vnoučete. Vzdělávání či příprava těchto prarodičovských pěstounů by mohla vnést do jejich životů více pochopení, nadhledu a umu. Je také možné, aby při návštěvách sociálních pracovníků OSPOD i doprovázení, se pak tito zaměřili na dítě a pracovali s ním pomocí různých technik sociální práce na zpracování traumatu jednak přemístění, ale také pomoci mu překlenout trauma z odebrání péče rodičů. V rámci doprovázení je pak užitečné budovat vztahy prarodičovských pěstounů pomocí svépomocných skupin, které by byly zacílené pouze na tuto cílovou skupinu. Vypovídání se a sdílení podobných zkušeností může být pro prarodiče léčivé. Doprovázející organizace mají také možnosti přizpůsobit vzdělávací aktivity pro pěstounské rodiny, zejména pro ty prarodičovské.

Mezi další doporučení pro praxi můžeme zahrnout osvětu, jak uvádět prarodičovskou pěstounskou péči na pravou míru. Osvěta nejen pro veřejnost, ale i pro školská zařízení či ordinace lékařů, kteří se s touto problematikou také setkávají.

Diplomová práce může sloužit pro sociální pracovníky, kteří se problematikou náhradní rodinné péče zabývají, a to právě proto, že prarodičovští pěstouni tvoří podstatnou část pěstounů v této náhradní péči o dítě. Protože právě práce sociálních pracovníků, kteří s pěstounskými rodinami pracují, vyžaduje míru erudice a zároveň také přítomnost a nutnost životních zkušeností. Proto i výběr těchto pracovníků by měl být pečlivý. Dále je to pak záležitost organizací, jak a jakým způsobem probíhá vzdělávání pracovníků, kteří se zabývají přímou péčí o pěstouny. Je důležité, aby erudice a především také životní zkušenosti a v neposlední řadě hlavně zralost těchto pracovníků byla hojně využívána v rodinách. Toto je možné pouze za předpokladu vyváženosti počtu pěstounů na jednoho pracovníka. Právě proto, že si to pěstouni, a to nejen prarodičovští, zaslouží.

ZÁVĚR

Děti neodmyslitelně patří k radostem i starostem života a péče o ně je většinou přirozeně spjata s láskou, něhou a s myšlenkou pokračování vlastního rodu v rámci koloběhu života. Rodiče v sobě nalézají instinkty dříve tajené a touha postarat se o své děti je natolik silná, že často dokáží zapřít sebe sama a dokáží dovést dítě do dospělosti, kdy už se o sebe umí postarat samo. Ale některé děti nemají to, co je ostatním dětem vlastní, a to je právě přirozená, i když někdy v mnohém ohledu nedokonalá péče rodičů. Těmto dětem je určeno náhradní rodičovství, ať už má jakoukoli podobu.

Problematika příbuzenské pěstounské péče je samo o sobě citlivé téma. Často se totiž pěstouny stanou prarodiče, kteří se touto péčí starají o svá vnoučata. Jsou do celého tohoto procesu zapojeni jednak láskou k vnoučeti, ale také dalším silným citovým poutem ke svému biologickému dítěti a rodiči vnoučete, který být rodičem starajícím se o své dítě nezvládl. Situaci babiček a dědečků, do které je postavil život, si nevybrali, nebylo to něco, co by chtěli. Přijetím vnoučete do své prarodičovské pěstounské péče změnili status, roli, život postavil hodnoty zase jinak. Čím tedy vlastně jsou. Prarodičem? Rodičem?

V rámci teoretické části, která se skládá ze tří kapitol, jsme nahlédli do základních témat, která náhradní péči o dítě definují. Zaměřili jsme se na poruchy rodičovství, provedli jsme exkurz do historie a zmínili jsme trendy budoucnosti náhradní rodinné péče. Ujasnili jsme si systémové uspořádání a průběh svěřeni dítěte do náhradní péče, to vše v rámci České republiky. Stěžejní kapitola byla pak věnována speciálně příbuzenské pěstounské péči vykonávané prarodiči, a to vše v kontextu možností i limitů této péče spojenou se vztahovým labyrintem s vlastními dětmi – rodiči vnoučete.

Na teoretickou část jsme navázali částí praktickou. V ní jsme uskutečnili celkem deset polostrukturovaných rozhovorů s prarodičovskými pěstouny. Data byla analyzována otevřeným, axiálním a selektivním kódováním a vzniklá zakotvená teorie je průnikem do tohoto zatím málo probádaného tématu. Cílem výzkumného šetření bylo vyhodnotit autentické reflexe a zkušenosti prarodičů s výkonem jejich pěstounské péče, zachytit přínosy a výhody, zároveň obtíže i limity, se kterými se při výchově svých vnoučat potkávají. Hodnota celé práce spočívá v nalezení a objevení podobností v jejich výpovědích a vzniklá teorie může být směrem pro východiska, která by byla podpůrná a užitečná při následné konkrétní individuální péči o tuto cílovou skupinu. Prarodiče se cítí být ve výchově svých vnoučat více rodiči a se vši vážností a úctou můžeme použít slova jedné z babiček: „Prostě to tak je.“

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] AMALTHEA. *Pro zájemce o pěstounskou péči* [online]. © 2016 / Amalthea z.s. [cit. 11. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.amalthea.cz/data/File/metodiky%20ke%20stazeni/odborn%C3%A9%20metodiky/nove%20formy%20pestounske%20pece_web.pdf>.
- [2] BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta, 2011. *Sanace rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0031-4.
- [3] BUBLEOVÁ, Věduna, FRANTÍKOVÁ, Jana, VYSKOČIL, Filip, VÁVROVÁ, Alena, POKORNÁ, Pavla, 2014. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. 3. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek. ISBN 978-80-87455-19-7.
- [4] DUNOVSKÝ, Jiří, 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum zdravotnické nakladatelství. Hálkova sbírka pediatrických prací. [ISBN neuvedeno].
- [5] DUNOVSKÝ, Jiří a kol., 1999. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-254-9.
- [6] FIŠER, Zdeněk Cyril, 1996. *Dobrodružství třetího věku*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN: 80-7192-079-7.
- [7] GABRIEL, Zbyněk, NOVÁK, Tomáš, 2008. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1788-3.
- [8] HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava, 2015. „Být dobrou babičkou“ – normativní očekávání spojená s rolí babičky v současné české rodině [online]. © 2016 [cit. 02. 11. 2016]. In. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, č. 51, 5/2015, s. 737-760. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/bd23d611d2a6ad934037e1bfe1659d4f38fa61c6_15-5-04Hasmanova15.indd_opr.pdf>.
- [9] HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, Isabella, 1996. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-105-3.
- [10] HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- [11] HOLTAN, Amy, John RØNNING, Bjørn Helge HANDEGÅRD a André SOURANDER, 2005. A comparison of mental health problems in kinship and nonkinship foster care. *European Child Adolescent Psychiatry* [online]. 2005, 14(4), 200-207 [cit. 15. 02. 2017]. DOI: 10.1007/s00787-005-0445-z. ISSN 10188827. Dostupné z :

<<http://web.b.ebscohost.com.proxy.k.utb.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=3093c280-83cb-4179-82f0-cd13fd72001a%40sessionmgr104&hid=116>>.

[12] HORTOVÁ, Milka, 2003. Cesty k pravému rodičovství. *Sociální práce/Sociálna práca*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. Roč. č. 2, s. 2-8. ISSN 1213-624.

[13] HRBÁČKOVÁ, Karla, PETR ŠAFRÁNKOVÁ, Anna, 2015. Vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti a mládež. *Sociální pedagogika. Social Education. Časopis pro vědu a praxi*. Roč. 3, č. 2, s. 9-24. ISSN 1805-8825. Dostupné také z: <http://soced.cz/wp-content/uploads/2016/03/Sociální-pedagogika-32_-2015.pdf>.

[14] HUDEKOVÁ, Andrea, PUKANCOVÁ, Danko, 2009. Příprava na náhradní rodinnou starostlivost' a sprevádzanie náhradných rodín na Slovensku. In: *Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Sborník z IX. celostátního semináře NRP Brno, 30. 9. - 1. 10. 2009*. Brno: Triada poradenské centrum, o. s., s. 37-43. ISBN 978-80-254-5957-7.

[15] LANGMEIER, Josef, MATĚJČEK, Zdeněk, 2014. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1983-5.

[16] LEXOVÁ, Jana, PAZLAROVÁ, Hana, ŠTOKROVÁ, Terezie, MATOUŠEK, Oldřich, s.d. *Sborník dobré praxe. Kazuistiky z náhradních rodin*. s.l.: Asociace náhradních rodin České republiky. ISBN 978-80-905600-0-0.

[17] MATĚJČEK, Zdeněk, 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál. ISBN 80-85282-83-6.

[18] MATĚJČEK, Zdeněk a kol., 1999. *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, s.r.o. ISBN 80-7178-304-8.

[19] MATOUŠEK, Oldřich a kol., 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-548-2.

[20] MATOUŠEK, Oldřich a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.

[21] MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

- [22] MPSV.CZ – MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. 2016. *Formy náhradní rodinné péče*. [online]. Poslední aktualizace: 21. 2. 2013 [cit. 27. 10. 2016]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/14501>>.
- [23] PURVIS, Karyn B., CROSS, David R., SUNSHINE, Wendy Lyons, 2013. *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-4535-0.
- [24] RHEINWALDOVÁ, Eva, 1993. *Rodičovství není pro každého*. Praha: Motto. ISBN 80-901338-4-3.
- [25] ROTREKLOVÁ, Eva, 2015. Mezníky – reflexe období 2000 – 2015 aneb „Náhradní rodinná péče včera – dnes a zítra“. In: *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník z XV. celostátního semináře „Patnáct let se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí“*. Brno, 23. – 24.9.2015. Brno: Triada – Poradenské centrum, z. ú., s. 11-13. ISBN ne-
uvedeno.
- [26] ROZUM A CIT, 2016. *Náhradní rodinná péče v České republice* [online]. © Rozum a Cit [cit. 27. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/nahradni_rodinna_pece.php>.
- [27] SEMERÁDOVÁ, Monika, ZACHAŘOVÁ, Barbora, ČERNÁ, Ria, 2011. *Metodika doprovázení. Podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče*. Chrudim: Amalthea, o. s. ISBN 978-80-904801-0-0.
- [28] STRAUSS, Anselm, CORBINOVÁ, Juliet, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení podané ruce. ISBN 80-85834-60-X.
- [29] STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, SPOLEK. *Ústavní péče* [online]. © 2013-2016 [cit. 22. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.nahradnirodina.cz/ustavni_pece>.
- [30] STUART-HAMILTON, Ian, 1999. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-274-2.
- [31] SVOBODOVÁ, Michaela, VRTBOVSKÁ, Petra S., BÁRTOVÁ, Darina, 2003. Zpráva o stávajícím stavu náhradní rodinné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice. *Sociální práce/Sociálna práca*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. Roč. č. 2, s. 28-45. ISSN 1213-624.
- [32] SYCHROVÁ, Adriana, 2015. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-955-5.

- [33] ŠABATOVÁ, Anna, 2015. Úvodní slovo veřejné ochránkyně práv. In: *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník z XV. celostátního semináře „Patnáct let se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí“*. Brno, 23. – 24.9.2015. Brno: Triada – Poradenské centrum, z. ú., s. 8-10. ISBN neuvedeno.
- [34] ŠANCE DĚTEM. *Adopce (osvojení)* [online]. © 2011–2016 [cit. 25. 10. 2016]. Obecně prospěšná společnost Sirius, o.p.s. Dostupné z: <<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/dite-mimo-vlastni-rodinu/adopce-osvojeni.shtml>>.
- [35] ŠKOVIERA, Albín, 2007. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.
- [36] ŠPECIÁNOVÁ, Šárka, 2003. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde. ISBN 80-86131-44-0.
- [37] ŠTĚRBOVÁ, Dana, KALÁBOVÁ, Svatoslava, 2009. Dítě v péči prarodičů a jiných příbuzných. In: *Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Sborník z IX. celostátního semináře NRP Brno, 30. 9. – 1. 10. 2009*. Brno: Triada poradenské centrum, o. s., s. 20-25. ISBN 978-80-254-5957-7.
- [38] ŠVARŤÍČEK, Roman, ŠEĎOVÁ, Klára a kol., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [39] UHLÍŘOVÁ, Veronika a kol., 2010. *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. ISBN neuvedeno. Dostupné také z: <http://www.rozumacit.cz/zs/file_prirucky_a_publicace/Dite_ve_vychove_pribuznych%282010%29.pdf>.
- [40] UHLÍŘOVÁ, Veronika, 2012. *Vztahový labyrint v náhradní rodině. Vlastní rodina přijatých dětí*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. ISBN neuvedeno. Dostupné také z: <http://www.rozumacit.cz/zs/file_prirucky_a_publicace/Vztahovy_labyrint_v_nahradni_rodine%282012%29.pdf>.
- [41] UHLÍŘOVÁ, Veronika, 2014. *Kontakt dítěte v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou*. Nový Bor: Velký vůz Sever. ISBN neuvedeno. Dostupné také z: <<http://www.velkyvuz-sever.cz/downloads/kontakt-ditete-v-nahradni-rodinne-peci.pdf>>.
- [42] UHLÍŘOVÁ, Veronika, HANUŠOVÁ, Ludmila, s.d.. *Problematika příbuzenské pěstounské péče*. Praha: Velký vůz Sever. ISBN neuvedeno. Manuál ze školení „Problematika příbuzenské pěstounské péče“. Praha 06/2016.

[43] VÁGNEROVÁ, Marie M., 2012. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s. ISBN 978-80-87455-14-2.

[44] VÁVROVÁ, Soňa, KROUTILOVÁ NOVÁKOVÁ Radana, 2015. Transformace systému péče o ohrožené děti očima ředitelů dětských domovů. *Sociální pedagogika. Social Education. Časopis pro vědu a praxi*. Roč. 3, č. 2, s. 25-37. ISSN 1805-8825. Dostupné také z: <http://soced.cz/wp-content/uploads/2016/03/Sociální-pedagogika-32_-2015.pdf>.

[45] VIDOVIČOVÁ, Lucie, GALČANOVÁ, Lucie, PETROVÁ KAFKOVÁ, Marcela, 2015. Význam a obsah prarodičovské role u mladých českých seniorů a seniorek [online]. © 2016 [cit. 02. 11. 2016]. In. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, č. 51, 5/2015, s. 761-782. Dostupné z: <<http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/179-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-5-2015/3562>>.

[46] ZAKOUŘILOVÁ, Eva, 2014. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0583-8.

[47] ZEZULOVÁ, Dagmar, 2012. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

Zákony:

[48] ČESKO. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. 2014. In. *Zpravodaj ÚZ*. Ostrava – Hrabůvka: Sagit, a.s. ISBN 978-80-7488-022-3.

[49] ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. 2012. In. *Zpravodaj ÚZ*. Ostrava – Hrabůvka: Sagit, a.s. ISBN 978-80-7208-920-8.

[50] ČESKO. Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. 2002. In: *Sbírka zákonů ČR*. Ročník 2002, částka 48, s. 2978. Dostupné také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=109/2002&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MPSV ČR	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
OSPOD	Oddělení sociálně právní ochrany dětí
ZDVOP	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1: Paradigmatický model.....	78

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Charakteristika informantů.....	48
Tabulka č. 2: Kódy a kategorie.....	51
Tabulka č. 3: Charakteristika kategorie č. 1: Minulost.....	54
Tabulka č. 4: Charakteristika kategorie č. 2: Vztah rodič a prarodič.....	57
Tabulka č. 5: Charakteristika kategorie č. 3: Přijetí vnoučete.....	60
Tabulka č. 6: Charakteristika kategorie č. 4: Osoba rodiče při výchově.....	65
Tabulka č. 7: Charakteristika kategorie č. 5: Péče o vnouče jako zdroj.....	66
Tabulka č. 8: Charakteristika kategorie č. 6: Obtíže při péči o vnouče.....	69
Tabulka č. 9: Charakteristika kategorie č. 7: Vnitřní dilemata.....	72
Tabulka č. 10: Charakteristika kategorie č. 8: Konflikt rolí.....	73
Tabulka č. 11: Charakteristika kategorie č. 9: Budoucnost.....	76

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Práva a povinnosti osoby pečující a osoby v evidenci

Příloha P II: Dávky pěstounské péče

PŘÍLOHA P I – Práva a povinnosti osoby pečující a osoby v evidenci

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí definuje v § 47a práva a povinnosti pečujících osob a osob v evidenci

Práva a povinnosti osoby pečující a osoby v evidenci

(1) Pro účely tohoto zákona se jako pěstounská péče posuzuje péče o dítě poskytovaná osobou pečující nebo skutečnost, že je fyzická osoba osobou v evidenci.

(2) Osoba pečující a osoba v evidenci má

a) právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě; tato pomoc spočívá zejména v zajištění krátkodobé péče

1. po dobu, kdy je osoba pečující nebo osoba v evidenci uznána dočasně práce neschopnou nebo při ošetřování osoby blízké,

2. při narození dítěte,

3. při vyřizování nezbytných osobních záležitostí,

4. při úmrtí osoby blízké,

b) právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti, která je přiměřená věku dítěte, v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo alespoň věku 2 let,

c) právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců,

d) právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti podle písmene f),

e) právo na pomoc při plnění povinností podle písmene h), včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku,

f) povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců po sobě jdoucích,

g) povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče podle § 47b odst. 5 a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí podle § 19 odst. 6,

h) v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak.

PŘÍLOHA P II – Dávky pěstounské péče

Dávky pěstounské péče

Dávky pěstounské péče jsou upraveny v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí §47c – 47l.

Dle zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí dávkami pěstounské péče jsou:

- příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- odměna pěstouna,
- příspěvek při převzetí dítěte,
- příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,
- příspěvek při ukončení pěstounské péče.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte za kalendářní měsíc:

Dítě ve věku	Příspěvek v Kč
Do 6 let	4 500
6-12 let	5 550
12-18 let	6 350
18-26 let	6 600

Jde – li o dítě, které je závislé na pomoci jiné fyzické osoby, činí příspěvek na úhradu potřeb dítěte za kalendářní měsíc:

Dítě ve věku	Dítě ve stupni závislosti I (lehká závislost)	Dítě ve stupni závislosti II (středně těžká závislost)	Dítě ve stupni závislosti III (těžká závislost)	Dítě ve stupni závislosti IV (úplná závislost)
Do 6 let	4 650	5 550	5 900	6 400
6-12 let	5 650	6 800	7 250	7 850
12-18 let	6 450	7 800	8 300	8 700
18-26 let	6 750	8 100	8 600	9 000

Příspěvek při převzetí dítěte:

Věk dítěte	Příspěvek v Kč
Do 6 let	8 000
6-12 let	9 000
12-18 let	10 000

Odměna pěstouna:

Počet dětí v pěstounské péči	Měsíční odměna pěstouna v Kč
1 dítě	8 000
2 děti	12 000
3 děti	20 000

Odměna pěstouna v dalších případech:

Je-li pečováno alespoň o 1 dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné osoby ve stupni II., III., IV, výše odměny činí 20.000,- Kč.

Je – li osobou v evidenci, a to i v případě, že nepečuje o žádné dítě, odměna činí 20.000,- Kč.

Odměna pěstouna činí 24.000,- Kč, pečuje-li pěstoun alespoň o 1 dítě, které mu bylo svěřeno na přechodnou dobu a toto dítě je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II, III, IV.

Odměna pěstouna se se zvyšuje za každé další svěřené dítě o 4.000,- Kč.

Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla:

Nárok na příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla má pěstoun, který pečuje nejméně o 3 děti, a to včetně dětí zletilých, ale nezaopatřených, jež zakládají osobě pečující nárok na odměnu pěstouna, pokud zakoupila osobní motorové vozidlo nebo zajistila nezbytnou celkovou opravu motorového vozidla a toto vozidlo nepoužívá pro výdělečnou činnost. Výše příspěvku činí 70% pořizovací ceny motorového vozidla nebo prokázaných výdajů na opravy, nejvýše však 100 000,- Kč. Součet těchto příspěvků poskytnutých osobě pečující

v obdobích posledních 10 kalendářních let přede dnem podání žádosti nesmí přesáhnout 200 000,- Kč.

Příspěvek při ukončení pěstounské péče:

Nárok na tuto dávku při ukončení pěstounské péče má fyzická osoba, která byla ke dni dosažení zletilosti v pěstounské péči, a to ke dni zániku nároku této osoby na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Výše jednorázového příspěvku činí 25 000,- Kč a nárok na tento příspěvek při ukončení pěstounské péče náleží jen jednou.